

TARTALOM

GULYÁS IMRE: A teljesség ajtajában (In memoriam Körmendi Lajos, vers)	2
NAGY ZOLTÁN MIHÁLY: Isteni szerencse (novella)	5
CSEH SÁNDOR: Akácfaék alatt (18.) (regényrészlet)	11
PÓSA ZOLTÁN: Egy kis kitérő költőverseny után (vers)	25
BARTHA GUSZTÁV: Kezek (novella)	29
CSORDÁS LÁSZLÓ: Az elbocsátás nehézsége (Papp-Für János verse elé) (jegyzet)	33
PAPP-FÜR JÁNOS: határérték (vers)	34
PÓGYOR ADRIÁN: Deja vu démonokkal, Érkezik (versek)	35
LŐRINCZ P. GABRIELLA: tavasz, zsákutca (versek)	37
SZÖLLŐSY TIBOR: Könyvkötés (novella)	38
SHREK TÍMEA: Pocokszemű Erzsé (karcolat)	42
F. SCOTT FITZGERALD: Köszönöm a tüzet (novella, Ortutay Péter fordítása)	46
MARCSÁK GERGELY: Mondakincsünk új tárháza (recenzió)	50
TÓTH ENIKŐ: Nyelvhasználati útmutató a kárpátaljai magyaroknak (recenzió)	54
DUPKA GYÖRGY: A kollektív bűnösség elvének alkalmazása a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben (a doktori (PhD) értekezés tézisei)	57
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: Kárpátalja magyarsága a rendszerváltozás forgószelében (tanulmány)	79
M. LÁSZLÓ NOÉMI: MEMENTO – a felejtés száműzés, az emlékezés szabadulás (jegyzet)	86
DUPKA GYÖRGY: Kárpátaljai kultúrkrónika, új könyvek	87

GULYÁS IMRE

A TELJESSÉG AJTAJÁBAN

IN MEMORIAM KÖRMENDI LAJOS

*Édes Barátom,
ki vagy a magas hazában s
itt a földön is a kunok közt mindenütt,
hol ének és anyanyelv eredésein mosolyogva
te most is éberem vigyázod a jó barátok lépteit,
a fák alatti medenceváros-széli beszélgetést,
a termál illanó nesztét –
hol az esti tanyázásokba szövőődő halk nevetések közt
mint pezsgő buborékok
sürögnek lepke levélkék;*

*Közülünk Való, Te Mindmáig Köztünk Levő,
Magunkfajta, E Táj Fia, Földink,
aki még sokunkat szóra bírhatod!
Te jó fűvű mezőn legeltető,
hálóját mély vizekbe vető, derék, egyenes beszédű,
ősi szabadság fénygyapját sodorintó karcagi „táltos”!
Neveddel ébredtem s vártam meg az ítélő fagyok éjét
itt, ahol mint áramütés lelt rám a barátság s
ígérőn vett karjába az érzés –
Noé-bárkája a fenntartás nélkül osztott szeretetnek!*

*Talán hosszallod majd levelem,
mit előbb énbennem is sürgönynek (telefaxnak) szánt a készség –
hisz könnyebb és jobb is lenne talán egy-két rövid áldáskívánás,
bölcsen hallgatni a strázsán,
várni az elképzelt időt,
az egészséges mag szárba szökését, a kalászt, a virágzást,
az igazgyöngy-súlyú búzaszemek dús záporozását,
az igazság ébresztő, legszentebb pillanatát,
amikor kétségek oszolnak, a pelyva kihullik;*

*várni a megszolgált aratást,
a csipkebokor-koszorús föld jóízű kenyerét;*

*könnyebb és jobb lenne talán szótlan levelezni
vagy tágra nyitott kapu kő kerékvetőjeként
koptatni szemérmünk ...*

De hol a szótlanság?

Hol a csend, a valódi odú,

az igaz szólás harmatkásával hintett fedezéke?

Milyen jó lenne megérni Kánaánját!

Nyugodj Táltos Előkelő!

Sírhalmodon sziki szellő,

darucsibéket röptető

nagy ég fölötted a tető.

Szavaidon megütköztünk –

higgyük el, hogy jó volt köztünk?

Van-e szebb dicséret ennél?

Köszönjük, hogy így szerettél!

Régóta kerestem az itt meglelt menedéket.

Ezért igyekszem

megmérni, megbecsülni

e hirtelen jött veszteséget s

csillapítani a mélysége okozta tériszonyt.

Bár hangod él a veszteség fölött!

Szívdobbanásod szívéinkbe szökött s

időt nem sajnál pazarolni ránk,

csak bent kering, kitörni nem kíván.

Érezhetjük páran a nagy csodát.

Rád nem terült arany fényű brokát,

de nyíresed már kincsekkel teli,

Berekfürdő fűgéit érleli.

MIFELÉNK!

*Igen. Talán itt (én is) láthatom,
mi szép a szik s fölötté pár halom.*

*A kerek teljesség ajtajában
az öröklét valóságreszeként
kapaszkodik egy odú-fészekért
botsáska-karom, cinege-lábam.*

*Les rám a Gyehenna-tűz, a nemlét,
hallani, Moloch kutyája mint ugat,
de meg nem áll az ősi mozdulat,
csecse madár szólítja szerelmét.*

NAGY ZOLTÁN MIHÁLY

ISTENI SZERENCSE

1

– Ebből a cseppségből idővel vasgyúró lesz. Hét határban a legdere-
kabb férfi. Én csak tudom!

A bába vélekedett így, mikor világra segítette Szabóék elsőszülött fiát,
és felhörpintette a pucupalinkát.

Nem tévedett. Húszéves korára Gergő tölgyfamód szívós, bámulniva-
lón szép szál emberré vált.

Kiszolgálta a katonaságot, szüretkor érkezett haza. Megölelte, össze-vissza
csókolta anyját, apját, öccsét, a rokonokat, és átvette apjától a puttonyt. Füttyö-
részve térült-fordult az illatossá érett teherrel, szemelgette a kövér fürtöket.
Aztán ledarálták, kipréselték a szőlőt, feltöltötték édes musttal a hordókat.

2

Vasárnap este. A pincében forr a bor, Gergő udvarolni készül. A szom-
széd faluba, ahhoz a lányhoz, akivel katonaként sűrűn váltott levelet.

Már a kerékpár szarvát fogja, mikor az anyja utána megy. Látható oka
nincs rá, de anyai szívének szinte jólesik a kislelőnyű nyugtalanság, hát
nem állja meg szó nélkül:

– Csak vigyázz, fiam. Ha bálba mentek, nehogy balhéba keveredj nekem!
A férjének is átkiált a hátsó udvarba:

– Józsi! Gergő indul, mondj neki te is valamit!

Szabó Józsi alaptermészete a vidámság, ma egyébként is jó napja volt:
otthoni műhelyében működőképessé babrált néhány gyárilag elfuserált aj-
tózarat, a fizetségként kapott kétszámjegyű bankót szokás szerint bedugta
felesége otthontakájának zsebébe, a palack bort meg elszopogatta. Mi sem
természetesebb, hogy széles jókedvvel szól vissza:

– Megy? Hát menjen. Én is mentem tehozzád valamikor. Gergő fiam!
Arra azért ügyelj: össze ne roppantsd a leendő menyemet, mikor megöle-
led. A nőekkel úgy kell bánni, mint a hímes tojással!

Gergő mosolyog. Megnyomkodja a kereket, nem eresztett-e le, aztán
tovább megy a járdán. A kapuban, mielőtt nyeregbe pattanna, megnyugtat-
ja az anyját:

– Ne féljen, édes. Vigyázok magamra és – mondja meg édesapámnak! – a menyére is...

Elhajt, gyorsan távolodik a leszálló szürkületben.

Az anyja marad, aggódó szeretettel néz utána.

A szomszéd porta hídján ácsingózó vénlegény, Király Berti mohó tekintete majdhogynem felfalja a kétszeri szülés után is kívánatosan karcsú asszony alakját.

Bözsi nem veszi észre – oda se figyel –, egy sóhajtás után fürge léptekkel visszamegy a házba.

A vénlegény még ácsorog. Mikor az ágyékában bizsergő kéjvágy tetőfokára hág, fejében sokadszor hánykolódni kezd a szemrehányó gondolat: „Gyáva ember, aki nem meri kikaparni magának a gesztenyét!”

Makacs a gondolat, nem hagyja nyugton. Cselekvésre sarkallja. Elindul fel a portára, odasétál Szabóék házának hátsó falához.

„Nem vagyok gyáva!” – állapítja meg elégedetten, amikor kipöcköli a támasztékot és óvatosan bezárja a pince szellőző ablakát.

3

Szabó Bözsi gyanakvó természetű asszony. Látásból ismeri Gergő választottját, de ennyi kevés ahhoz, hogy biztosra vegye: gondos asszony, rendes meny lesz belőle. Számba veszi a lányokat, akik férjhezmenésük előtt jóra való teremtések voltak, tisztelettudóan viselkedtek, de utána csakhamar megkeserítették anyósuk életét. „Nem lehet bízni a fiatalokban” – vonja le sokadszor a következtetést. A férjének pedig kerek-perec kijelenti:

– Beszélni fogsz Gergővel: ne siesse el a nősülést!

Szabó Józsi nagyot néz.

– Mi bajod? Minek várjon? Meglett férfi. A lány meg eladósorban van. Bika alá való!

– Hagyd a bolond beszédet. Azt mondom, jobban meg kéne ismerni azt a lányt.

– Csak lakva lehet. Ahhoz meg ide kell hozni.

– És ha egy átok teremtés? Ha nem jön ki velem?

– Teveled? Ugyan! De ha mégse, akkor külön mennek. Megkapják a két első szobát.

– Akkor is félek. Közös fedél alatt egy háрпиával...

– Elég, Bözsi. Ne fess ördögöt a falra. Majd lesz valahogy. Meglátjuk... Na, mit is akartam? Kiverted a fejemből! Ja, megvan: ránézek a borra...

Kacsó Zsóka járását, egész tartását kedves büszkeség hatja át, póz nélkül. Hogyne lenne büszke: az ő udvarlója nem akárci – a legszebb legény széles e vidéken!

Sugárzó mosollyal fogadja, bevezeti a szobába.

– Pár perc van még a filmből. Megnézzük, aztán mehetünk a bálba. Jó?

Gergőt nem érdekli a sorozat százvalahányadik része, legszívesebben azonnal táncba venné a kedvesét, de nem erőlteti.

– Ahogy akarod, kiszalambom. De én inkább téged nézlek...

Nemcsak nézi. Megsimogatja a lány haját, aztán ujjai bújócskát játszanak a szép fürtök mélyén. Zsókanak jólesik ez a fajta becézés, jutalmul odahajtja fejét Gergő mellére.

Pereg a film, múlnak a percek. Odakint váratlanul, ingerülten felmordul, dühödten csaholni kezd a kutya. Zsóka kelleetlenül kibontakozik az ölelésből.

– Megnézem, mi a fenét ugat...

Gergőnek úgy tűnik, túl sokáig marad kint. Már utána akar menni, amikor hangokat hall a verandáról:

– Menj el! Nagyon szépen kérlek, menj el... Semmi keresnivalód itt!

Zsóka hangja. A válasz férfié:

– Megyek. De gyere velem! A bálba. Jót mulatunk, örülni fogsz!

– Van kivel mennem. Amúgy is részeg vagy. Menj haza!

– Részeg, én? Te... Kisaranyos! Velem jössz!...

Dulakodás zaja. Gergő feláll, odalép az ajtóhoz, kinyitja. Áll a küszöbön, elámulva.

Zsóka derekán idegen kéz! Egy helybeli legényé. Azé, akit régóta esz a fene Zsókáért.

Nem tud nem hinni a szemének: azok a mancsok a pusztá érintésükkel megszejtelenítették az ő kiszalambjának derekát!

Pontosan tudja, mit kellene tennie: kiszabadítani a vergődő lányt, és a grimancánál fogva kipenderíteni a betolakodót.

Nem teszi. Nem teheti: a látvány – Zsókat idegen karok ölelik! – nagy, ám tétlen haragot lobbant lángra szelíd lelkében.

Megkerüli őket, a kijáratnál visszafordul, de csak egy pillanatra. Hogy kimondja:

– Válassz: ő vagy én!

5

A pince csapóajtaja a konyha padlójából nyílik. Szabó Józsi felemeli, kitámasztja, és füttyörészve aláereszkedik a lépcsőn.

Odalent akkurátusan elrendezve sorakoznak a hordók. Pezseg az újbor, kiveti magából a szennyet. Szabó Józsi leveszi a kotyogót, lehajolva belehallgat a pezsgés kellemetes zajába.

Bözsi a gáztűzhelyet tisztogatja, közben mondja a magáét. Jó hangosan, hogy a férje meghallja.

– Mégiscsak beszélj velem. Az apja vagy, neked nem fog ellentmondani. Hallod?

Szabó Józsi nem hallja. Az asszony méltatlankodva emeli magasabbra a hangját:

– A család nyugalmát féltetem. Eddig szépen megvoltunk, ezután is úgy szeretném. Tudom, hogy te is. Ezért kell beszélned velem. Hallod, Józsi?!

Nincs válasz. Bözsi idegesen közelebb lép a pincenyíláshoz. Akkor látja: a férje furcsa pózban, mozdulatlanul fekszik a hordósor mellett.

– Na tessék! Kellett neked inni. A fejedbe szállt, leütött. Most küszködhetek veled!...

Ledobja a törlőrongyot, megy felébreszteni, talpra állítani a férjét. Föléje hajlik, rázza a vállát.

Nyílik a szája, hogy sopánkodva újra leszidja. Nincs rá ideje: hirtelen elszédül, térdre esik, eldől. Egy pillanat alatt elmúlik tőle a világ.

Lackó, a fiatalabb Szabó-fiú otthonülő típus, mert a bal karja béna, a járását csípőficam nehezíti. A szobában ül, sakkfeladvánnyal bíbelődik. Rátalál a kulcslépésre. Lejátssza a lehetséges válaszlépések tucatnyi variációját. Elégedetten hátradől a széken, aztán otthagyja a figurákat. A konyhába megy, a vacsora utáni szomjúságot oltani.

A pillantás, amit a nyitott ajtón át a pincébe vet, elborzasztja.

– Anyu! Apu!

A tőle telhető sietséggel igyekszik lefelé. Ép kezével átöleli anyját, vonszolni próbálja felfelé. Nehéz, nagyon nehéz. Zihál az erőlködéstől. Mélyeket lélegzik, de úgy érzi, egyre kevesebb levegőhöz jut. Végül elhagyja az ereje: lehanyatlik, feje az alsó lépcsőfokon koppan.

6

Surrog a kerékpár, Gergő indulatosan nyomja-tapossa a pedált. Mintha rejtélyes, legyűrhetetlen ellenség hajszolná.

– Zsóka...! Két vasat tartott a tűzben?! Igaza van édesnek: rosszul ismertem ezt a lányt. De most megismertem!

A háborgó harag nagy felhőjén azonban átviláglik az iménti meghitt együttlét örömfénye. Felnyög, haragja enyhül, de megbocsátani nem tud. Még nem. Erőteljesebben, szinte dühödten tapossa a pedált.

Zsóka faluja már messze mögötte, az övé egészen közel. Még egy kanyar, és befordul az utcájukba.

Aztán a kapu, az udvar, a ház.

7

Mi ez a nagy csend?

Nincs itthon senki?

Nagy fény az udvaron, a szobában, a konyhában. A pincében is. Mind a hárman ott lennének?

– Öcsém! Édes! Édesapám! Atyaisten!...

Lerohan. Öccse a legközelebb, őt ragadja meg. Egy mozdulattal kiemeli, lefekteti a konyha kövére. Utána az anyját. Közben elfogy a levegő. Fel! Teleszívja a tüdejét. Le! Az apja nagydarab férfi, de nem gond: ölébe emeli, robog fel a lépcsőn. A heverőre fekteti.

Mit és hogyan tovább?

Felváltva csapkodja a három arcot, nyomkodja a mellüket. Gyengéden, szeretettel, aggodalommal.

Múlnak a percek. Öccse végre felocsúdni látszik: kinyitja a szemét, rámereszi tekintetét a bátyjára:

– Gergő... Orvost... Hívjál orvost!...

Ez az!

Fel a kerékpárra, örült iramban a felcserhez. Otthon van! Két szóból ért. Veszi a táskát, lohol a kocsihoz. Nem indul a motor! Gergő felordít:

– Ne vacakoljon azzal. Itt a bicikli!

A felcser még inkább tudja, minden perc számít. Otthagya az autót, elhúzza a kerékpárral.

Gergő lihegve utána. Lemarad. Járókelőkkel találkozik. Faggatják:

– Hová, hová?

– Mi történt?

– A felcser hozzátok megy? Baj van?

Gergő nem válaszol. Fut.

Lackó sápadtan, hátát a falnak vetve ül. Jobban van, de gyöngé, mint az őszi légy.

A felcser Szabó Bözsibe próbál életet lehelni. Nehezen, sokára, de sikerül: föleszmél, értetlenül nézelődik. Nem tudja, hol van, mi történt. Injekciót kap, aztán a felcser int Gergőnek: vigyék, fektessék ágyba.

Ekkor már kisebb tömeg az udvaron. Többeket behajt a kíváncsiság a konyhába is. Király Berti már-már otthonosan, szolgálatkészen tüsténkedik: megérinti Szabó Bözsi lábát, combtájékon.

– Nem hallottad, Gergő? Fogjad, vigyük!

Gergőnek nincs szüksége segítségre. Félretolja a vénlegényt, karjára emeli az anyját, viszi a szobába. Két asszony velük megy, levetkőztetni a magatehetetlen beteget.

A felcser Szabó Józsi csuklóját tartja. Pulzust mér. Mérne. Elengedi a kezét. Feláll, a visszatérő Gergő szemébe néz.

A szó felesleges lenne. Gergő anélkül is érti: az apja meghalt. Ezért rogyik térdre. Tenyere az arcán, ujjai közt átszivárognak a könnyek.

A báméskodók megborzognak. Pusmogás:

– Micsoda szerencsétlenség...

– Zárva a szellőző... A mustgáz bennszorult...

– Az meg hogy lehet? Józsi precíz ember volt. Lehetetlen, hogy zárva hagyta volna az ablakot!

– Mindegy, a baj megtörtént...

– Szegény Bözsi! Még nem tudja, hogy az ura...

Király Berti középen áll. Hunyorogva, de magabiztosan kijelenti:

– Én mondom: isteni szerencse, hogy Gergő korábban jött haza az udvarlásból! Így legalább az öccsét és Bözsit megmentette...

Gergőt megüti a szó. Felrémlik előtte a Zsókanál látott jelenet, amire ráúszik apja mozdulatlan teste a heverőn. Mindkét képet látja, agyában két szó zakatol elviselhetetlenül: apu meghalt, apu meghalt. Felnyög, tenyere alább csúszik, kibukkanó tekintete Király Berti felé sűrít: szerencse? Ez magának szerencse?!

A vénlegény meghőköl, kifordul a konyhából. Az udvaron visszateszi fejére, szemére húzza a sapkáját. Befelé dünyög:

„Hiába háborogsz, kölyök. Bebizonyítottam, hogy nem vagyok gyáva. Anyád megözvegyült, mert így akartam. És micsoda nő! Még mindig. Negyvenkét évesen. Én negyvenöt vagyok. A gyászév letelik. Utána anyád az enyém lesz!”

CSEH SÁNDOR

AKÁCFÁK ALATT (18.)

Az igazi forró nyár, az aratás kezdetével esett egybe. Szinte perzselte a föld a mezítlábas talpakat, a határban délibábszerű, remegő sávot húzott a föld fölött lebegő forró levegő. Kezdődött a legnehezebb és a legfontosabb nyári munkák egyike, a gabona kaszálása és cséplése. Laci és társai, a Nagy Nyárfa mellett elterülő búzatábla széléről figyelték a katonás rendben felsorakozó, egymás mögött a két méter távolságot betartó, félmeztelen parasztemberket, akik suhogó kaszáikkal, kidolgozott rutinos mozdulatokkal egyszerre vágják a rendet, mintha egy karmester vezényelte volna őket. A fa alá voltak lerakva a zománctalan cserépkorsók, amelyekben frissen, hidegen állott az ivóvíz. Egy forduló után jól meghúzták őket, töltöttek belőle egy keveset a kiszáradt ökörszarvból készült fenőkörtartóba is, aztán ismét harcba szálltak az aranyló búzatengerrel. Nemsokára megjöttek az asszonyok is az ételhor-dókkal, az arató férjek ebédjeivel, aztán ők is munkához láttak. Markokba, kévékbe szedték a levágott rendeket, aztán keresztkekbe rakták őket. Komoly, nagyon nehéz munka volt ez, s a tikkasztó hőségben még beszélgetni sem volt kedvük, igaz, erejük sem lett volna hozzá. A deszkákkal felmagasított szekerek fuvarosainak sem volt könnyű a dolguk, ők felrakták a learatott termést és az „Erdőn” lévő cséplőgéphez szállították. Útközben megálltak a házaik előtt és megittak egy-egy fél liter keserű teát. A csépléseknél még amúgy frissiben könnyen lába kelt egy-egy zsák búzának, ezért cséplési ellenőrt kellett megbízni a munkafegyelem biztosítása és a mennyiség jegyzése miatt. Kellott tehát egy olyan személy, akit sógori és komai szálak nem fűz- nek senkihez, és emellett még becsületes is. A választás a községházán egy- hangúlag a Balog Kálmánnál lakó tanítóúrra esett. A tanító úr kis rábeszélés után elfogadta a megbízást a pár hétig tartó fizetett szezonmunkára, de kikö- tötötte, ő nem kukoricázik, amíg a cséplés folyik, addig onnan még a verebek sem visznek el egyetlen szem búzát sem, hacsak nem egy Hruscsov aláírásá- val és pecsétjével ellátott okmányt nem mutatnak fel. Utána már azt sem bánja, ha az egészet megeszi a fene, mert fehér kenyeret úgysem tudnak ezek a muszkák sütni. A Dittó Ember kíváncsi volt, vajon valóban olyan ez az ember, amilyennek mutatja magát? Csak kell, hogy legyen egy kis gyengéje,

sebezhető pontja. Azt már tudta, a tanító úr antialkoholista, nem dohányzó és pártatlan. Azonkívül, ha meleg van, hűvösséget sugároz, a hidegben pedig inkább meleget, egyszóval, furcsa, kiismerhetetlen ember ez a tanító úr, s épp ezért elhatározta, úgy is, mint kommunista és úgy is, mint terményraktáros, próbára teszi őt. Megbízta hát az egyik beosztottját, „környékezzé” meg ezt az embert, úgy „parasztoson”.

A cséplés piszkos, poros és zajos munka volt, s csak akkor volt elviselhetőbb, ha felhők takarták el a napot. A tanító úr notesszel, töltőtollal a kezében éppen mázsált és írt, amikor az egyik ember félrehívta, és bizalmasan megkérdezte tőle, nem lehetne-e „megugrasztani” egy kis búzát? Mind a ketten jól járnának. A cséplési ellenőr azonban hallani sem akart ilyesmiről, az elveihez makacsul ragaszkodott. A megbízott visszatért a Dittó Emberhez azzal, hogy az eredmény nulla, rosszabb az, mint egy kommunista. Most már személyesen a terményraktáros lépett a tanító úrhoz, hogy hát izé, kéne neki egy mázsa búza és tudja ő jól, hogy a tanító úr nem gazdag ember, jól járna egy kis ezzel-azzal, amiben megegyeznek.

– Meg lehetne „hogyishíjjákolni” ezt a dógot?

– Nem lehet, mert a világ kinevet – mondta az ellenőr viccesen.

A Dittó Ember nem adta fel.

– Na, de énvelem másképpen beszélhet, én főnök vagyok, én nem vagyok akárki. Nekem csakugyan kellene. Mi ketten szövetkezhetnénk, oszt senki sem üthetné bele az orrát, ezt garantálom.

A tanító úr konkrét választ adott.

– Amit mondtam, megmondtam, Gabi! Én soha nem nyúlnék a közöshöz, de ne nyúljon más se. Engem a láger szigorúan megtanított a törvényre. Még egyszer nem akarok sem Orsára, sem Szibériába kerülni, sem egy zsák búza, sem pedig egy zsák arany miatt. Punktum!

A terményraktáros felvörösödött. Őt nem szokás csak ilyen egyszerűen visszautasítani. Hát hogy lehetnek ilyen emberek a világon?

A cséplésellenőri kimutatások, számlák, kínos pontossággal, feddhetetlen becsületességgel zárták a cséplési eredményt, de a következő nyáron már nem a tanító urat hívták meg cséplési ellenőrnek.

A rekkenő hőség sokáig tartott. A futballistáknak csak naplemente után volt kedvük játszani, de azt minden nap. Laci az egyik délután hosszú lélegzetű olvasásba kezdett, és az egyik epizódot olyan érdekesítőnek találta, hogy sajnálta bezárni a könyvet, amíg ki nem olvasta. Azután nyilat

húzott, és a sors a Nemo kapitányt jelölte ki a soron következő olvasmány-nak. Másnap este rögtön számon kérték tőle Mózsikiék.

– Hát veled mi lett? Tegnap egész nap nem jöttél ki.

– Olvastam – mondta Laci egészen halkán, mert érezte, ez a válasz nem fog tetszeni senkinek.

– Mit csináltál? Olvastál? – csodálkozott Pali. Még messze van az isko-la. Vagy professzor akarsz lenni? Oszt mit olvastál?

– Van egy ifjúsági regényem. Az a címe, hogy A Pál utcai fiúk.

– Milyen fiúk? – kacagott Mózsi. Pállott szájú fiúk?

Te vagy egy pállott szájú – gondolta magában Laci, de nem akarta megsérteni Mózsit, mert hát a vezér, az vezér. Szomorú az, ha az ember bután hal meg – jutott eszébe az apja mondása, s ahogy a lócán ülő Palira pillantott, észrevette, hogy a háta mögött egy légpuskát rejteget. Az ő apja szenvedélyes vadász volt, s ez a szenvedély gyakorta lobbant fel nála az évnék bármilyen szakában, amikor éppen vadás ételt kívánt. Ő nem könyvvel, hanem légpuskával ajándékozta meg a fiát, hogy hát „szokja meg az a fíjő is a fegyvert, oszt készüljön az életre”, de az utcára ki ne merje hozni, és ne mutassa senkinek. Persze, Pali másképpen gondolkodott. Minek neki az a puska, ha rajta kívül senki nem láthatja, és senki nem irigyelheti. A fiúk körbeállták, megcsodálták, megtapogatták és fájta a szívük, hogy nem az övék. Pali először hallani sem akart a lövésről, de olyan sokan és annyira vágyakozva kérlelték, hogy az kibírhatatlan volt. Muszáj volt eleget tenni a közkíváratnak, célpontként pedig egy alig pár méterre heverésző vénséges vén kutyát jelöltek ki. Ez a kutya olyan öreg volt, hogy alig borította már szőr a hátát, és mindegyik fiúnál korábban látta meg a badalói akácokat. A kutyának nem volt gazdája, de ha volt is valaha, úgy látszik, már nem kellett neki a házőrző, így aztán élte a kóbor kutyák szabad életét, és a sorolja tartotta el. Hol itt adtak neki enni valamit, hol ott. Mindenki kutyája volt, ezért aztán valaki kolhozkutyának nevezte el, de néha hívták Csöpinek is. Csöpi, szegény, gyanútlanul szundikált, amikor Pali egy pontos célzással oldalba „taszétotta”, joggal gondolva, ki bírta az már úgy is sok mindent, ez neki már meg se kottyán. A találatkor az öreg eb felvakkantott, felállott, és mivelhogy ő már úgy sok mindent kibírt, gondolkodott: továbbálljon-e, vagy ne. Nem is ment sehová sem kolhozkutya, inkább unottan visszafeküdt. Ekkor vették csak észre, hogy Guszti valamilyen oknál fogva befogta az egyik szemét a tenyerével, a másikat pedig ijedten forgatta. Hamarosan kiderült, hogy egy hihetetlen balesetnek lett a szenvedő ala-

nya. Csöpinek a kemény, élettől megkeményedett bőre kutyául jó golyóálló volt, mert csakis úgy történhetett, hogy a gellert kapott kis tepszi alakú lövedék, a Guszti szeme alá, a könnyzacskóba fúródott. Miközben a bőr alól körömmel könnyedén kifordult a golyó, a többiek örömmel közölték vele: Ilyen szerencséd is csak neked lehet, te biztosan tyúkszart ettél kiskorodban. Pali ezt már nem is hallotta, hanem villámgyorsan beszaladt a veszélyes fegyverrel, és eskü alatt mindenkivel megfogadtatta, hogy senkinek egy szót sem szólnak, sem a kolhozkutyáról, sem pedig Gusztiról. Az eskütevés a mutatóujj legörbítésének a szemléltetésével történt, s a hátsó gerinc megörbülésének a mértékére utalt, abban az esetben, ha valakinek eljár a szája. Nagy szerencséjükre árulkodó lányok nem voltak a közelben, így ez a kis baleset sokáig titokban maradt.

A következő percben olyasmi történt, ami még eddig sohasem fordult elő a felvégi suhanc életben. A túlsó sorolja felől, nem más tartott feléjük, mint a zárkózott természetű és magának való, ám mesterien bunyózó Béla, aki a futballt nem szereti. Laci és a múltkori büntető különítmény többi tagja, nem tudta mire vélni a Béla hirtelen megjelenését. Ez most vagy mindenkit meg akar verni, vagy pedig bocsánatot jön kérni – gondolták –, de végül is mind a két lehetőséget valószínűtlennek tartották. A fiúk csodálkozva néztek rá, de ő ettől nem lett lámpalázás. Nagy, mosolygós barna szemeit végigjáratta az egybegyűlteken, köszönt és megkérdezte:

– Mikor fogtok futballozni?

A fiúk egymásra néztek az ámulattól, s alig tudtak szóhoz jutni. Béla még egyszer megkérdezte:

– Fogtok máma?

– Mindjárt kezdjük – mondta Pityu –, csak nem tán te is játszani szeretnél?

– Ha nem vóna ellene kifogásotok, beállnék kapusnak – mondta Béla.

Senkinek sem lett volna kifogása, sőt örömmel fogadták volna az ajánlatot, de Pityu tekintélyszerzés szempontjából fontoskodva megjegyezte.

– Oszt fogsz tudni védeni? – Mert ez a csapat egy aranycsapat. Össze vagyunk mán szokva. Érted?

– Értem én, értem – válaszolta Béla. – Hát akkor megpróbálom, hátha tudok.

A meccs elkezdődött, és a fiúknak már másodsor esett le az álluk a csodálkozástól. Béla úgy védett, mint egy angyal. A lábaival egy kicsit furcsán rugdosott, de a labdafogása kifogástalan volt. Eddig még senkit sem tüntettek ki a nagy magyar aranycsapat játékosainak a nevével, Béla volt az első, akit Grosicsnak neveztek el. Ezentúl Béla állandó tagja lett a

felvégi „aranycsapatnak”. Megállapítást nyert tehát, hogy annak a kis verekedésnek nem sok értelme volt, de annál nagyobb eredménye lett. Ez a szerény és hallgatag fiú, teljesen beolvadt a kompániába, valahogy úgy, mint ahogy egy búzaszem keveredik a korpa közé.

A Nemo kapitány olvasása egy kicsit döcögőstre sikerült. Kecskés Bélának volt igaza. Ez a könyv még nem a Laci korosztályának, de főleg nem egy Laci-fajta fúnak a kezébe való, aki minden oldalon a nem mindennapi történeteket, a szenzációs felfedezéseket és kalandokat szerette volna olvasni. Azonban teljesen nyilvánvaló volt, hogy Laci ennek a könyvnek a hatására fordította a figyelmét a „titokzatos mélységek, az óriási víz alatti birodalmak csodálatos világa” felé. A földalatti régészeti kutatásait bizonytalan időre felfüggesztette „tájékozatlansági és technikai okok” miatt, de a vizek medrének a felderítése, úgy érezte, tartogathat még a számára valami újat. A tanító úr tehát megbízatást, illetve csupa jó fogadalmakkal kecsegtető kérelmet kapott a fiától, hogy a legközelebbi beregszászi útja alkalmával vegye meg neki azt a bűvárszemüveget, amelyet ő már hónapokkal azelőtt kinézett magának az egyik kirakatban, és ha volna, kéne neki még egy szigony is, mert az ember soha sem tudhatja, mivel találkozik odalent. Az „odalent”-et természetesen a Cigány gödör és a Tenevizsla medre jelentette. A szigony kivételével meg is kapta a hön óhajtott békaember-szemüveget, és nyomban ki is próbálta a minőségét, miután a fejét egy vízzel telt vedérbe nyomta. Már az is kimondottan jó érzés volt, hogy száraz szemekkel gyönyörűen láthatta a vedér fenekét. A Cigánygödör-beli főpróbára Dugót is hívta magával, mint segédkutatót. Szép reményekkel merültek a víz alá, s felkészültek a még senki által nem látott tófenék megvizsgálására. Egy dologgal azonban nem számoltak, két méternél mélyebben nagyon hideg vízzel találkoztak, és ez már el is vette a kedvüket a bűvárkodástól, így maradt csak a kacsák úszótechnikájának alulról való megfigyelése. A sekélyebb Tenevizsla egészen más volt. A holtágban sokkal több volt a növényzet, az élővilág, és a víz is tisztább volt. A nagy zöld békák a szokottnál jobban meresztgették a szemüket, amikor Laci egy nagy levegővétel után lemerült meglesni, vajon van-e ott valami, ami őt érdekli. Először szürke és homályos volt minden körülötte a lábával felkavart iszaptól, de ahogy tisztult a víz, egy zsinórerdőt látott maga előtt. Sajnos, csak rövid ideig tudott bámészkodni, mert elfogyott a levegő. A következő merüléskor már jobban vigyázott. Amit ő először zsinóroknak hitt, azok a sulymok és tavirózsák függőlegesen nyurguló szárai voltak. Közöttük

csíkbogarakat és nadályokat látott mozogni, de halat, egyet sem. Érdekes volt megfigyelni alulról a víz felszínén terpeszkedő békákat és a felszint sűrűn belepő vízinövények levélabroszát. Ahol teljesen összefüggő volt ez a levéltakaró, ott alig hatolt át a napfény és nagyon sötét volt alatta.

Dugó a parton már alig várta, hogy rákerüljön a sor és hogy ő is megvizsgálja a titokzatos, emberi szem még nem látta Tenevizsla fenekét.

– Láttál valamit? – kérdezte Lacitól.

– Valamit láttam, de hát ez nem tenger, itt sok minden nincs. Meg az is kár, hogy egy percnél tovább nem bírom levegő nélkül. A vedérben kipróbáltam.

– Értem – mondta Dugó. – Akkor add csak azt a szemüveget, majd én többet látok, mint te. Nekem nem kell levegő.

Laci fel is volt készülve rá, hogy Dugó több mindent lát majd, és nem is csalódott. A tüdejét úgy teleszívta levegővel, hogy a teste léggömbként viselkedett, így aztán egy perc sem telhetett el, és úgy dobta fel magát a felszínre fujtatva, mint egy víziló. A szemüveget is rosszul tette fel, s félig megtelt vízzel, de azért lelkesen újságolta.

– Láttam egy akkora csukát, mint a karom. Egy kis halat kergetett. Már majdnem bekapta, amikor úneki kapta be a farkát egy teknősbéka. Akkor kirántotta a szájából, oszt elúszott, nem kergette tovább a kishalat.

– Hogy görbülj meg, ha nem igaz? – Kérdezte Laci.

Dugó teljesen begörbítette az ujját.

– Így, la!

– És minek hazudol? Nem szégyelled?

– Egy kicsit szégyellem – vallotta be Dugó –, de hát olyan jól esik mondani valamit! Neked is jobb, nem?

Laci megcsóválta a fejét.

– És ha én meg neked azt mondanám, hogy egy tengeraltjáró ment el mellettem?

– Az más. Az a Tenevizslába bele se férne. Az nagy hazugság.

– Kis hazugság, vagy nagy hazugság, akkor is csak hazugság – mondta Laci. – Persze, van ártatlan hazugság is, mint amikor a Koperában kenyeret vettél a meccs előtt, de azt muszájságból tetted. Az ilyenre szokta mondani az apám, hogy a cél szentesíti az eszközt.

– Ammá biztos, hogy szentesíti – helyeselt Dugó. – Máma is kérdi az anyám, nem vagy nagyon éhes, fiam? Én meg azt mondtam, nem. Pedig dehogyan nem vótam. Na most akkor mondd meg, kellett hazudni, vagy nem? Ha igazat mondok, akkor szomorú, oszt sír.

Laci ezen elgondolkodott.

– Jól van, igazad van – mondta. – Hogyha jót teszel velem, akkor is kell. A cigány azt mondja, betegség kétféle van: halálos meg nem halálos. Hátha hazugságból is kettő van. Bűnös és nem bűnös. Mi azért egyezzünk meg ketten, hogy tréfálkozni lehet, de ne hazudjunk egymásnak.

Dugó bólogatott, jelezve, hogy ő is hasonlóképpen vélekedik, de látzott az arcán, valami nincs rendben nála, mert a fejét lehorgasztotta, és nyomban szófukar lett. Laci meg is kérdezte tőle.

– Hát neked meg mi bajod lett hirtelen?

– Semmi! – Mondta Dugó. – Csak, tudod, mostanában sokszor vagyok kedvetlen. Azért is bolondoztam a csukával, hogy egy kis kedvet csináljak, de te nem értetted. Jó lenne mán, ha idősebb lennék. Akkor mehetnék én is „oroszbá” dógozni, sok pénzt keresni, mert unom má ezt a szegénységet. Nem is emlékszem, mikor ettem egy szem cukorkát. A mozirú meg nem is beszélve. Nem szeretek iskolába járni, de má nem bánám, ha menni kéne, legalább fél napig nem gondolnék a rosszra. Érted?

– Értem. – Mondta Laci. – Hát sajnállak, de csak lesz valahogy majd! Van a te sorsodtól jobb is, ez igaz, de van rosszabb is. Én meg, látod, nem szeretnék még iskolába menni, nem bánám, ha csak majd jövőre kellene. Ne legyél már olyan szomorú, na! Inkább hazudjál, amilyen nagyokat csak akarsz, ha attól jobb lesz a kedved!

Dugónak a vigasztalástól egy kis kedve támadt, és mindjárt le is bukott a Tenevizsla fenekére, hogy meglesse, hogy viselkedik a giliszta a horgon. Ahogyan ott guggolt a mélyben, egy vízi pockot látott tőle nem messze a part felé úszni. Lacinak ezt meg sem mondta, úgy sem lett volna értelme.

Hazafelé indultak volna a nagy délutáni forráságban, de a Laci javaslatára ezt egy kis kerülővel tették, a szemüveget pedig Dugó a fejére húzta, és úgy nézett ki benne, mint egy földönkívüli az aratás után alaposan megváltozott tájon. A zizegve ringó árpakalászok helyét most a kopár tarló foglalta el, az ég felé meredező milliányi szalmacsövecskéivel. A fiúk talpán olyan kemény volt a bőr a mindennapi mezítláb-járástól, hogy egyáltalán nem sértette fel a tarló, sőt inkább kellemesen masszírozta. Nem sok bűvár akad ezen a világon, aki a tarlón is megállja a helyét! Hát ők olyanok voltak! Átvágtak egy répaföldön is, majd egy legelőn gyalogoltak tovább, remélték, ott találják a „tehenész társakat” legeltetés közben. Paliékat nem találták ott, de volt ott valami más, ami nagyon felkeltette az érdeklődésüket. A legelő közepén két szép pej lovat láttak egy szekér elé fogva, s bár

zabla volt a szájukban, mégis jóízűen ebédeltek. A lovak sétáltak, a szekeret pedig húzták maguk után, mintha ez a világ legtermészetesebb dolga lenne, pedig hát nem volt az, mert a fogat gazdáját nem látták sem a közelben, sem pedig távolabb. Laci és Dugó kezdte magát jól érezni attól a gondolattól, hogy talán egy szellemfogatot látnak, mert ha csakugyan az, akkor nosza, nem kell habozni, meg kell nézni közelebről is, mit csöppentett eléjük váratlanul a szerencse. Egy utolsó szemrevételezés végett, vagy öt méterre megálltak a szekértől, s miután nem tapasztaltak semmi rendkívülit, felmáztak rá. A szekérderékban, a frissen kaszált fűbe süppedve mégiscsak rátaláltak a lovak gazdájára. Ismerték is jól őt mind a ketten. Berti bátya volt az, az Alvégről személyesen. Berti bátya egy örök-ké mosolygós, vörös arcú, vörös orrú, köpcös kis emberke volt, a legjellemzőbb tulajdonságai közé a bor és az asszonyok imádata tartozott. A felesége egy nagyon szép asszony volt, de ő mégis inkább a csúnyákat szerette, ő tudta, miért. Berti bátya látszólag mozdulatlanul feküdt a fűvön, pörge kalapját parasztosan a szemére húzva, és egy szépen kivitelezett fargott nyelű, bőr bojtos, díszes ostort tartott a markában függőlegesen, bizonyára villámhárító gyanánt. A helyzete után ítélve úgy látszott, mintha a fogatos hanyatt esett volna az ülésdeszkáról, és úgy állapotodott meg a fűben. Lacinak különös volt ez a póz.

– Hát ez meg meghalt, vagy mi van vele? – Kérdezte meglepetten.

Dugó odakúszott hozzá, és hosszasan nézte Berti bátyát, majd kijelentette:

– Dehogyan hótt e meg, még szuszog. Nézd, hogy emelkedik meg sülyyed a mejje! Úgy alszik, mint a tej, egyem meg!

– Fel kéne köteni, mert még napszúrást kap, és tényleg meghal.

– Dehogyan hól e meg – mosolygott Dugó. – Úgy megszívta magát borral, mint a szivacs, a lehetetétől meg be lehetne rúgni, má útet hiába kötenéd. Takarjuk be fűvel, akkor nem lesz baja.

Szórtak is rá fűvet jó vastagon, nehogy már a perzselő nap kárt tegyen Berti bátyában, a fejét szabadon hagyták, mert ha más már nem is, a levegő, az kellett még neki. Laci és Dugó ezek után komolyan egymás szemébe néztek, és máris kitalálták egymás gondolatát.

– Hát, ha már így adta az Isten – szólt Dugó felsóhajtva –, akkor fordulunk egyet-kettőt, nem?

– Fordulunk hát! – Mondta a társa egyetértve. De ki fogja a gyeplőt?

– Húzzunk nyilat! – Válaszolta Dugó egyszerűen. Aki a hosszabb fűszálat húzza, az fogja elsőnek a gyeplőt, a másik meg az ostort.

A szerencse Lacinak kedvezett, ő lett megbízva a jármű „igazításával”, Dugó pedig kivette Berti bátya kezéből a szép ostort, és ő lett a hajtó. Mind a ketten ismerték a szépen ápolts lovakat, az egyik Baba volt, a másik Csillag, csak éppen azt nem tudták, melyiket hívják ennek, és melyiket annak, olyan egyformák voltak. Laci két kézzel büszkén markolta a gyeplőt, és úgy érezte, most a világon senkivel nem cserélné. Dugó az ülésdeszka jobb oldalán feszített, ostorát magasra tartotta, mint egy zászlót.

– Megfogtuk az Isten lábát, te Dugó! – Örvendezett Laci.

– Megfogtuk! – Mondta a másik. – Akkor mehetünk!

A lovak nem láttak hátrafelé a szemellenzőktől, de azért megérezték, hogy idegenek ülnek az ülésdeszkan, és hegyezték a füluket. Elhangzottak a vezény-szavak: „Baba, ne! Csillag, ne!” A két erős ló könnyedén húzta a szekeret, és engedelmesen fordultak jobbra is, meg balra is, a Laci akarától függően. Dugó meg-meglegyintette őket az ostor végével, de csak azért, hogy ő se legyen téfien. Aztán szerepet cseréltek, és Dugó is élvezte a fogathajtás örömeit. Bejárták már a széles legelőt keresztül-kasul, aztán eszükbe jutott, hogy hátrafelé is meg kellene tanulni közlekedni azzal a szekérrel, mert egy jó fogatosnak ezt is kell tudni. Dugó az apró termetével, csak nehezen érte el a szekérrúd végét, de annál jobban kiabált: „Hók!”, „Curikk!” Laci húzta hátrafelé a gyeplőt, ahogyan csak bírta, az állatok pedig pánikba esve a bűvárszeműveges fogatostól, ijedten „curikkolták” a gazdát cserélt szekeret hátrafelé, és nem értették, miféle agyalágyult törpe emberek ezek, akik ezt művelik velük. Berti bátya ezekről a manőverekről semmit sem tudott, semmit sem érzett, csak álmódta tovább édesen a részeg igazak álmát. Ekkor támadt Lacinak a legújabb csodálatos ötlete. Szó, ami szó, az ő ötletei között akadtak kimondottan ésszerűek, jótékony célúak is, de hát ezen ötletek gazdájának általában csak ritkán kedvezett a szerencse, s a sikertelenségek okait Laci, egyelőre, nem tudta megfejteni. Mindazonáltal véleménye szerint az ötletek azért vannak, hogy ő azokat kitálálja, mert nélküluik mi értelme van az életnek?

– Te, Dugó! – Mondta barátjának. – Mondok én neked valamit. Tudod te is jól, hogy mi sem vagyunk jobbak a Deákné vásznánál, éppen ezért eszembe jutott valami, amiben rossz nem lehet.

– Én meghallgatlak – szólt Dugó –, de bárcsak olyan jutna mindig az eszedbe, ami nem életveszélyes. A te ötleteid mind olyanok, mintha egy puska visszafelé sülné el. Érted?

– Értem! Elismerem, voltak bajok, de most ezt hallgasd meg. Ha már olyan sok rosszat csináltunk, ugyi, még Mihályt is megsántítottuk, de ideje már egy-

szer-egyszer jót is cselekedni. Itt van Berti bátyánk hótt részegen, nem hagyhatjuk itt, mert ki tudja, mikor tér magához. Hát vigyük mi haza a feleségéhez, még meg is fogja köszönni nekünk! Már értünk a lovakhoz. Na, mit szólsz hozzá?

Dugó gondolkodott, és túl sokáig vakarta a feje búbját.

– Hogy mit szólok? – Kérdezte végül. – Hát azt, hogy ha ez az én ötletem lenne, akkor nem lenne semmi baj, de mivelhogy a tiéd, nem vagyok benne biztos, hogy nem lesz. Bánom én, tudjuk meg. Már erre kíváncsi vagyok, hogy mi süil ki ebből, de hogy jó nem, ezt érzem. Én veled vagyok, ne mondd, hogy nem vagyok a barátod.

Hogy tiszta legyen a lelkiismeretük, egy kicsit megráncigálták Berti bátyát, hátha megérkezett már a mámoros álmok világából, de még nem tette meg, csak egy értelmetlen szót bírt kinyögni, valamilyen idegen nyelven.

– Minden világos – mondta Dugó. – Hagyjuk, kár a gőzért, de még jobb is, hogy nem kől fel, mert ha meglátná rajtam a bűvárszeműveget, nagyon megijedne. Még azt hinné, hogy a másvilágon van.

Így történt hát, hogy a Baba és Csillag a falu felé vette az irányt, s miután egy kanális hídon szerencsésen átjutottak, ráfordultak egy földútra. Később következett egy másik fahíd, amelyik a földutat a faluval összeköti. Itt viszont komoly nehézségek támadtak, mert röviden vették be a kanyart, s a lovak már a hídon voltak, míg a szekér még az árok szélén billegett. Most vették ám hasznát a „curikkolás” gyakorlásának. Nem estek pánikba, hanem ügyesen egyenesbe állították a fogatot a híddal, majd jól megcélozva a középet, már ott is voltak a kövesúton. Most kezdődött csak a kellemetlen része az utazásnak. A faluvégen akkora kövek emelkedtek ki az úttestből, hogy a vasaltküllős kerekek olyan veszedelmes táncot jártak rajta, hogy a fiúk csak egymásba kapaszkodva tudtak megmaradni az ülésdeszkán. Berti bátyának az arcára csúszott a kalap, de amúgy tűrhetően el volt magával foglalva. Dugó és Laci nagyon büszkék voltak magukra, s hogy még büszkébbek lehessenek, állva, szétvetett lábakkal, ketten fogták a gyeplőt, mint ahogyan azt a falusi legényektől látták. Mindenki őket nézte a Soralján. A vénasszonyok a két kopasz gyerek láttán összecapták a kezüket. Az öregemberek tréfálkoztak, kiáltoztak: „Nagyon döcög az a szekér, kipukkant a kerék”. A legjobban a Dugó fején csillogó bűvárszeműveg keltett feltűnést: „Hát emmeg mi, la? Bűvárszeker, hé?” A fiúkat valahogy olyan boldogságérzés kerítette hatalmába, amelyet egy futballista érez góllövés után. Nem néztek se jobbra, se balra, az arcuk kipirult örömiükben. Közeledtek a Felvég közepéhez, már nem voltak messze Berti bátya házától. A Soralján ismerősöket láttak, köztük

volt a Vén Bajusz és a Dittó Ember is. Lacinak a fejébe szállt a dicsőség, nem bírta magát türtőztetni, és ostorával rácsapott a lovak farára. A két okos ló tudta is, mit kívánnak tőlük, és ügetésre váltottak. Itt kezdődtek a bajok. A Domcsit és a többi felvégi korcsot nem csak az autók kerekeinek a forgása ingerelte, de a lovak gyors lábmozgása is. Most nem hagyták ki az alkalmat, hárman azonnal rárontottak a patkós lábakra, dühös ugatással. Ettől kezdve egy rémálom vette kezdetét, mert ahogy az ilyenkor lenni szokott, a megriadt állatok hirtelen vágtaiba kezdtek. Az újdonsült fogatosok hiába húzták magukra a gyeplőt, az elragadt lovakat ilyenkor nehéz megállítani. A helyzet kezdett veszélyessé válni, féltő volt, hogy a szekér darabokra hullik szét az egyenetlen köves utcán. Berti bátyáról egészen megfeledkeztek, hogy a világon van, pedig nagy bajba került volna, ha kiesik a tiltó deszka a szekér végén, és fejjel a kövekre esik. Laci kezéből kiesett az ostor, és szilánkokra tört a nyele a kerekek alatt. Dugó elvesztette az egyensúlyát, és ráesett Berti bátyára. A fogatos feleszmélt, körülnézett, és azonnal felmérte a helyzetet. Laci kezéből kimarkolta a gyeplőt, és birkózni kezdett a lovakkal. Valamilyest csökkent a sebesség. A két fiú, ezt kihasználva, gyorsan leugrott a szekérről, s persze, egyikük sem lábbal érkezett a földre. A könyökökről, a térdükről alaposan lement a bőr, de a kapott sokktól semmilyen fájdalmat nem éreztek, csak rohantak lélekszakadva oda, ahová ilyenkor szoktak: a Nagy Nyárfához. Ennek a fának a koronája alatt minden felvégi fiú biztonságban érezte magát, ha történt valami baj. Valamilyen védettséget éreztek ezen a helyen, s úgy tekintettek erre a fára, mint egy minden rosszat távortartó, jószívű, mesebeli óriásra.

Csak lihegtek elsápadva, megbénult nyelvekkel, még egymásra is csak lopva mertek nézni. Dugó szólalt meg először:

– Hát most má megtudtam. Ezt érztem én, oszt baj is lett, de nagy.

Mialatt beszélt, vádlón nézett Lacira.

– Mindig ez van la, ha hallgatok rád! Nem is értem, minek hallgatok. Biztosan megszugerálsz.

Laci először mondani akart valamit, de inkább úgy gondolta, jobb, ha most hallgat.

Berti bátyának csak az Alvégen sikerült megfékezni a megvadult lovakat, a bőrbojtos ostort is megtalálta az úton, de a szépen kifaragott nyelet, azt nagyon sajnálta. A faluban nagy örömben volt részük azoknak a vénasszonyoknak, akik látták és elmondhatták mindenkinek az elragadt lovak történetét. Színezték is a dolgot derekasan: „Úgy látták, az egyik pulyának

a nyakára ment a kerék, oszt meghótt. A másik meg a fejére esett, na, asse marad meg. Bertit meg lefogja a milicia, mert a pulya kezébe adta a gyeplűt.

A két „fogatos” jól tette, hogy addig nem mentek haza, amíg el nem csitulnak a kedélyek, s alkonyatig a fa alatt kuporogtak. Még akkor sem gondoltak a hazamenetelre, de Feri, aki tudta, hol kell őket keresni, értük jött. Laci félénken megkérdezte tőle:

– Mi a helyzet a Soralján? Még beszélük?

– Beszélni beszélük – mondta Feri –, de már kevesebben. Apád meg azt mondja, hogy a javítóba ad. Dugónak meg kinyomja az anyja a belit, ha hazamegy, azt mondta. Berti bátyám meg fűbe üt benneteket, azt üzeni.

– Mondott még valaki valamit? – Kérdezte Dugó.

– Mondott. Mi mondtuk Mózsiékkel, hogy büszkék vagyunk rátok, meg hogy a kutyák az oka mindennek, la. Amúgy jól hajtottatok, csak azt nem értjük, hogy engedte meg nektek Berti bátyám.

Laciéknak most nem volt kedvük magyarázkodni, lehorgasztott fővel indultak hazafelé. Tudták, mi vár rájuk. A nadrágszj, vagyis az igazságtalanság győzelmének rút megnyilvánulása. Laci „barátságtalan” fogadtatásban és ismét egy hosszúra nyúló erkölcsi oktatásban részesült, amely három napos karantinban teljesedett ki. Az apja hitte is, meg nem is, ahogy ő fejezte ki magát, a homályos mesét, de ha még úgy is volt, akkor is hibáztatok, mondta. Mit ér a jó szándék, a jócselekedet, ha az nincs megfontolva, alaposan átgondolva. Nem mindig az egyszerű megoldás a helyes, de nem is mindig a bonyolult a jó.

– Akkor mi a rosszabbat választottuk? – Kérdezte Laci. – Ez is olyan, mint a gólhelyzet. Ha berúgod, hős vagy, de ha nem, akkor leköpnék. Nekem ez bonyolult.

A tanító úr némileg lágyabb hangnemre váltott.

– Jól van! Itt lesz neked a három napos udvari fogság, addig lesz időd gondolkodni ezen. Addig nincs Dugó, nincs futball, és a disznóknak ezen túl te jársz majd gazért. Én sem voltam jobb a Deákné vásznánál, de...

A tanító úr nem fejezte be, mert sietett bekapcsolni a rádiót, kezdődtek a hírek a Szabad Európa rádióban.

Az udvari fogságnak kétségkívül voltak hátrányai, de voltak előnyei is. Hátránynak számított, hogy három teljes napig Laci meg volt fosztva a futballozástól és az úszástól. Imádkozott, és leste az eget, gyülekeznek-e a felhők, közeledik-e a hosszan elhúzódó esős időszak, hogy némileg vigasztalódjon azzal a tudattal, hogy ezek a napok nem vesztek kárba. Sajnos, mind a három

napon át nagyon szép idő volt, és ez elszomorította. Hiába ismétlődtek naponta többször is a hívő füttyjelek, nem válaszolt rájuk, hiszen értelmetlen volt. Módfelett irigyelte Palit, amikor ganézott az istállóban és a párizsi nyárról énekelt. Naponta több órát olvasott, és sokat töprengett, törte a fejét egy olyan világraszóló találmányon, amely mindenki hasznára lenne. A sok gondolkodásnak lett is némi eredménye, mert elvben feltalálta a deszka gyalulásának egyik lehetséges, félautomata változatát, amely gumik, rugók és egyebek segítségével működött volna. A vázlat elkészítése után a kísérletek megkezdését, bizonyos nehézségek miatt egy másik időpontra halasztotta. A nagyobb sikerrel kecsegtető találmányban, a vitorlás bicikliben, több bizodalma volt, de anyaghiány miatt, egyelőre ezt is az elhalasztandó megvalósítások listájára tette. A nagyobb gond mégis az volt, hogy nagyon magára volt utalva, segítséget senkitől nem várhatott. Dugó igénybevételének még csak a gondolata is abszurdum lett volna a történetek után. Még egyszer az apjához fordult tanácsért, mondaná meg már neki, mire volna szüksége az emberiségnek? Itt van ez a három nap, hátha ő most, merthogy ráér, kitalálná a módját a világ megváltásának. Ő biztos abban, hogy az emberek még sok mindent nem ismertek meg, sok mindent nem találtak fel, ezt a folyamatot meg kellene valahogyan gyorsítani, mert az ember élete nem hosszú, és mire nagy tudós lesz valakiből, már kevés ideje marad a tudományos munkára.

Ezeket a gondolatokat olyan komolysággal adta elő, hogy az apja kénytelen volt azokra komolyan is válaszolni.

– Hát tudod, majdnem minden fiatalt megérint a buzgóság, a tenni akarás vágya. A nagyra hívatottság tudata működik bennük, de azt nem gondoltam volna, hogy ez a dolog nálad már ilyen korán jelentkezik. Egy kicsit elsieted. Hogy mit kellene feltalálni, azt kérded? Hát figyelj! Most olvasod a Nemo kapitányt. Annak az írója Verne Gyula, ahogy már beszéltem neked róla, ifjú korában el akart szökní otthonról, hogy világot láthasson, hogy többet ismerjen és tapasztaljon meg belőle. A szülei megakadályozták ebben, de éppen így, ennek a fordulatnak a hatására ismert meg, talált fel valamit. Vagyis feltalálta saját magát. Világhírű író lett belőle, és egyre inkább úgy néz ki, hogy az emberek az általa megálmodott dolgokat. Ezért aztán én azt mondom neked, te is tégy így! Találd fel magad! Ismerd meg először önmagadat, és aztán dönts, hogy mire vagy képes. Abban igazad van, hogy az emberi élet rövid, de meg kell értened, a gyümölcs is csak akkor jó, ha már megérett. Az ember is így van vele. Fel kell nőnie, képezni kell magát, hogy minél többet tudhasson, és csak akkor gondolhat nagy dolgokra, ha már úgy érzi, eléggé okos, eléggé érett ahhoz.

A fiú megértette, az apjának valóban igaza van, de azért ott motoszkált a fejében mindezek cáfolata is. Itt van például ez a vitorlás bicikli. Igaz, még gyerek vagyok, nem értem meg, de mégis eszembe jutott egy ilyen technikai találmány. Hajó és csónak már van ilyen, vitorlával közlekednek, de vitorlás bicikliről ő még nem hallott, sőt biztos benne, hogy ilyen még Beregszászban sincs. Ez pedig csak rajta múlik, és ha már ezt az ötletét megvalósította, akkor miért ne jöhetne a következő, a vízről felszálló repülőbicikli? Egy valami szólhat csak közbe, hogy ezek a találmányok ne jöhessenek létre, mégpedig a pénz, ez a nevetséges papírdarab, amit az emberek kitaláltak maguknak, hogy megnehezítsék az életüket. Ez az oka mindennek. Mindazonáltal a reményt nem szabad feladni. De hogyan is szokta mondani kedvenc tanítónője, Edita Fjodorovna? „Nincs lehetetlen. Idő és kitartás kérdése az egész.” Hát időm, az van – gondolta. Még két és fél nap. Igaz, a kitartás egy kis szenvedéssel jár, de azért meglesz az is. Papírt és ceruzát vett elő, és megtervezte a biciklivitorlát, és felvázolta a gyakorlati használatra vonatkozó elképzeléseit. Már csak egy fontos kérdés maradt nyitva, mégpedig az, hogy honnan és milyen erővel fúj a szél. Ennek boncolgatása izgalmas feladatnak látszott, akár valós, vagy akár csak átvitt értelemben is.

EGY KIS KITÉRŐ KÖLTŐVERSENY UTÁN

*Tűz és víz-egyetemesség
Sokszorozza eget-földet
Az égszínké-k-haragoszöld
Mítoszfényű tiszta tóban
Balaton ezer csodája
Füröd millió gyertyája
Költőtársak, nagy elődök
Szobrainak lenyűgöző kavalkádja
Semiramis függőkertje
Démoni és déliesen dúsnövényű ősi dombok
Versfakasztó szép leányok
Bölcselkedő jó barátok*

II.

*Reggelre elrobog
Mellettiünk mögöttünk
Almádi körkertje
Kenese bálványa
Fekete vaskígyóink
Lombalagutak közt
Elhagyja a Szent Kört
Pannon koronáért
Kárpótol fehérvár
Koronázó város
Királyok lakhelye
Fiam főiskolás
Éveinek helye.
A pályaudvaron
Így szólt a lármafa:
Kedves utasaink*

*A vasúti sínek
Javítása miatt
Tapolca-Tihanyból
Balatonfüredről
Érkezett pesti gyors
Egy kis kitérővel
Elterelő úton
Jut el a Délibe
Börgönd, Seregélyes
Pusztaszabolcs után
Ercsiben, majd Érden
Landol, kanyarogva
Fut be Kelenföldre
A Velencei tó
És Gárdony kimarad
A tervezett útból
A kellemetlenség
Miatt minden kedves
Utastól elnézést
Kér a magyar vasút*

III.

*Kőből, vasbetonból
Tákolt félig földre
Roskadt épületek
Jelzik hogy egy másik
Világba érkeztünk
Nappalból az éjbe
Mennyből a Pokolba
Tértünk, végleg kihunyt
Magyarhon látványos
Kirakati fénye
Délnyugat csillaga
Pannónok ór lángja
Szürkévé halványult
Elárvult, kiégett
Tőzegbarna tarlók*

*Az egykor virágzó
 Földekből kénköves
 Pokolszag és piszok
 Szünesztéziája
 Rozsant házak sora
 Szuvas farakások
 Kiperzselt szántókon
 Kifüstölt, lakatlan
 Tanyák és félig már
 Néptelen falvaknak végén
 Végállomás – fut át rajtam sandán
 Vajon ez a halál
 Földje lenne csupán?
 Vagy maga a HALÁL?
 És a délceg mozdony
 Névtelen szárazföld
 Kikötőjébe fut
 Vánszorogva megáll,
 Talán soha többé
 Nem mozdul el innen
 A Másik Magyarhon
 Torzképét hordozó
 Romos és anonim
 vasútállomásról*

IV.

*Aztán bóbiskoló
 Álmom cellájából
 Kihasít a vonat
 Bebem dübörgése
 Csak lidércnyomás volt ?
 Nincs is a világon
 Olyan végállomás
 Ahonnan nincs kiút
 Nincsen továbblépés
 És nincsen maradás
 Talán csak álom volt*

*e nevek
Börgönd, Seregélyes
Pusztaszabolcs Batta
Nincsenek tán sehól
De már mindhiába
Nyugtatom magamat
Azzal, hogy e tarlók
Falvak és romtanyák
Sehol sem léteznek
Meghalt a hazugság
De jó hogy nem ott kell
Élnünk - szólt egy utas
A kurva életért
Késtiünk ilyen sokat?
Dühödten kérdezem:
Ők nem számítanak?
Hiszen ők mi vagyunk
Bizony méltóságuk
A mi méltóságunk
Amely porhamuba
Fulladt perzselt szántók
Tanyák, farakások
Között mindörökké.*

BARTHA GUSZTÁV

KEZEK

A tehervagon deszkájából kiálló szögbe akadt jeggyűrű szinte csontig feltépte a bőrt az ujj kézfej felőli oldalán. A kerekes kezelőasztalon könyöklő kézen csuklógig csordult a komor pirosra alvadt vér. Alig egy órája történt a sajnálatos eset. Szergejnek nem kis idejébe telt, míg kocsit tudott szerezni. Még szerencse, hogy léteznek katonacimborák, és még nagyobb szerencse, hogy holtukig azok maradnak!

Hol történt a baleset? Ez még a jobbik eset. A feltett kérdés erőtlennek hatott, talán el sem hangzott. Mert igazság szerint a gyűrű le is szakíthatta volna az ujját, a fenébe, volt rá már példa!

Csak nem péntek éjszaka, vagonkirakodás közben?

Önkéntes bűnhődés. Nem ő volt soros, Jenőnek kellett volna leugrania, segíteni a traktoristának, felzárni a cementzsákokkal tele utánfutó oldalát.

A cementporos, kékszínű munkásruhát viselő férfi keze nem tűnt munkáskéznek, arányos volt ugyan, szögletes végű ujjakkal, de fehér, és a kéreggöbök is hiányoztak a tenyérrel. Alkalmilag volt az, éjszaka és főleg hétfőgeken. A vagonkirakodást jól fizették, és azonnal. A tanári fizetés, nulla, különösen városon. S főleg az, ha ráadásul a feleség egy kibaszott kurva. Minden kiderül utólag, legalább is majdnem minden. A röhejes az, hogy az érintett tudja meg utólag.

De búsuljon a ló.

Vannak dolgok, amivel nem árt tisztában lenni. A sérült kezet például nem haszontalan dolog az ég felé tartani, rábízni a Jóistenre, ahogy a lelünköt is. Gyorsabban eláll a vérzés, hegednek a sebek. De előtte döntsél el végre: élni akarsz vagy meghalni!?

A karikagyűrű oválissá lett. Alsó része a húsba mélyedt, s már nem fáj. Vagyis nem élesen és káromkodásra ingerlően. Az ember keze leugrás közben keresi a kapaszkodót, Az ösztön nem hibáztatható, az van. Az ugrabugrálás igen. Nem lehetünk egyszerre száz helyen. Éjszakánként egy férjnek az ágyban, asszonya mellett a helye. Faluhelyen lenne jó élni. A fekete még fekete, a fehér pedig fehér, s minden kocka vagy kerek. Városon a futballpálya melletti futópályák oválisak. A nagy Ó betűk, és nagy Ő-k duplán azok. Megnyomorítanak. Az

aranygyűrű, lám arany marad, hidegfényű és kemény, még ha oválissá is nyújtja egy átkozott szög, pontosabban, a tehervagonról leugró test súlya. A szög holnap is ott lesz, és tegnap is ott volt. Hogy mi hol voltunk, és hová leszünk...

A szeptemberi éjszakák már hívősek. A fűtést nem pótolta sem a befüggönyözött ablak, sem az orvosi rendelő műbőrhuatú dikójára dobott bolyhos vállkendő. A bóbiskoló, virrasztó fehérköpenyes nővér kezdetben alig tudta kezelni a zavarát. Hiába igyekezett, összeesküdtek ellene, kezének nem engedelmeskedtek a tárgyak. Pedig otthonos melegséget árasztott... Csinos kis kacsói voltak, na, halovány rózsaszínével belopta az elmúlt nyár illatát a fehér-csempés falú, cementszín járólapos orvosi rendelőbe. S a körmei sem voltak vastagon lakkozva, az enyhén piros szín látni engedte a körömágyak félholdjait. Kihangsúlyozták az ujjperecek dombocskáit. Nyilván nem volt mit rejtegetnie, nyitott könyv meg egyebek, de hát, hogy lehetne ez faluhelyt másképp. A nagysága bezzeg, utóbb zöldre, de vastagon, és azok a krétafehér hosszú, lapos ujjak, a sok aranygyűrűvel...

Ember, hol hagyta az eszed?!

A feldöntött széket és a majdnem botlasztó, a járólapon ide-oda tekergő villanykábelt követően a nővérnek a sarokban álló, a felső polcokon patikás rendben sorakozó gyógyszeres dobozokkal, orvosi segédeszközökkel telepakolt üvegszekrény ajtaját sem sikerült könnyed mozdulattal kinyitnia. Aztán már két kézzel fogta, rázta a zár fekete fémgombját, s ettől olyan ismerőssé...

– Krisztina, te vagy az?!

Krisztina megfordult, és a szekrényajtó magától kinyílt.

– András...

– Andris. Noked Andris – helyesbített halkán a kezelőasztalkához leült férfi, és a könyökön nyugtatott fájó keze szemmel láthatóan megremegett.

– Idejöttem férjhez, aztán elváltam, és itt ragadtam.

A férfi bólintott. A volt osztálytársak fél szavakból értik egymást, elébe mennek a kellemetlen kérdéseknek.

– Magam is azon vagyok, mármint a váláson.

Mondhatta volna azt, hogy milyen furcsa dolog a véletlen, ha a falu vasútállomásán nincs mellékvágány, akkor... Vagy elsüthetett volna egy ócska viccet. De nem állt az élethelyzete tetőfokán, sajnos. Az őszinteségben megszeretet van, bizodalom, s kit szeressen a férfi, ha nem a volt osztálytársát.

– Tudtommal tanárnak készültél.

– Az vagyok, meg pénzfelhajtó güzü. Éjszakánként, szombaton és vasárnap, minden attól függ, hogy a cimborák mikor telefonálnak.

– Minden?

– Kijevben nincsenek ovális futópályák a játéktér körül – hinodált András.–
A nyaralással töltött egy hónapos szabadságom ideje alatt nem láttam. Hurcoltam a dög nehéz saroglyát, kerestem a... divatos, flancos körömlakra valót!

– Tapasztalom.

– Mit?– kérdezte kisvártatva András.

Krisztina válasz helyett az asztalkához lépett, gézpárnára fektette volt osztálytársa kezét. Ujjainak tapintása lány volt, emlékeket bizsergető. Évekig ültek egy padban. Rendeletileg: egy fiú, egy lány. Ha nagyritkán hajba kaptak, ezek a kezek takargattak dolgozatírás közben. Elárulták a másikat, hogy az órák alatt egymás füzetéből lesnek. Ugyanazok a helyesírási hibák, ugyanazok a rosszul számolt számtani végeredmények...

– Hogy drágák a körömlakkok – hangzott el a már nem remélt válasz, s közben Krisztina visszahátrált az üvegszekrényhez. Az alsó polcon, a nagy fekete doboz mellett az egyszer használatos fecskendők a nyloncsomagolásban betározásra váró töltényhevederre emlékeztettek. Kelet-Ukrajnában háború van, s ahol háború van, ott mindenütt háború van. Emberek tucatjai halnak meg naponta, olyan emberek, akik hiába kérdik meg önmaguktól: élni akarnak-e, vagy meghalni.

– És akkor mit akarunk mi?

– Egy kis szeretetet, csöppnyi hálaérzetet. Nélkülük olyan... olyan értelmetlen...– motyogta Krisztina.

– Tudom.

A fehérzománcos szemetes vödörben véresebbek lettek a csipetnyi vatacsomók, az üres gyógyszeres ampullák töltényhüvelyekké váltak.

– Általában, ide menekülnek, itt éjszakáznak az odahaza véresre vert asszonyok...

– A felszarvazott férjek hol? Mehetnek a búsba?

– Ezt magadtól lested el – válaszolta Krisztina, és végre megengedett magának egy aprócska mosolyt. A barnafrizurájú, fehérköpenyes nővérből talán véglegesen kilépett a volt osztálytárs. – Kapni fogsz egy injekciót, aztán... – sorolta a tennivalókat, és a formásokat mellőzve, aranyos gesztikuláló kis kezeivel, mintegy levezényelte őket.

– Én meg azt hittem, fűrészelni szokták.

A dikóra helyezett fekete dobozból, rövid és fémes zajjal járó keresgélés után, egy ki-becsattogatott drótvágó olló jelent meg Krisztina kezében. Olyas formájú, mint amelyet a műszergyári munkások használnak, csak a szára volt hosszabb, kézbe illőbb.

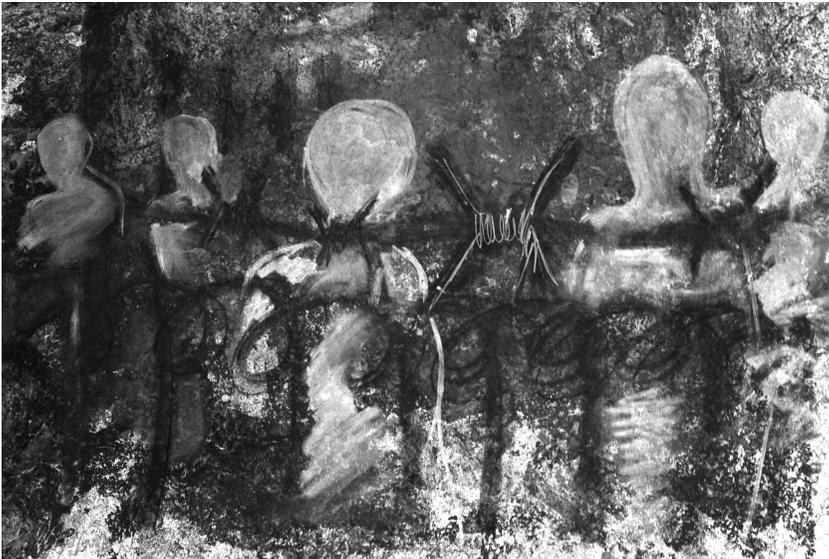
- Sajnos, előbb fertőtleníteni kell, megfőzni kicsikét.
- Ahogyan a nőket szokás?

Krisztina nevetett, s ugyanúgy kivillantak azok a drága kis fogak, mint bő évtizede, egyszer-egyszer az iskolapadban. A fiúk néha muris dolgokat tudnak csinálni. Hípp-hopp, leugranak a helyben álló tehervagonról. Hát nem röhejes!? Bizony hogy az, főleg, ha az illetőnek már nincs miért, nincs kiért le-fel ugrálnia. S ebbéli meggyőződését a mosdókagyló felett lévő falitükör sem hazudtolta meg. Tükröm, tükröm...

– Szép vagy! – vallotta meg Andris. – Nem is tudom, hogy lehetett egy ilyen szépasszonyt...

– Rég volt, igaz se volt... – legyintett Krisztina, és azzal a svunggal, amivel a vízcsaptól elfordult, egyúttal az ablakon lévő függönyt is széthúzta. Odakint hajnalodott. Mert hát a dolgok önmagukból következnek, pontosabban a szerencsés véletlenek. S az egészben talán az a legjobb, hogy majd két évtized multával is, a volt osztálytársak félszavakból is megértik egymást.

Nagybereg, 2014.

ÁT-NÉZŐ

AZ ELBOCSÁTÁS NEHÉZSÉGE

(PAPP-FÜR JÁNOS VERSE ELÉ)

A *határérték* című vers Papp-Für János legújabb, 2013-ban a Magyar Napló Kiadó gondozásában megjelent *nehogy egyedül* című kötetéből való. A könyv négy nagyobb ciklusra van felosztva, és a szerzőnek az egzisztencializmushoz való vonzódását támasztja alá, hogy mindegyik ciklus egy-egy létkérdésből indul ki. Így kerül előtérbe a gyermeki perspektíva és léthelyzet, a hittel való szembesülés, a saját pozíció újradefiniálása, illetve a másik megtartásának nehézsége. Csontos Jánosnak adott interjújában (*A Kései siratótól a Bar-talkig*, Magyar Napló, 2014/2.) Papp-Für János azt emeli ki többek közt életéből, hogy miután megismerkedett Heidegger műveivel, teljesen az egzisztencialista filozófia kérdéseinek bűvkörébe került. Versei a belső, személyes líra felé tolódtak el, és a *nehogy egyedül* egyik fő üzenete a gyerek–szülő–család–Isten kapcsolatban ragadható meg.

E kis kitérő után visszatérve a kiválasztott vershez, belátható: az elbocsátás, a szakítás sosem könnyű. Éppen ezért ha csak a 20. századi világ- és magyar irodalomra tekintünk, rengeteg szép példáját láthatjuk az elbocsátó-versek színes hagyományának. Elég csak Szergej Jeszenyin fanyar humorú, keményhangú „elengedéseire”, Ady Endre klasszikusnak számító *Elbocsátó, szép üzenetére* vagy éppen Petri György mélyen ironikus szakítás-verseire gondolnunk.

Papp-Für János viszont más utat választ, nem az iróniáét. A választáshoz nyilván köze van a közösségi értékrendszernek, amelyben hisz. Annak az embernek, aki eleve kapcsolatokban gondolkodik, a legnehezebb egy kapcsolat felbomlását feldolgoznia. Még akkor is így van ez, ha végleg bebizonyosodik: a másik megtartása lehetetlenné válik. Egy furcsa kettősségben, a vonzás és a taszítás között kell megtalálnia a lezárás lehetőségét. Egyszerűen meg kell várnia a pillanatot, amíg az ismerős másik egy idő után végleg idegenné válik. És akkor talán beépülhet a szakítás folyamata ebbe a léthelyzetbe. Addig viszont sehogyan sem tud.

Csordás László

határérték

*mielőtt még odaérnék
már ott állsz az ajtónyitásban
pedig azt mondtad nem vársz
én pedig azt hogy nem megyek
de nem veszek még észre
nem akarok még észrevenni
amíg tehetem várok
lábamról leválnak a léptek
aztán végül odaérek
és mind a ketten csak hallgatunk
csak némán és tehetetlenül tűrjük
ezt a kegyetlen rést
s ennek a hasábnak a szorítását
ami téged befelé szippant
engem pedig kirekeszt kitilt
suhintásnyira metszett életünkéből
magatehetetlen állunk
döbönt szobormozdulatlanságban
körmünk alá szorul minden magyarázat
az elfordulás a legnehezebb
a szótlanság után
mert szűk ez a roppantul
kényelmetlen forma
amit felfeszítettünk képtelen alakunkra
tudjuk hogy nem illik ránk
nem passzol sehol
egy darabig mégis elviseljük
és csak tovább
és egyre erősebben szorít
míg végül a szögesdrót lenyelése után
kimondom amit végül mégsem
s amin azóta is gondolkodok
egy tökéletesen kiürült tér
formátlan motyogásai közt
ajtónyitásnyi válaszodra várva
félelmetesen esélytelenül*

DEJA VU DÉMONOKKAL

*Nincs kedvem formához.
Nem csengek-bongok,
(Majd ha lezártam)
Csak szaggatok pár barázdát.
Ha már engem is szaggat
A csótányfogú kényszer,
Hadd szaggassak valamit.
Hadd legyen benne ismétlés,
Hisz déja vu-t mindenki érez,
Hisz déja vu-t mindenki érez,
Kit csótányfogú
Kényszer szaggat.
Szaggatni óhajt barázdákat.
Csengeni-bongani nem akar,
Formához sem érez kedvet.*

*Két álomban két démon kísért.
Körbevezetnek önmagamban,
Pedig nem volt hozzá kedvem.
Nem mintha kérdezték volna.
Semmit nem tanultak,
Hiába voltak emberek.
Vagy sosem voltak?
A démonok nem tudják, mi a déja vu.
A démonok nem tudják, mi a déja vu.
Hiába, vagy pedig sosem
Voltak emberek.
És tanulni sem tanultak.
Nem kérdezték, hogy van-e kedvem.
Önmagamba kalauzoltak
Két álomban mind a ketten.*

ÉRKEZIK

*Hallja a csendbe tépett szakadás,
Mert nem jön így
Más.
Hallom én is.
Hiába égetek és eszek,
S visszhangzik csámcsogásom,
Nem riasztja perzselt hulla,
Ő lesz a látomásom.
Lenni akar,
Vagy csak én akarom.
Szénnel táplált testem
Táplálékul neki adom.
Ő végez velem,
Vagy én vele,
Elmúlik
Egy éj gyermeke.*

LŐRINCZ P. GABRIELLA

tavaszi

*én úgy várom vissza őket
az indulókat
az elmenőket
mint a fecskét*

zsákutca

*magammal viszlek
hogy otthonod legyek
magányos vagy*

*megyek veled
hogy otthonom lehess
magányos vagyok*

*velem jössz
hitünk szerint
nincsen más kiút*

SZÖLLŐSY TIBOR

KÖNYVKÖTÉS

Nem ült kocsiba, gyalog indult munkahelyére, a kórházba, mert ki akarta szel-
lőztetni a rövid éjszakai alvás okozta enyhe kábaságot. Évtizedes praxisa során
hozzászokott a felszeletelt alváshoz, mikor betegeihez hívták, ám az eltelt éjszaka
más volt: tolakodó és toluló gondolat-füzerei tették rapszodikussá a testi-lelki
reinkarnáció óráit, óhatatlanul a maira, a mai utolsó munkanapjára gondolt.
Rezonőrként készítette, készítette magát az elkerülhetetlen bekövetkezésére,
próbálgatta révbé juttatni hanykolódó lelki hajóját keresve a beletörődést csendes
és nyugodt kikötőjét azon a parttalan vizen, mit már számtalanok megtettek, de
navigálása közben zátonyokba botlott, oldalhullámok sodorták, nem észlelte,
nem érezte az öblöt, ködbe burkolózva, elemeinek káoszába látta a stéget.

Ismerősei, páciensei köszöntek rá kívánva jó reggelt, jó napot.

– Ez az! – villant bele. – Szép napot! Ennek a napnak olyannak kell
lenni, mint ... mint ... – esetlenedtek gondolatai - , mint egy szimfónia
zárótételének utolsó akkordja.

Elmosolyodott saját ötletén.

– Honnan, mi szülte ezt a romantikus képet?! Ez a nap, ez az utolsó nap...
Megvan! Legyen olyan, mint az eltelt sok ezer, de a tényen kívül tartalmaz-
zon valami emlékezetest, legyen sajátos, tiszta és formás, mint egy könyvzá-
ró fedele. Pontosan: borítsa le, zárja le élete aktív szakaszának kötetét. Job-
ban, találóbban nem is fogalmazhatnék. – melengette benső énjét.

Egyszer, majd talán fejezetekként, vagy laponként végigolvassa ezt a
könyvet, újra végigjárja a megtett utat, a színes tintával, könnyű tollal
írtakat talán többször is, a nehézkesen rótt sorokat kihagyja, átsiklik felet-
tük, esetleg fellel bennük tanmesékbe illőket is, de azt is tudta: átformálni,
belejavítani a szövegekbe nem lehet.

– Micsoda bornírt, lila megfogalmazások. – tett volna pontot meditáló
szövegének végére, ám belső kényszere folytatásra inspirálta. – És milyen
lesz a könyv fedele?! Annak minden esetben olyannak kell lennie, ami jel-
lemző, ami magán viseli a könyv mondanivalóját, tartalmát és ami a kezdet.

Csipetnyi örömmel konstátálta mulasztását: nem írta le, nem raktározta
el emlékezetében az első napot. Derengett valami, ám sehogy sem tudott
formálható egygyé összeállni: mi is történt azon a napon, mikor először

gombolta be fehér köpenyét. Bosszantotta a tény, de nyugtatta is magát: csak visszaköszön az a nap is emléke sűrűjéből. ...

Kollégái, beosztottjai viselkedésében nem fedezett fel rendhagyót, különösét: mindenki, mint annyi éve, tette a dolgát. A hivatalos és baráti búcsúztató – születésnapjára időzítve – már lezajlott az emléklapok, virágköltemények miliójében körítve köszöntésekkel és köszönetekkel, sajnálkozással az utódlás vele járó csatározásainak idiolátriás kesernyés mellékízével.

Az a nap éppen három hetet korosodott.

– Ez a három hét sem színes tintával íródott életem regényében – rendeződött terjeszkedő homloka.

Intellektuális betegek mesélték, és most ő ennek a huszonegy napnak állapotában azonosságot látott, hogy több héttel az akut agyi vérkeringési zavar lefutása után, mikor már a határozott javulás egyenesen jártak, visszagondoltak, próbálták felidézni a katasztrófa utáni napokat, heteket: nem sikerült. Az egyik volt páciense így fogalmazott:

– Tudtam, éreztem, hogy élek, de nem tudtam evvel a gondolattal mit kezdeni. Jártam a várost, mentem a munkahelyemre, voltam az üzletekben, látogattam rokonaimat. Láttam magam körül a házam falait, helyiségeit, kint az utcán a kocsikat, a járókelőket, szélben a hajladozó fákat, a beszélgető embereket, a tévében pergő filmeket, udvaromon a csaholó kutyámat, de nem volt hang, minden néma volt, olyan volt, mintha a kísértetek világában lennék.

Megrázta magát, végigpásztázta szobáját. Könyveit, jegyzeteit, a szaklapokat már korábban odaajándékozta kollégáinak, a hivatalos papírokat átadta az illetékeseknek, betegek is csak egy volt, a többi folyamatosan, javulással, egészségesen hazabocsátotta, újakat nem vett fel, azaz azokat kollégái kórtermeiben irányította. Egyetlen betegek, a hetvenkét éves Béla bácsi a 6-osban feküdt, akit két hete szállított be a rohamkocsi agyértrombózissal, szinte reménytelen állapotban.

A reanimatólógusok nem ragaszkodtak felvételéhez már csak kora miatt is, no meg azért, mert „nem hozott magával kecsegtető perspektívát.” Ő felvette.

Béla bácsi, egyszerű falusi nyugdíjas, az első napokban odavolt, a mezszyén leledzett. Némi javulás után még kétszer került kritikus állapotba, de mindkétszer sikerült újra visszahozni. A harmadik esemény után a mellette virrasztó, ápoló felesége papot hívott, hogy az feladja az utolsó kenetet, miközben szinte kérte:

– Ne törje magát annyira, doktor úr, hisz látom, hogy mennie kell. Maga többet is tett, mint amennyit lehet emberileg, de meg kell nyugodni, bele kell törődni Isten akaratába.

Ő nem törődött bele: szellemi, tudásbeli muníciójával visszaverte az álnok soros támadásait.

Bement hozzá vizitre. Béla bácsi határozottan jól érezte magát: fejfájásai alig-alig jelentkeztek, mozgatta a kezdetben bénaságba zuhant kezét, lábát, szomatikus paraméterei stabilizálódni látszódtak.

A szokottnál huzamosabb időt töltött el ágyánál: a vizsgálat után hosszasan beszélgettek éppen arról, ami eszükbe ötlött. A felesége is részt vett a tárgyalásban és némi huncutsággal szólt:

– Ma meglepjük a doktor urat, de nem mondom meg előre: mi lesz az, csak annyit, hogy már-már megérkezik lányuk, aki Csehben van munkán. Mert hát tudja, doktor úr, hogy itthon nincs munka, ott meg kereshet valamicskét. Nem jó dolgában ment oda, itthon hagyta két gyermekét is – ránk. Valamiféle építkezésen hordja a maltert...

– Remélem találkozok vele... De én most elbúcsúozok: a Jóisten vigyázzon magára, Béla bácsi azon túl, hogy saját maga is odafigyel egészségére, de ezt teszik majd orvoskollégáim is. – nyújtotta kezét.

A beteg láthatóan deprimálódott, lehangolva szorította a feléje induló kezét, miután az elhangzott hír tudatáig jutott – nem válaszolt.

A pihenőnek vette útját, ahol már várták – minden nap, ugyanabban az időben fogyasztották el a kötelező kávé, miközben kötetlen hangulatban csereltek eszmét, véleményt a tegnapi és a folyó nap eseményeiről, tervezgettek.

A hangulat, ha nem is vidám, de laza volt: Sándor, a viccmilliomos éppen legújabb szerzeményét adta elő, ami szinte kötelező kísérője volt a rituálénak.

Úgy érezte: mindegyikük az esemény hatása alatt van, de igyekeznek ezt palástolni, kerülgetik a témát, mert – ezért szinte hálás volt nekik – úgysem tudnánk megfelelő hangnemben, tartalomban szólni.

– Ugye nem lesztek ellene, ha néhanapján meglátogatlak titeket – próbálta reálissá tenni a történet.

– Még ilyet?! – vágtak egymás szavaiba. – El is várjuk, sőt kötelezünk arra, hogy meglátogass, azaz haza gyere. Szükségünk van rád, tudásodra, tapasztalatodra! Neked itt a helyed közöttünk.

Úgy döntöttünk – folytatta kinevezett kollégája – , hogy székedre nem ül senki, azt oda tettük a sarokba – várni fog téged. Gyere, várunk, bármikor beléphetsz, még kopogtatnod sem kell.

Derű fogadta az elhangzott felszólítást, ami melengető csóvát vetett lelke hamvadó zsarátjára.

– Köszönöm nektek! Jól esik hallani ilyesmit. – mialatt belsője torz

mosolyba révedt annak hallatán, hogy sarokba száműzték székét amolyan baráti, kollegiális gesztusként. – Akkor – nézett órájára – én mennék is.

Nem jött válasz. Felállt indult, mikor lobbalt nyílt az ajtó, a főnővér lépett be:

– Jöjjen valaki, a beteg a hatosban eszméletét veszítette! Természetes reflexének parancsára sietett a hatosba.

Béla bácsi viaszápadtan, csukott pillákkal, emyedt testtel, kissé oldalra billent fejjel feküdt, lefittyedt szájugából botladozott az ájer – nem reagált semmire.

Felesége az ablak felé fordulva imádkozott, az ágy melletti széken egy negyven körüli nő ült révült arccal, tétován mozgó ujjáival simogatta az öreg lemondóan csüngő kezét.

– Mi történt? Mikor? – vetette oda miközben tapintotta a pulzust, mérte a vérnyomást.

– Alighogy doktor úr kilépett a teremből, megérkezett a lányunk. Nagyon megörült neki, de aztán néhány perc múlva zihálni kezdett, rángatózott a keze és lába, kihányta a kevéske levest, amit előtte evett, majd ... majd így lett – fordult felé a feleség.

– Miért nem szóltak azonnal?! – nézett hol az anyára, hol lányára szemrehányóan.

Nem várt választ, cselekedett, tette azt, amit ilyenkor tenni kell. Órákig tartott a küzdelem, holott tudta úgy mint segítő kollégái: Kháron előttük érkezett, ott áll az ágy mellett, nem tágít, vigyorogva nézi az egyesélyes csatát, szinte élvezni reménytelen igyekezetüket.

...Béla bácsi földi maradványait már átszállították a boncolóba, de ő még mindig ott ült ágya mellett izzadt tenyereibe temetve még vizesebb homlokát.

– Doktor úr – érintette meg az öreg lánya. – Nagyon köszönöm, hogy még láthattam édesapámat, beszélhettem vele... Édesanyám elmondta, hogy doktor úr minden földit megtett, de hát bele kell nyugodni a Teremtő akaratába... Még egyszer köszöniünk mindent...

A beszélő felé fordult, kinek könnyáztatta redőiben gyermeteg mosoly-szellőt vélt felfedezni.

– A doktor úr nem emlékszik rám – folytatta, mialatt átkarolta mellette szipogó édesanyját – , hát hogy is emlékezhetne, hisz oly rég volt, meg aztán annyi emberrel találkozott azóta.

Édesanyám mesélte később, hogy a doktor úr segített engem a világra azon az első napon, mikor pályáját kezdte, mikor először vette fel fehér köpenyét...

SHREK TÍMEA

POCOKSZEMŰ ERZSI

Már éppen tavaszodott. Eljött az idő, hogy a ballagó osztállyal elkezdjünk gondolkodni a tablókészítésen. Bevallom, nagyon szerettem őket. Kicsik voltak még, mikor hozzájuk kerültem és elkezdtem a tanítást. Majdnem mindegyiket ismertem, bár akadt olyan is, akit csak a névsorból, de arcot nem tudtam mellé társítani.

Osztálygyűlést hívtam össze, hogy megvitassunk néhány fontos kérdést a ballagással kapcsolatban. Tudtam, hogy azokra, akiknek kicsiny kezét fogtam írás közben, s vezettem végig a tollat a sorokon, számíthatok. Éreztem, hogy mindannyian ott lesznek, hiszen megígérték és én hittem nekik. Volt köztük olyan, aki már gyermeket szült, és olyan is, aki még csak éppen várandós vele. Nem számít, hiszen az ígéret az ígéret marad, még a cigánynál is.

A meghirdetett megbeszélésre sokan jöttek el. Most éreztem csak meg igazán, hogy eljött a pillanat, mikor lassan el kell őket engednem, mikor a végsőkéig megmaradtak kezét már nem kell fognom, és tanáccsal sem szolgálhatok nekik, mert már elindulnak az élet felé.

A sok gyerek között feltűnt egy ismeretlen arc. Egy koszos, borzos leányzó, akit nem ismertem fel. Hiába törtem az agyam, ki lehet az, nem sikerült rájönnöm. Megkérdeztem:

- Te meg ki vagy?
- Erzsi. – szólt a kislány.
- Milyen Erzsi?
- Pocokszemű Erzsi.

Hatalmas nevetés tört ki az osztályban. Én is elmosolyogtam magam, majd folytattam a nehéz kérdéseket:

- Mi a vezetéknéved?
- A mim?

– Kinek a lánya vagy? – gondoltam, mivel a fél tábort névről, a másik felét a csúfnévéről ismerem, talán kitotózhatom, hogy melyik családból származik, habár ránézésre Balázsiékhöz tudom sorolni, akikről tudni kell, hogy a legfogyatékosabb család a környéken.

- Még egyszer kérdezem. Kinek a lánya vagy?

– Hát az anyám jánya! – S ezt oly komolysággal mondta, hogy egy pillanatra már el is kezdtem gondolkozni, ki is az anyja, majd az újból kitörő röhögés térített magamhoz.

– Csend legyen! Ne nevéssétek ki! Fiúk, elég volt!

Palika a hátsó padból megszólalt:

– Ő a Virág Erzsi!

Na, az meg ki? – tettem fel a kérdést, hiszen Virág családot nem is ismerek, olyanok nem laknak itt, de valahová be kell tájolónom ezt a szerencsétlen leányzót. Ő maga egy elég furcsa teremtés, szeme kancsal, talán ezért kapta a pocokszemű jelzőt, haja göndör, ami nem igen látott mostanában fésűt, szinte mozog benne a sok serke, nyaka koszos, talán már hetek óta nem mosdott, két keze pedig sebes, látszik, hogy hosszú ideje szenved a rühességétől. Ruhája egy koszos férfinadrág és egy felvált talpú cipő, szegény teremtés pedig büzlött a vizeletszagtól.

– Erzsike, hát eddig hol voltál?

– Moszkvába, meg Bátyúban.

– És miért pont most jöttél iskolába?

– Mer’ anyám beadott.

– És hol van anyukád?

– Csurmában.

– Akkor meg hogy adhatott be iskolába?

– Nem az, a másik anyám adott be.

Kezdem kapizsgálni a dolgot, a másik anyám vagy a nagymama, vagy valamelyik nagynénje lehet.

– És miért van anyukád börtönben?

– Mer’ eladta a kispulyát.

– Milyen kispulyát? Hol?

– Há’ Moszkvába! Szült egy kispulyát oszt’ eladta ennyi (kezeivel egy ölnyit mutat) pénzért!

– Vannak testvéreid?

– Van egy csomó. Má’ űk is jöttek iskolába.

Ennyi információ egy darabig elég is. Most már látom magam előtt, milyen gondok előtt és után áll ez a szerencsétlen borzas kislány.

– A megbeszélést berekesztjük, következő órán folytatjuk a fotózással. Menjetek szünetre!

Becsengő után a végzősök mind ott sorakoztak az ajtó előtt. Zsuzsika közel hajolt hozzám, majd a fülembe súgta:

– A pocokszeműt ne tessék kirakni a tablóra! Ó bolond!

– Tessék?

– Jajj, én úgy szégyellem elmondani, de most is szünetben mutogatta a micsodáját a kinti vécében a lányoknak! Meg mindenféle csúnyaságot csinált!

– Micsoda?!

– Igen, már szóltunk az osztályfőnöknek is. Nem szeretnénk, ha ő is rajta lenne a fényképeken.

– Majd ezt ő eldönti, mégiscsak valamennyire az osztálytársatok volt, akármilyen is legyen. Erzsike! Rajta akarsz lenni a fényképen?

– Nem.

– Miért?

– Mert nemsokára anyám hazajön a csurmából és úgyis elvisz.

Egy kicsit azért az őszintét megvallva, én is megkönnyebbültem, de már az agyamban kattogott a rugó, mert meg kellett tudnom, mi történhetett ezzel a beteg gyermekkel eddig. Miféle csúnyaságokat csinálhat odakint, amiről a többiek ilyen borzalommal beszélnek, hiszen ha már ők így fogják fel, akkor ez nem egy mindennapi dolog lehet, pedig a táborban sok minden megengedett, ami a normális társadalomban nem.

Eltelt néhány nap. Kutatásaim Pocokszemű Erzsiről mind kudarcba fulladtak, senki, semmiről nem tudott, csak annyit, hogy a lány bolond. Pedig attól, hogy valaki iskolázatlan, vagy lassú a felfogása és egy kicsit más, az nem jelenti azt, hogy bolond.

Megjöttek a szociális osztály munkatársai. Erzsikéről érdeklődtek, majd egy bírósági idézést nyújtottak át. A táborban nem találták a kiszabadult anyát, így a gyerekekkel szerették volna elküldeni azt.

– Erzsike! Eredj haza és hívd fel anyukádat az iskolába! Jó?

– Igen.

– Mit kell csinálni?

– Haza menni.

– És?

– Ott maradni.

– Nem. Eredj haza és gyere vissza anyuval. Mondd meg neki, hogy menni kell a bíróságra.

– Miért, ítélik?

– Nem, csak menj és mondd meg neki, amit mondtam!

Erzsike hazaindult. Megkérdeztem a szociális munkást, mégis miféle idézést hozott.

– Az anyuka most jött ki a börtönből, mert eladta az újszülött gyermekét
– ez eddig stimmel – most pedig egy másik ügyet nyitnak rá.

– Miért, mit tett?

– Erzsike, nem azért ilyen, mert így született. A lány összetört, beteg a lelke. Sérült. Egy évig volt Bátyúban, ott legalább biztonságban érezhette magát.

– Mégis mi történt vele? Kérem, mondja el.

– Az édesanya nem csak a gyermekét adta el, de a legnagyobb lányát prostitúcióra kényszerítette. Erzsikét számtalanszor megerőszakolták, kínozták és verték. Több csontja is eltört. Ha nem volt hajlandó arra, amit az anyja parancsolt neki, kegyetlenül megfenyítették, olyan kínzásokat szenvedett el, amit egy ép elme nem bír ki. Sajnos ez ebben a gyerekben is megmaradt. Soha nem lesz belőle egészséges felnőtt. Most is kínozza magát, volt, hogy megpróbálta felválni az ereit.

Most már tudom, mi is volt a kislányban olyan furcsa. El sem merem képzelni, mi történhetett vele. Miért engedi meg a világ, hogy ilyen megtörténhessen? Egy ártatlan gyermeknek miért kell ennyit szenvednie? Hiszen ő nem kérezkedett a világra. S az a legszörnyűbb, hogy nem az első és nem az utolsó eset....

F. SCOTT FITZGERALD

KÖSZÖNÖM A TÜZET

Mrs. Hanson, egy negyven év körüli, csinosnak mondható, de kissé már megfáradt asszonyka, fűzőkkel és harisnyatartókkal házalt Chicagóban és környékén. A környék hosszú éveken át Toledo, Lima, Springfield, Columbus, Indianapolis és Fort Wayne városát, illetve a körülöttük levő területeket jelentette, és az a körülmény, hogy a későbbiekben Mrs. Hansonnak sikerült üzleti tevékenységét az Iowa-Kansas-Missouri tengelyre is kiterjesztenie, már komoly előrelépés volt, mert cége eleddig inkább Ohiótól nyugatra ásta be magát mélyebbre.

Chicagótól keletre Mrs. Hanson többé-kevésbé jól ismerte kuncsaftjait, néha el is beszélgetett velük, gyakran meg is kínálta némelyikük egy-egy pohárkával, vagy cigarettával az irodájában, miután az üzlet megkötetett. Ám hamarosan rájött, hogy új körzetében máshogy mennek a dolgok. Nem hogy soha senki sem kérdezte meg, akar-e rágyújtani, hanem inkább az történt, hogy amikor ő kérdezte udvariasan, megengedné-e az illető, hogy rágyújtson, a félig mentegetőző válasz az volt, hogy ő szívesen, de hát az rossz hatással lenne az alkalmazottakra.

– Ó, igen, megértem - válaszolta Mrs. Hanson ilyenkor pironkodva.

Egy-egy cigarettá időről időre sokat jelentett neki. Végül is nehéz munkát végzett, és ha rágyújtott, ez azt jelentette, hogy pihenhet és kikapcsolódhat egy kicsit lelkileg. Özvegyasszony volt, rokonok, közeli hozzátartozók nélkül, s így senkinek sem írogathatott esténként, és ha egynél többször ment moziba hetente, akkor már megfájdult a szeme. Úgy hogy közben a cigarettá fontos pont lett életében a nap mint nap ismétlődő hosszú mondatok után.

Az új körzetbe tett első látogatásának utolsó hete Kansas Cityben érte Mrs. Hansont. Augusztus közepe volt, s ő meglehetősen egyedül érezte magát az új üzlettársak között, ezért nagyon megörült, amikor az egyik cég várójában meglátott egy asszonyt, akit ismert Chicagóból. Így hát, még mielőtt bement volna a főnökhöz, leült melléje, hogy elbeszélgessen vele, és érdeklődjék egy kicsit az iránt az úriember iránt, akit történetesen épp látni kívánt.

– Vajon megengedi az úr, hogy rágyújtsak?

– Micsoda? Hogy? Dehogyan engedi! – mondta az ismerős. – Nagy összeggel támogatja a dohányzás elleni kampányt.

– Ó, hát nagyon köszönöm. Igazán hálás vagyok, több mint hálás, hogy szólt.

– Jól teszi, ha itt jól kinyitja a szemét, és figyel - mondta még az ismerős. – Vigyázzon a férfiakkal, különösen az ötvenen felüliekkel. Azokkal, akik soha nem szagoltak puskaport. Azt mondják, hogy akik megjárták a háborút, általában nem bánják, ha valaki rágyújt.

De már rögtön a második alkalommal Mrs. Hanson egy kivételbe botlott. Kedves fiatalembernek tűnt az illető, de úgy meredt arra a cigarettára, amit Mrs. Hanson elővett és megnyomkodott az ujjával, hogy aztán a szájába tegye, hogy inkább lemondott róla és eltette. A jutalma az volt, hogy meghívták vacsorára, mialatt jelentős megrendelést is kapott.

Ezt követően a fiatalember ragaszkodott hozzá, hogy elvigye autómobilján a következő találkozájára. Nem mondhatott nemet, pedig eredetileg az volt a szándéka, hogy előbb beugrik egy szálló vécéjébe a környéken, és lenyom néhány slukkot.

Ez a nap egyébként egyike volt azoknak, amikor valahogy mindenütt várni kellett - mindenki rohant, elkésett. S amikor a kliens végre megérkezett, akkor mindig úgy tűnt, hogy megint egy olyan keménykötésű elkötelezett fickóval lesz dolga, akinek elvei vannak, és nem szereti, ha a másik fél ezekkel nem ért egyet; vagy olyan nővel, aki önszántából vagy nem önszántából, de elkötelezte magát az ilyen férfiak hasonló elvei mellett.

Már a reggeli óta nem tudott rágyújtani, és hirtelen rádöbbedt, hogy emiatt érzett bizonyos elégedetlenséget mindegyik meghívás után, még akkor is, ha üzleti szempontból az még oly sikeresnek volt is mondható.

– Azt hiszem, elég nagyot léptünk előre - adta elő szakszerűen elképzeléseit az árukról. – Persze, ez is csak gumi meg vászon, de mi egészen másképp állunk hozzá. Mindössze arra van szükség, hogy harminc százalékkal növeljük a befektetést a reklámba, és egy éven belül megtérül, sőt...

De miközben ezt mondta, gondolatai másfelé jártak: „Ha legalább egy szál cigit elszívhatnék valahol - járt a fejében. - Akkor még egy divatjamúlt halcsontos fűzöt is el tudnék sózni bárkinek.”

Még volt egy hely, ahová még el kellett mennie, de csak egy jó fél óra múlva. Épp elég ideje volt ahhoz, hogy visszamenjen a szállóba, de mivel nem talált taxit, gyalog ment az utcán, miközben arra gondolt, hogy talán abba kéne hagyni a dohányzást, mert így már egészen szenvedélyének rabjává válik.

Felnézett, a Bazilika előtt állt. Nagyon nagyoknak és magasnak tűnt ez a Bazilika, s ő hirtelen fellelkesült: ha már annyi sok tömjénfüst szállt fel itt

Istenhez a magasba, akkor egy kis cigarettafüst sem árthat neki. Miért ne bocsátaná meg Isten egy fáradt asszonynak, ha elszív egy cigit az előcsarnokban?

Bár nem volt katolikus, a gondolatot sértőnek találta. Vajon csakugyan olyan fontos, hogy rágyújtson, ha az oly sok más embert is érint?

De azért mégis, Isten biztos nem haragszik, gondolta kitartóan. Amikor itt járt a földön, még nem is ismerték a dohányt...

Bement a templomba; az előcsarnok sötét volt. Próbálta megkeresni a gyufát kézitáskájában, de nem találta. Odamegyek az egyik gyertyához, gondolta, és rágyújtok.

A templomhajó sötétjét csak egy fényfolt törte meg a sarokban. A pad-sorok közt elindult a fehér derengés felé, de aztán kiderült, hogy a fény nem is gyertyafény, s egyébként is már kialvó félben volt - egy öreg épp azzal próbálkozott, hogy eloltsa az utolsó mécses is.

- Ezek fogadalmi felajánlások - mondta. - Éjszakára eloltjuk őket. Minek égjének? Azt hisszük, hogy az emberek is, akik ezeket a fogadalmakat teszik, azt szeretnék, hogy inkább másnap is égjen a mécses, és ne égjék le az éjszaka.

- Értem.

Az öregember az utolsó mécses is eloltotta. Most már az egész Bazilikában nem világított más, mint fent a magasban a nagycsillár, és a piros szem az Oltáriszentség előtt.

- Viszlát - mondta a sekrestyés.

- Viszlát.

- Biztos imádkozni jött.

- Igen, azért.

Az öreg kiment a sekrestyébe. Mrs. Hansen pedig letérdelt, és csakugyan imádkozni kezdett. Régen imádkozott utoljára. Azt sem tudta, hogy kell és kiért. Ezért mondott egy imát munkaadójáért, aztán a klienseikért Des Moines-ban és Kansas Cityben. Amikor befejezte, feltérdelt. A Szűzanya szobra nézett le rá egy falmélyedésből hat láb magasból.

Nézte a szobrot, de nem gondolt semmire. Aztán felállt, és fáradtan leült az egyik pad sarkába. Azt képzelte, hogy a Szűzanya lejön hozzá a falmélyedésből, mint abban az általa is jól ismert misztériumjátékban, fűzőket és harisnyatartókat árul helyette, és épp úgy elfárad, mint ő. Aztán biztos elszunnyadt néhány percre.

Arra ébredt, hogy történt valami. Lassan rájött, hogy az ismerős szag a levegőben nem tömjénfüst, és hogy fájnak az ujjai. Aztán arra is rájött, hogy a cigaretta, amit az ujjai közt tart, füstöl.

Még túl álmos volt ahhoz, hogy gondolkodjon, de azért jól megszívta a cigarettát, hogy ki ne aludjon. Aztán felnézett a Szűzanyára a félhomályos falmélyedésben.

– Köszönöm a tüzet - mondta.

Úgy érezte, ez nem elég, ezért felállt a padból, és letérdelt. A cigarettafüst fehér szalagban szállt fölfelé a két ujja közül.

– Nagyon szépen köszönöm a tüzet - mondta.

Ortutay Péter fordítása

MARCSÁK GERGELY

MONDAKINCYSÜNK ÚJ TÁRHÁZA

Kárpátalján az 1970-es években kezdődött el egyfajta magyar szellemi megújulás. Ennek legtöbbször emlegetett bizonyítéka a Forrás Stúdió létrejötte, vagy Kovács Vilmosnak az irodalomban és a társadalompolitika terén kifejtett tevékenysége. Vári Fábián László 2012-ben újból kiadott balladagyűjteményének bevezetőjében viszont egy másik, ehhez köthető jelenségről is beszámol, mégpedig a kárpátaljai magyar népköltészeti gyűjtéseknek az Ungvári Állami Egyetem Magyar Filológiai Tanszékének bázisán elkezdődött fellendüléséről. Mint írja, e kulturális fellendüléshez „egy múltat és történelmi hagyományait egyaránt vállaló, nemzetiségi tudatot, kultúrát, a közösségi gondolkodás új formáit létrehozó és elindító nemzedéknek kellett felnövekednie.”¹ A probléma (t.i. a néprajzi kincsek megóvása a pusztulástól), ami az összmagyar művelődési életben a XIX. században merült fel főként Arany Jánosnak köszönhetően, a 70-es évektől a gyökereit és múltját kereső kárpátaljai magyar közösség értelmiségét sarkallta a népművészet termékeinek tudatos rögzítésére.

A kommunista irodalomszemléletet jól tükrözi az a megállapítás, ami a *Sugaras utakon* címet viselő, 1985-ben Ungváron napvilágot látott kárpátaljai irodalmi antológia utószavában kapott helyet: „Az egyes írók, költők tehetségének, jelentőségének és szerepének az a mércéje, mennyire képesek a valóság, a dolgozók vágyainak, a fejlődés előremutató tendenciáinak művészi ábrázolására.”² Érthető tehát, hogy az önálló irodalmi próbálkozásokkal színre lépő, a sematizmust elvető és modern művészetet hirdető fiatal értelmiségi körnek gyakran volt nézeteltérése a társadalmi életet irányító hatalommal (pl. a Forrás Stúdió megszüntetése, tagjainak módszeres felelősségre vonása). A Vári Fábián Lászlótól idézett „nemzetiségi tudat” fejlődését azonban nem csak az irodalmi próbálkozások segíthették, hanem egy ezzel párhuzamos tevékenység is, amit a regnáló hatalom ellenére a Forrás fiataljai maguk vállaltak fel. Ez volt a népköltészeti-néprajzi gyűjtés, azaz: a Forrás-gyűjtés.

A szovjet társadalom és világszemlélet egyik embereszménye maga a dolgozó paraszt volt. Kultúrájának, a folklór termékeinek gyűjtése pedig egyben szociális jellegű vizsgálódás is. Így lehetett létjogosultsága a ma-

gyar néprajzi kincs gyűjtésének Kárpátalján. A gyűjtéseket végző fiatalok persze felismerték, hogy a népdal keserű sorsát sirató szegénylegénye nem a proletár öntudat hordozója, hanem, Arany János szavaival élve, „az egyetemes népszellem nyilatkozása”³. Hiteles tanúja Kárpát-medencei létünk történelmiségének, és ellentmond mindannak, amit a kor hivatalos álláspontja kis hazánkról állított, t.i. Kárpátalja a szovjetek érkezéséig „Európa legelmaradottabb sarka, (...) a krónikus betegség, a tömeges kivándorlás, az analfabetizmus és a pusztító népbetegségek fészke volt”⁴. Ezzel, és az „ezer éve nem volt itt semmi” elvével állnak szöges ellentétben mondáink is, amik a terület történelmi gazdagságáról tanúskodnak.

A nemzetféltés persze a harmadik évezredben sem alaptalan magatartás, és napjainkban is ráferne közösségünkre egy szellemi felvirágzás, nagyobb odafigyelés jelenünk és régmúltunk kulturális kincseire. Ezért is üdvözlendő, hogy az Intermix Kiadó 2014-ben megjelentette a *Szépasszony dombja* című gyűjteményt, ami, az alcím tanúsága szerint, kárpátaljai történelmi és helyi mondákat tartalmaz. Az összeállítók (Dupka György és Zubánics László) a fülszövegben említést tesznek arról, hogy a különböző kiadványokban megjelent, Kárpátaljával kapcsolatos mondákat gyűjtötték egybe. Szó esik itt még a kiadó legutóbbi, 1992-es mondagyűjteményéről, a *Rákóczi virágairól* is. Ennek szövegei szolgáltak az új kiadvány fő forrásául, a *Szépasszony dombjában* mégis minden bizonnyal az eddigi legteljesebb kárpátaljai mondagyűjteményt üdvözölhetjük. A könyv forrásjegyzékét tanulmányozva szembevetűnő, hogy a szerkesztők nagy és alapos munkát végeztek, amikor térben és időben egyaránt a lehető legszélesebb körben kutatták a forrásanyagokat. Lehoczky Tivadar XIX. századi publikációitól a közelmúltban napvilágot látott helyismereti kiadványokig, az Ungvártól, Nyíregyházán át Budapestig megjelent gyűjtemények közül szinte mindent felölel munkájuk, ami régióinkhoz köthető. Ez a területi és időbeli felosztás pedig a mondák elrendezésénél is érvényesült. Az összeállításban a Beregszászi, a Munkácsi, az Ungvári, a Nagyszőlősi járás, a Latorca, valamint a Borzsa völgyének mondái éppúgy igazodnak egy-egy fejezetre, mint Mátyás király vagy a kuruckor anyagai. Külön érdekesség, hogy a gyűjtést falucsúfólók is gazdagítják, igaz, ezek műfajilag, valamint keletkezésük motiváltságában is nagyban eltérnek a népi mondáktól.

A műfajok éles elkülönítése azonban egyébként sem könnyű feladat a népköltészeti termékek esetében, az epikai műfajok határai sokszor elmosódnak. A Magyar Néprajzi Lexikonban Ortutay Gyula például a monda és a mese ro-

konságáról, elkülönítésük nehézségéről ír. A Grimm fivérek rövid, egyszerű meghatározását idézi, miszerint „a mese költőibb, a monda történetibb.”⁵ Ez a szabály érthető ugyan, de meglehetősen túlidealizált, minek okán nem tekinthetjük általános érvényűnek. A modernebb, funkcionális, formai és stilisztikai jegyeket figyelembe vevő elkülönítések sem lehetnek elég pontosak. Így fordulhat elő például az, hogy a *Szépasszony dombja* Mátyás királyról szóló mondaként közöl olyan szöveget, amit a *Pallag Rózsa* című 1988-as kiadványban népmeseként tartanak számon. És, hogy a műfaji kavalkádot tovább színesítik: Zubánics László a kiadvány utószavában már „nemzeti mitológiát” emleget. Sietve teszem hozzá, koránt sem jár messze a valóságtól.

A gyűjtemény másik problematikája az átdolgozás kérdése. Arra, hogy milyen formában adhatunk ki népköltészeti epikai műveket, „a nagy mesemondó”, Benedek Elek munkássága adja meg a választ, aki a népmesék és mondák világának anyagát összegyűjtve átdolgozásokat adott közre. Egy néprajzkutató talán nem értene egyet azzal, hogy a mondák népnyelven történő tudományos igényű lejegyzése mellőzhető, valamint megengedhető, hogy az eredeti gyűjtött anyaghoz hozzátoldjunk, kivegyünk belőle fölöslegesnek vélt részeket. Bárdos József, a gyermekirodalom szakértője Benedek Elekről szóló cikkében viszont egyenesen zseniálisnak mondja annak átdolgozásait, és külön méltatja a Benedek Elek által megteremtett mű-népnyelvet⁶. Elfogadhatjuk tehát, hogy az átdolgozás kérdése a kiadvány célközönségétől függ. A *Szépasszony dombjának* szerzői pedig a fülszöveg tanúsága szerint is főként a felnövekvő generációknak szánják könyvüket.

Ezen a szálon tovább haladva fölfedezhetünk egy érdekességet. Legtöbbször a népdal- és balladagyűjtemények anyagában fordulnak elő úgynevezett változatok, ami a szájhagyomány útján terjedő folklór természetes jelensége. A változatokat általánosan elfogadott módon római sorszámokkal látják el. Ez a jelölés a *Szépasszony dombjának* mondáinál is jelen van. Elfogadhatjuk, hogy a köznyelvre átdolgozott nyelvezetű, stilisztikailag tökéletesített szövegek is feltűntethetőek változatként, amennyiben egyes motívumok különböznek bennük. Azonban rögtön a könyv elején találkozhatunk két mondával, a Borsova vára és a Szengor vára, Borzsa vára, avagy a vári vár története címűekkel. Ezek közül mindkettő ugyanazt a történetet mondja el, azonos szereplőkkel, de míg az előbbi csupán két bekezdésbe sűríti a lényegét, addig utóbbi tizenegy oldalon keresztül tart. Ezek változatként való feltűntetése nem szerencsés, hiszen szövegük eltérése nem az adatközlő, hanem a gyűjtő-átdolgozó munkájának eredménye.

Mindent összevetve a *Szépesszony dombja* hiánypótló kiadvány, a felnőtt olvasók és gyermekeink könyvespolcán is joggal érdemel fontos helyet. A fülszöveg szerint a szerzők azt remélik, az olvasó a népi hagyományból képes lesz „erőt, hitet, büszkeséget” meríteni. Ezekre mind nagy szükségünk van napjaink fősodratú médiájának igénytelensége, káros hatásai mellett. Bármily meglepő, erről Arany János is értekezik: „Míg napjainkban akármely silányság utat lelhet a sajtóba, vagy legalább írott betű segítségével fönnmaradhat, mint örökös hiba: ama folyók partjain, táborig tüzeknél, sátor vagy Isten szabad ege alatt hallgató nép visszautasítá, ami nem életre való; s ha mit elfogadott, kellett abban lenni valami derekasnak, méltónak, hogy emlékezetbe vesse, tovább adja, firól fira örökítse.”⁷ Mondáink kiállták ezt a próbát. Legyünk büszkék erre az örökségre, forgassuk örömmel a gyűjteményt.

(*Szépesszony dombja, Kárpátaljai történeti és helyi mondák*, összeállította: Dupka György és Zubánics László, Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2014.)

JEGYZETEK:

¹ Vári Fábián László, *Vannak ringó bölcsők* (Kárpátaljai magyar népballadák és népdalok), Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 2012., 10.

² Petro Lizanec–Gortvay Erzsébet–Vaszócsik Vera, *A kárpátontúli magyar nyelvű irodalom rövid áttekintése* In. Sugaras utakon: A kárpátontúli magyar nyelvű irodalom antológiája (1945-1985), összeállította: Petro Lizanec–Gortvay Erzsébet–Vaszócsik Vera, Uzshorod, Kárpáti Kiadó, 1985., 311.

³ Ortutay Gyula, *A magyar népköltészet* In. *A magyar nép*, szerk. Bartucz Lajos, Budapest, Singer és Wolfner, 1943., 284.

⁴ Petro Lizanec–Gortvay Erzsébet–Vaszócsik Vera, *A kárpátontúli magyar nyelvű irodalom rövid áttekintése* In. Sugaras utakon: A kárpátontúli magyar nyelvű irodalom antológiája (1945-1985), összeállította: Petro Lizanec–Gortvay Erzsébet–Vaszócsik Vera, Uzshorod, Kárpáti Kiadó, 1985., 310.

⁵ *Magyar néprajzi lexikon* (III.), szerk. Ortutay Gyula, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1987., 742.

⁶ Bárdos József, Benedek Elek, *a zseniális átdolgozó* In. *Elektronikus Könyv és Nevelés*, Link: http://epa.oszk.hu/01200/01245/00044/bj_0904.htm

⁷ Arany János *Összes művei* (XI.), szerk. Keresztury Mária–Keresztury Dezső, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1968. 326.

TÓTH ENIKÓ

NYELVHASZNÁLATI ÚTMUTATÓ A KÁRPÁTALJAI MAGYAROKNAK

„A nyelvet a használat élteni. A kisebbségi nyelvek számára (mint amilyen a magyar nyelv Kárpátalján) a használat lehetőségét az állam által biztosított jogi keret teremti meg. Pontosabban fogalmazva mégsem önmagában csak ez: sok múlik ugyanis az állampolgárok jogismeretén és tudatos hozzáállásán is a jogok érvényre juttatása terén” – olvashatjuk a 2014 tavaszán, a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. gondozásában, a budapesti Nemzetpolitikai Kutatóintézet, a beregszászi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola és Hodinka Antal Intézet együttműködéseként létrejövő, Budapesten megjelent *Nyelvi jogaink és lehetőségeink. Útmutató és tájékoztató a nyelvtörvény gyakorlati alkalmazásához kárpátaljai magyaroknak* c. kiadvány bevezetőjében. A három szerző – Beregszászi Anikó és Csernicskó István, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola két oktatója, illetve Ferenc Viktória, a Nemzetpolitikai Kutatóintézet munkatársa – munkája a 2012-ben elfogadott „Ukrajna törvénye az állami nyelvpolitika alapjairól” című jogszabályhoz készített tájékoztató. A *Nyelvi jogaink és lehetőségeink* című füzet a vajdasági (Beretka 2011), az erdélyi (Bogdán–Mohácsék szerk. 2012) és felvidéki (Cúth–Horony–Lancz 2010, 2012), hasonló céllal készült anyanyelv-használati útmutatók sorát bővíti.

A nyelvtörvénnyel kapcsolatban Csernicskó István és Tóth Mihály tollából már született egy orosz nyelvű tudományos kommentár (Tóth–Csernicskó 2013), ugyanakkor vitathatatlan, hogy szükség volt egy magyar nyelvű nyelvi-jogi tájékoztatóra, mely kifejezetten a kárpátaljai magyar közösség számára nyújt segítséget, útmutatást, tanácsot a jogszabályban foglaltak gyakorlati alkalmazásához.

A füzet megjelenésének miéртjé't a szerzők a következőképpen fogalmazzák meg: „Ha nem ismerjük nyelvi jogainkat, és nem használjuk az anyanyelvünket a lehető legtöbb helyzetben, a nyelv visszaszorul, s talán a gyermekeink, unokáink számára már nem lesz természetes, hogy Kárpátalján a magyar nyelvhasználatnak történelmi hagyományai, intézményrend-

szerei vannak”. A kiadvány célja, hogy a kárpátaljai magyar nyelvhasználót megismertesse a nyelvi jogaival, anyanyelv-használatának lehetőségeivel a különböző szintereken, emellett arra ösztönzi az olvasót, éljenek nyelvi jogaikkal, használják ki a nyelvtörvény adta lehetőségeket.

A szerzők a jogszabály vonatkozó cikkelyeire, bekezdéseire hivatkozva, közérthető formában válaszolják meg azokat a kérdéseket, melyekről úgy gondolják, a nyelvhasználóban felmerülhetnek. Az élet különböző területein felmerülő nyelvhasználati kérdések mellett az olvasó megtudhatja, mely nyelvekre terjed ki a jogszabály hatálya, hol hatályosak törvény regionális vagy kisebbségi nyelvekre vonatkozó rendelkezései, megismerkedhet a 2001-es népszámlálás Ukrajna és Kárpátalja anyanyelvi összetételével kapcsolatos adataival. Megtudhatjuk például, hogy a törvény értelmében a magyar nyelv egyike Ukrajna regionális vagy kisebbségi nyelveinek. Azt is bemutatják a szerzők, hogy Kárpátalján mely közigazgatási egységeken belül éri el a magyar anyanyelvűek száma a jogszabály által ahhoz előírt 10%-os arányt, hogy az használható legyen az állami és önkormányzati hivatalokban, a közéletben stb. A megyei szint mellett a magyar anyanyelvűek aránya 4 járásban (Beregszászi, Munkácsi, Nagyszőlősi és Ungvári), 2 megyei alárendeltségű városban (Beregszász, Csap), 2 járási székhelyen (Nagyszőlős, Técső), valamint 69 falusi, nagyközségi önkormányzat területén (106 faluban, nagyközségben) éri el azt az arányt, amely ahhoz szükséges, hogy a jogszabály rendelkezései kiterjedjenek anyanyelvünkre az adott közigazgatási egység területén (12. old.) Emellett a törvény elemzése mellett sok hasznos és érdekes információt tartalmazó kiadvány felsorolja azokat a kárpátaljai településeket is, ahol más kisebbségi nyelv is regionális nyelvi státussal rendelkezik (pl. a szlovák az ungvári járási Órdarma községben, az orosz Ungváron, Munkáacson és Csapon, stb.). Mindezek bemutatását táblázatokkal, térképekkel teszi szemléletesebbé.

Az olvasót konkrét kérdések és válaszok formájában ismertetik meg a jogszabályban foglaltakkal. Megtudhatjuk, hogy a nyelvtörvény milyen nyelvhasználati lehetőségeket biztosít az önkormányzatoknak, egyházaknak, civil szervezeteknek, egy egyszerű állampolgárnak. Olvashatunk arról, hogy hol kötelező kitenni a kétnyelvű helységnev- és utcanévtáblákat; használható-e a magyar nyelv a hivatali ügyintézésben szóban és írásban; lehetnek-e kétnyelvű pecsétek és formanyomtatványok; egy vállalkozó hirdetheti-e magyar nyelven a szolgáltatásait; a különböző közéleti szintereken (rendőrség, tűzoltóság, kórház, bank stb.) használható-e a magyar nyelv stb.

A füzet végén megtalálható az Ukrajna törvénye az állami nyelvpolitika alapjairól című jogszabály teljes ukrán nyelvű szövege, mellette a magyar nyelvű fordítása. Mivel az útmutatóban végig hivatkoznak a szerzők a jogszabály megfelelő cikkelyeire, bekezdéseire, így maga az olvasó is könnyedén utána olvashat a törvény vonatkozó részeinek.

A kiadvány lapjait egy- és kétnyelvű feliratokról készített fotók színesítik, ezáltal is rávilágítva a kárpátaljai többnyelvű valóságra.

A Nyelvi jogaink és lehetőségeink füzet hiánypótló kiadvány. Közérthető módon, olvasmányosan ismertet meg minket, kárpátaljai magyar anyanyelvűeket, mint ahogy a címben is szerepel, nyelvi jogainkkal és lehetőségeinkkel, nem titkolva azt a célt, miszerint arra buzdítják az olvasót: éljünk jogainkkal! Hiányosságaként talán az említhető meg, hogy nincs benne a keresést megkönnyítő tárgymutató.

Az útmutatót a Kárpátalja Magyar Pedagógusszövetség közvetítésével juttatják el a könyvtárakba, az oktatási intézményekbe, az önkormányzatokhoz, társadalmi szervezetekhez. A tájékoztató anyaga elektronikusan is elérhető, pdf formátumban letölthető a Nemzetpolitikai Kutatóintézet, valamint a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola honlapjáról, illetve a <http://karpatalja.blog.hu/> weblaprol.

Beregszászi Anikó, Cserniczkó István, Ferenc Viktória: *Nyelvi jogaink és lehetőségeink. Útmutató és tájékoztató a nyelvtörvény gyakorlati alkalmazásához kárpátaljai magyaroknak*. Budapest: Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., 2014. 101 oldal.

IRODALOM

Beretka Katinka 2011. *Nyelvi jogaink Szerbiában: Anyanyelv-használati útmutató*. Szabadka: Magyar Nemzeti Tanács.

Bogdán Andrea – Moháček Magdolna szerk. 2012. *Nyelvi jogok: útmutató*. Kolozsvár: Nemzeti Kisebbségkutató Intézet.

Cúth Csaba – Horony Ákos – Lancz Attila 2010. *Nyelvi jogok Szlovákiában (Anyanyelv-használati útmutató)*. Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet.

Cúth Csaba – Horony Ákos – Lancz Attila 2012. *Nyelvi jogok Szlovákiában (Anyanyelv-használati útmutató)*. Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet.

Tóth Mihály – Cserniczkó István (Товт Михаил – Черничко Степан) 2013. *Научно-практический комментарий Закона Украины об основах государственной языковой политики (с приложениями)* [Scientific-practical commentary on Ukraine's Law on Principles of State Language Policy]. Киев: ВОО Правозащитное общественное движение «Русскоязычная Украина».

DUPKA GYÖRGY

A KOLLEKTÍV BŰNÖSSÉG ELVÉNEK ALKALMAZÁSA A KÁRPÁTALJAI MAGYAROKKAL ÉS NÉMETEKSEL SZEMBEN

(A 4. UKRÁN FRONT KATONAI TANÁCSA HATÁROZATAINAK VÉGREHAJTÁSA
AZ NKVD-JELENTÉSEK TÜKRÉBEN 1944–1946)

(A DOKTORI (PHD) ÉRTEKEZÉS TÉZISEI)¹

1. AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAVÁLASZTÁSÁNAK CÉLJA ÉS ELŐZMÉNYEI, KÉRDÉSFELVETÉS

A tényfeltáró elemző, összefoglaló értekezés 25 éves kutatómunka eredménye, amely az 1944–1946 közötti, Kárpátaljára vonatkozó történelemírásban is fehér foltnak számító korszakot tárgyalja. A munka számba veszi a kárpátaljai megyei rehabilitációs bizottság révén, még 1986-ban elindított kezdeti kutatások eredményeit is. Ennek során az elsődleges beregszászi, kijevei és moszkvai levéltári forrásokat használtuk fel. A témára vonatkozó tényfeltáró dokumentumok jelentős részét magyar nyelven még nem publikálták, ezért az értekezés részben forrásközlésnek is tekinthető. A felsorakoztatott érvek, az újszerű megközelítés révén disszertációm fontos fejezete lehet az egyetemes és magyar történettudományak.

Az értekezés megírásának elsődleges célja, hogy tudományos alapossággal feltárja és bemutassa a kollektív bűnösség elvének alkalmazását a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben, a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa határozatainak végrehajtását az NKVD-jelentések, illetve a Moszkvában megírt forgatókönyvek tükrében. 2014 különösen fontos jubileum a „malenykij robot”-tal foglalkozó kutatók számára, hiszen 70 esztendeje, 1944 novemberében vette kezdetét a civilek internálása. Ennek kapcsán a Kárpát-medencében számos rendezvényen állítanak majd emléket a sztálinizmus mártírjainak.

Az értekezésben tárgyalom, hogy miként zajlott az NKVD (NKVD: A Belügyi Népbiztoság, rövidítve NKVD, oroszul: НКВД, Народный комиссариат внутренних дел, magyar átírásban Narodnij Komisszariat Vnutrennyih Gyel, az államigazgatás belügyi ágának legfőbb szerve volt a Szovjetunióban 1934 és 1946 között), a hozzátartozó a SZMERS (a Смерть шпионам! – Halál a kémekre! elnevezés rövidítése, szovjet katonai kémelhárítás) és más szovjet büntető egységeknek a katonaköteles magyar és német férfiak, majd a jóvátételi munkára mozgósított német nők és férfiak begyűjtésére, internálására, deportálására, munkatáborokba szállítására irányuló tiszogató hadművelete. Nem kerülhető meg a kérdés politikai háttérének a vizsgálata sem, így a szükséges mélységben vizsgálom a Kárpátalja területi hovatartozásának ügyében folyt szovjet-csehszlovák diplomáciai küzdelmet, illetve bemutatni a térség korai szovjetizálásának sajátosságait is.

A kutatás fontos célja volt, hogy valós kép alakuljon ki a szovjet NKVD által felügyelt Hadifogoly- és Internáltügyi (Fő)Parancsnoksághoz tartozó (UPVI/GUPVI) hadifogoly-táborrendszerbe a 4. Ukrán Front 0036. számú, 1944. november 13-i határozata alapján elhurcolt, hadifogolyként kezelt kárpátaljai magyar és német polgári személyek, a frontról hazatért, majd begyűjtött magyar katonák mostoha sorsáról, a veszteségekről. Kiindulópontként fontos leszögeznünk, hogy a hadifogoly- és internáltügyi kérdés nem rokonítható, és nem azonos a Szovjet Állami Védelmi Bizottság (GKO SZSZSZR) 7161. számú, 1944. december 16-ai rendelete értelmében jóvátételi munkára mozgósított németek (18–30 év közötti nők és 17–45 év közötti férfiak) ügyével, akik a fogolytáborokhoz viszonyítva lazábban őrzött, jobb életkörülményeket biztosító munkászászlóaljakban dolgoztak. Külön figyelmet kapott az NKVD 0016. számú, 1945. január 11-én kelt rendelet értelmében tömegesen letartóztatott – a területi, járási, községi, szervezetekben, intézményekben stb. dolgozó tisztségviselők (akiknek életkorára nem voltak tekintettel) - ügye, akik a csehszlovák, majd a Volosin-féle (Karpatszka Ukrajna), végül az újabb magyar közigazgatás idején felelős állami/polgári beosztásban, képviselőként, stb. tevékenykedtek.

Az értekezés egyik fejezetében vizsgálom a Kárpátalja lakosságát is érintő GULAG-kérdést, amelynek keretében nyílt politikai kirakatpercek és zárt tárgyalások során a rendkívüli bíróság, a „trojka” (az NKVD Különleges Tanácsa) és a Vörös Hadsereg (különben helyesen: szovjet hadsereg) katonai törvényszékének ítélete ezreket kényszerített kényszermunkatáborokba. Nem utolsó sorban bemutatom és értékelem a Szovjetunió Belügyminisztériuma 1034. számú

határozatát, amely 1946. január 15-től Kárpátalját is érintően német és magyar családok Szibériába történő kitelepítését rendelte el. Ezzel a döntéssel a vizsgált térségből 3 ezer személyt deportáltak a szibériai Tyumeny környékére. Véleményem szerint a felkutatott és tudományos alaposággal feldolgozott dokumentumok évtizedes tabukat döntenek meg. Munkámban valós képet nyújtva a népirtás és a szovjetizálás körülményeiről a kárpátaljai magyar és német közösség sorstragédiáját a korszak történelmébe beágyazottan vizsgáltam.

2. AZ ÉRTEKEZÉS FELHASZNÁLT FORRÁSAI ÉS FELDOLGOZÁSOK

A kárpátaljai magyar és német polgári lakosság 1944. évi internálása Ukrajnában csak a rendszerváltás után válhatott a tudományos kutatás tárgyává. Fontos megjegyezni, hogy az Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete támogatásával 2007-ben megjelent 4192 bibliográfiai tételt tartalmazó gyűjtemény (*Repressziók Ukrajnában /1917-1990/ tudományos segédanyagok bibliográfiai mutatója /Перспекції в Україні (1917-1990 рр.) Науково-допоміжний бібліографічний покажчик. Автори-упорядники Бабіч Е. К., Патока В.В., Київ „СМОЛОСКИП”, 2007.*) összeállítói a kárpátaljai magyarság elhurcolását taglaló ukrán és magyar nyelvű publikációkról nem vettek tudomást.

A hivatalos szervek a rendszerváltást megelőző korszakban, de a peresztrojka és a glasznosztij idején is mindent elkövetnek, hogy az internálásra vonatkozó levéltári forrásokat zárolják, és azok kutatását akadályozzák.

A magyarok és németek erőszakos internálásának körülményeit vizsgálva, megállapítható: a rendszerváltásig a hivatalos ukrán, orosz és a magyar történetírásban teljesen tabutéma volt, a későbbiekben született irodalom pedig erősen hiányos.

A szovjethatalom alatt jelent meg az első kárpátaljai hivatalos okmánytár, a hat kötetes *Шляхом Жовтня* (Október útján) 1957–1965 között, amely meglehetősen célzatos, mert a dokumentumokat elsősorban ideológiai szempontok alapján válogatták össze. Az összeállítók ügyeltek arra, hogy a helyi magyarság és németiség elleni megtorlást, illetve hatósági megkülönböztetést tanúsító 1944–1946. évi dokumentumok ne kerüljenek nyilvánosságra. Néhány ezzel kapcsolatos adat, utalás mégis felfedezhető, amelyekhez nem szükséges megjegyzést fűznünk.

1. számú okmány. A szovjet katonai parancsnokság 1944. november 4-én kiadott rendeletéből, Ungvár: „*Zakarpatszka Ukrajina polgárai közül csak orosz és ukrán nemzetiségűek léphetnek be a Vörös Hadsereg soraiba.*”²

125. számú okmány: Ivan Turjanica, Zakarpatszka Ukrajina Kommunista Pártja Központi Bizottságának első titkára előadói beszédében olyan magyarokról is szólt, akiket a közéletből „*ki kell rekeszteni*”³

147. sz. okmány. Idézet (a salánki községi népbizottság jelentéséből: „*Azért nincs elegendő munkáskéz a faluban, és ez a helyzet csak akkor fog javulni, ha az emberek, akik a magyar hadsereg katonái voltak és most munkatáborban dolgoznak, újra hazatérnek...*”⁴

A kárpátaljai magyar férfiak internálásának ügyét elsőként Kovács Vilmos (1927–1977), vidékünk letehetségesebb írója, költője, polgárjogi harcosa a *Holnap is élünk* című (1965) regényében érintette. Könyvét a megjelenés után röviddel, a szovjet hatóságok kivonatták a kereskedelmi forgalomból, majd a könyvtárakból is: „*a férfinépet tizennyolctól ötvenötig elvitték munkára. Az ígérték, hogy három nap múlva hazaengedik őket, de már eltelt öt hónap, és sehol senki. Sőt egyeseknek halálhíre is jött.*”⁵

A helyi magyarság tragédiája az is, hogy a durva hatósági megkülönböztetés hatására (de amiatt is, hogy ne hurcolják el őket), sokan félelmükben szlováknak, ukránnak vallották magukat, illetve íratták be családtagjaikat, pedig e nyelvet nem is beszélték.

Több mint négy évtizednek kellett eltelnie, hogy *Kárpáti Igaz Szó* című megyei napilap 1988. november 15-i számának vezércikke az olvasói levelek kapcsán, először említse meg az 1944. őszi megtorlás következményeit. „*Tucsatnyi aláírással ellátott beadvánnyal kopogtatott be szerkesztőségünkbe N. Jenő uzsgorodi lakos, aki a felszabadulást követően a terület határain túl sokadmagával nehéz fizikai munkát végzett. Erről korábban még beszélni sem volt ildomos, s Nagy Jenő és társai természetesen igazolást sem kaptak arról, hány hónap „munkaviszonyuk” volt. (...) Kérjük a szerkesztőséget, hogy legyenek a segítségünkre – állt a Beadvány végén. – (...) ha igazolást kapnánk, nyugdíj-kiegészítésért folyamodnánk.*” (Az olvasó kérdez, bírál, javasol...).

Természetesen a „malenkij robot” tényét tagadó kommunista veteránok is megszólaltak a korabeli sajtókiadványokban. A *Kommunizmus Zászlaja* című nagyszülősi hetilap 1989. október 10-i számában egy Klavgyija Zabroda nevű párttag nagy bajnak tartotta azt, hogy „*vannak olyan emberek, akik különböző rágalmatokat terjesztenek, mondván, hogy 1944-ben minden magyar nemzetiségű férfit elhurcoltak. Az ilyen és hasonló rémhír nem más, mint az ellenségeskedés szítására tett kísérlet, méghozzá nemzetiségi alapon.*”

A Mihail Gorbacsov nevéhez fűződő korszak második felében a hatalom álláspontja szerint nem az állam-szocialista időszakot, hanem a sztálini személyi kultuszt terheli a felelősség. Ukrajna függetlenségének kikiáltása utáni vezető politikusok, történészek egybehangzó véleménye: a kizárólagos kommunista hatalomgyakorlásra és a diktatórikus törvénytelenségre épülő belsevik rendszer kiépítéséért a szovjethatalom egykori pártvezetői a felelősek. A politikai múlttal szembenézõ, rendszerváltó értelmiség erkölcsi ítélete kimondta: az Ukrajna népei ellen elkövetett népirtásokért, embertelen bûnökért nincs és nem is lehet társadalmi megbocsátás, az áldozatok hozzátartozóit erkölcsi és anyagi jóvátételben kell részesíteni.

Ezzel párhuzamosan egyre nagyobb számban jelennek meg, válnak megismerhetõvé a kommunista bûnököt leleplezõ mûvek. A családi érintettség miatt – munkatáborban volt Édesapám, és több nagybátyám – 1986-ban megkezdett feltáró munka eredményeként több forrásgyûjteményt, ismeretterjesztõ kiadványt, történelmi szociográfiai tanulmányt jelentethetem meg, amelyekre eddig számos ukrainai és magyarországi kutató is hivatkozott. Mindezekbõl következõen értekezésem elsõsorban az eddig fellelt korabeli szovjet dokumentumokra, az elhurcolást, a lágeréletet túlélõk vissza-émlékezéseit elemzõ alap kutatásokra épül.

Az értekezés forrásainak elsõ nagy jelentõséggel bíró okmány-gyûjteményének birtokosa a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (KTAL/30ДА). Itt helyezték el a Kárpátukrainai (más néven: Zakarpatszka Ukrajina) Néptanács (Narodna Rada Zakarpatszka Ukrajina) 1944–1946 között keletkezett irat-együttesét (fondját). Az átmeneti államalakulat központi vezetõsége, minisztériumai és fõosztályai által kiadott rendeletek, körlevelek, határozatok, jelentések, beszámolók, stb. közül a kutatás szempontjából a legértékesebb ügyirat-csomó a „hadifogolytáborban tartózkodók névsora”, amelyben a civil – nem katona - internáltakat is „hadifogolyként” említik. Ivan Turjanica, a Kárpátukrainai Néptanács elnökének utasítására az akkori járási/körzeti bizottságok 1945-ben körlevelet adtak ki a közigazgatásukhoz tartozó települések néptanácsi elnökeinek és jegyzõinek, amelyben kimutatást követeltek a település férfilakosságának hollétérõl. Válaszul a körlevelekre, Kárpátalja valamennyi települése 2 példányban futárokkal küldte be az 1945. július 2–10. között összeállított (magyar, ukrán/orosz nyelven, ténylegesen írógéppel és kézzel írt) névsorokat. A névsorok elemzésénél sok hiányosságot fedeztem fel. Így például a táborhelyek nevét nem mindig pontosan tüntették fel, illetve több település listájáról hiányzik

a fogolytáborok neve. Az utóbbiakkal kapcsolatban elfogadható magyarázatnak tűnik, hogy a családtagok ekkor még nem tudták, hová hurcolták el hozzátartozóikat, illetve mi lett a sorsa a magyar hadseregbe besorozott, frontra került férfiaknak.

A falvak többségében az illetékes hatóság képviselői 1., illetve 2. számú listát állítottak össze. Az elsők azok szerepelnek, akik katonai szolgálatra a magyar hadseregbe vonultak be, illetve ezen feltüntették azt is, hogy melyik településről, katonai táborhelyről érkezett tőlük és róluk a legutolsó levél vagy más információ. A második listára azoknak a neve került, akiket a szolvai és szabari gyűjtőlágerekbe hurcoltak. Mindkét lista a hozzátartozók hallomásból szerzett információin alapult, ezért a nevekhez kapcsolódó lágerek pontos helyszíne több esetben nehezen, vagy egyáltalán nem azonosítható. Mindezekről függetlenül az Ivan Turjanica által vezetett Kárpátukrajnai Néptanács ezekkel a listákkal a központi szovjet hatóság képviselőit kívánták meggyőzni arról, hogy a 18–50 év közötti férfiak nem tartózkodnak a településeken, azokat bizonyíthatóan szovjet hadifogolytáborokban őrzik, s azért kérelmezik a hazatérésüket, mert égetően szükség van a munkáskezerekre.

Ugyancsak a Kárpátaljai Területi Állami Levéltárban őrzik az elhurcoltak hazatérésének ügyében a katonai közigazgatáshoz, a megyei néptanácsokhoz intézett hatósági, lakossági kérvényeket, beadványokat, egyéni és csoportos leveleket is. Itt jegyezzük meg, hogy a kárpátaljai internáltakról és a hadifoglyokról a legpontosabb adatokat feltehetően akkor kapnánk, ha betekinthetnénk például a 4. Ukrán Front hadműveleti irattárába, amely az eredeti listákat is tartalmazza. Sajnos, ezek a dokumentumok eddig nem kerültek elő.

A Kárpátaljai Megyei Rehabilitációs Bizottság tagjaként a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár anyagain kívül feldolgoztuk és felhasználtuk a KGB Kárpátaljai Főosztálya, a Szovjetunió Belügyminisztériuma Kárpátaljai Főosztálya, a SZKP Kárpátaljai Területi Bizottsága archívumának 1944–1955 között keletkezett iratanyagát, amelyek a kárpátaljai magyarság és németység elleni megtorlásra, a politikai perekre vonatkoznak. A levéltári források fontosabb anyagaiból eddig több gyűjtemény jelent meg: A „malenykij robot” dokumentumokban (1997), illetve a Rehabilitált Történelem Kárpátaljai Emlékkönyv ukrán nyelvű dokumentumköteteiben (Воз’єднання (1998), Тернистий шлях до України (2007), Карпатська Україна, т. 1-2. (2009-2010), Закарпатські венгри и немцы: интернирование и депортационные процессы. 1944-1955 гг. и др.). stb.)

A több évig tartó gyűjtőmunka kiterjedt több olyan, a szakemberek számára is nehezen hozzáférhető levéltárra, mint az Orosz Állami Katonai Levéltár (Русский Государственный Военный Архив – РГВА), illetve az Orosz Föderáció Hadügyminisztériumának Központi Levéltára (Центральный Архив Министерства Обороны Русской Федерации – ЦАМО РФ). Az itt található anyagok a kutatás szempontjából megkerülhetetlen forrásnak számítanak. A rendszerváltás után több kulcsfontosságú döntéseket tartalmazó dokumentumot hoztunk nyilvánosságra, elsősorban azokat, amelyek titkosságát feloldották.

Szerkesztőbizottsági tagként vettem részt, egy közel félezer olyan levéltári dokumentumot tartalmazó ukrán-orosz gyűjtemény kiadásának előkészítésében, amelynek összeállító-főszerkesztője Alekszej Korszun ukrán történész volt. A határozatok többsége a 4. Ukrán Front, az NKVD, a SZMERS és más belügyi alakulatoknak, főtiszteknek Kárpátalján a helyi lakossággal szemben elkövetett háborús bűnös cselekedeteire is fényt derít. A 800 oldalas kiadvány⁶ többek között tartalmazza azokat a perdöntő okmányokat is, amelyek meggyőző adatokkal, nevekkel alátámasztva bizonyítják az 1944 őszi és különösen 1945 elején a szovjet katonai hatóságok és megtorló egységek (NKVD, SZMERS és más belügyi alakulatok) által elkövetett törvénytelenéseket. A kötet megjelentetése az első olyan kísérlet, amelyben annak érdekében gyűjtöttük össze és rendszereztük a legfőbb levéltári adatokat, hogy rávilágítsunk azokra a - szovjet kormány és az állambiztonsági szervek, valamint a 4. Ukrán Front katonai parancsnoksága és a helyi kommunista párt közreműködésével végrehajtott - deportálási folyamatokra, melyeknek kárpátaljai lakosok tízezrei estek áldozatul. E munkában azokat az eddig nyilvánosságra még nem hozott levéltári adatokat használtuk fel, amelyek az Oroszországi Föderáció levéltáraiból kerültek elő. Számos dokumentumot, gyakran csak nagy nehézségek árán, a kárpátaljai biztonsági szolgálat és a Belügyminisztérium archívumából, az állami levéltárból, illetve magángyűjtőktől sikerült beszerezni. A feltárt adatok alapján, nyomon követhetőek a háború utáni időszak tragikus kárpátaljai eseményei.

Figyelembe vettem és tanulmányoztam az orosz levéltárak által kiadott dokumentumgyűjteményeket is, amelyekben a már említett iratórzó központi állami intézmények, kormánysszervek, minisztériumok, diplomáciai, katonai testületek, a regionális szervezetek fondjaiból, a hadifoglyok és internáltak személyi dossziéiból, a táborparancsnokságok jelentéseiből, levelezéseiből, rendeleteiből, határozataiból adtak közre különböző tematika szerinti válogatásokat. (Isztorija sztálinizskogo GULAGa. Konyec 1920-

pervaja polovina 1950 godov. Szobranijje dokumentov v szemi tomáh (2004), Vengerszkije vojenijeplenov v SZSZSZR (2005), Sztalinszkije deportaciji 1928-1953.. Dokumenti (2005), stb.)

A Szolyvai Emlékparkbizottság (SZEpb) archívuma több mint 300 adatközlő, túlélő feljegyzett közleményével, memoár-gyűjteménnyel, veszteség-listákkal, lágerben keletkezett levelekkel és lágerversekkkel, stb. rendelkezik. Sajátos adatbázisa a fentiekén túl értékes információkat tartalmaz.

A fentebb említett forrásokon kívül az értekezés elkészítésekor elsősorban az orosz, ukrán, valamint az idegen és magyar nyelvű szakirodalomra, illetve a korszakot tanulmányozó történészek egyes megállapításaira is hivatkoztam, amelyekből a további kutatómunkámhoz sok módszertani segítséget kaptam.

A felsorolt irattárakban őrzött források és a túlélők körében gyűjtött adatok alapján a korábban megválaszolatlan kérdések döntő többségére választ kaptam. Ismereteimet – többek között – a pécsi Német Kör szervezésében a Donyec-medencei, az Urál-hegység környéki munkatáborokban és lágerek színhelyén folytatott kutatásiam eredményeivel egészítettem ki.

3. AZ ÉRTEKEZÉS FŐBB FEJEZETEI, TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEI

Az értekezés két, egymástól jól elkülöníthető részre osztható. Amíg az első részben (*A kollektív bűnösség elvének alkalmazása a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben*) a történelmi események vizsgálatára helyeztem a hangsúlyt, addig a másodikban (*A kárpátaljai magyarság veszteséglistája települési emlékműveken és a szolyvai siratófalon*) részletes leírását adom annak a 137 település személyi veszteségeinek, amelyek érintettek az 1944–1946. évi elhurcolásokban.

Az első rész alfejezeteiben ismertetem a „malenykij robot” kutatástörténeti előzményeit, áttekintem a téma orosz, ukrán, magyar vonatkozású historiográfiáját, a rendszerváltás után keletkezett fontosabb szakirodalmát, amelyek számos tekintetben új megvilágításba helyezik a térség történelmét.

A felkutatott orosz levéltári anyagok alapján önálló fejezetben mutatom be a kárpátaljai magyarság 1944–1946. évi tragédiáját. A történelmi áttekintésem elején ismertetem Kárpátalja szovjet hadsereg általi elfoglalásának - Magyarországon szinte ismeretlen - katonapolitikai előzményeit. Adatokkal bizonyítom, hogy az Állami Védelmi Bizottság 1944. július 30-án kimondottan arra a célra állította fel a 4. Ukrán Frontot, hogy megvalósítsa az elfoglalt Kárpátalja

szovjetizálását. Megállapítottam, hogy Kárpátalja bolsevizálásának, a magyarok és németek elhurcolásának a terve Moszkvában készült a Sztálin által jóváhagyott forgatókönyv szerint. Az így született tervek az NKVD főrendezésében, a 4. Ukrán Front cselekvő oltalma alatt, és az általuk létrehozott átmeneti bábállam, Zakarpatszka Ukrajina közreműködésével hajtották végre.

Az internálás megszervezésében kulcsszerepet játszott Ivan Turjanica, a kárpátaljai kommunisták vezetője, az 1. csehszlovák hadtest korábbi politikai tisztje, az NKVD ügynöke, aki 1944. október 28-án Munkácson találkozott a 4. Ukrán Front vezetőivel. Itt indítványozták a „hadtápterületnek számító Kárpátalja teljes megtisztítását”, illetve fogadták el a későbbiekben Fagyjev vezérőrnagy, az NKVD osztagok parancsnoka által beterjesztett javaslatot. Ez utóbbi szerint a magyar és német lakta települések férfilakosságát, mint az ellenség képviselőit, internálni kell, mert megakadályozhatják a szovjet rendszer bevezetését Kárpátalján. Ezt követően, 1944. november 12-i ülésén a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa Petrov hadseregtábornok aláírásával végrehajtásra jóváhagyta a 0036-os szigorúan titkos rendeletet. A kilenc pontból álló dokumentum a magyar és a németajkú lakossággal szemben a „kollektív bűnösség és büntetés elvének” kárpátaljai alkalmazását írta elő.

Az internálás lebonyolításának lépésről lépésre kidolgozott és megvalósított részletei közül kiemelendő, hogy a városok és nagyobb települések katonai parancsnokai november 13-ig összeírták a 18–50 év közötti német és magyar nemzetiségű személyeket, valamint korábban a rendőrség és csendőrség kötelékében szolgálatot teljesítő egyéneket. A parancsot, amelynek értelmében a jelentkezés határideje november 16-a volt, magyar nyelvre is lefordították, és minden településen kifüggesztették. A helyhatóságok vezetői a lakosság félrevezetésére a „háromnapos munkára”, hidak, utak javítására való felhívást köztölték azzal a nyomatékkel, hogy a jelentkezőknek háromnapos ételmelet és meleg öltözetet kell magukhoz venni. A második jegyzékbe vételt november 18-ára hirdették meg, de a szökések megakadályozására a megelőző estétől minden településen kijárási tilalmat vezettek be. Ezt követően november 18–20. között zajlott le a magyarok elhurcolása a szolvyvai gyűjtőtáborba.

Az általam megvizsgált moszkvai Orosz Állami Hadtörténeti Levéltár dokumentumaiból kiderül, hogy az elhurcolással kapcsolatos műveleteket, a közreműködő fegyveres egységek felkészítését a Sztálin pártfőtitkár bizalmi köréhez tartozó L. Mehlsiz vezérezredes irányította. A különböző összesítő hadijelentések és az azokhoz csatolt kimutatások elemzésével jól nyomon

követhető az internálás folyamata, beazonosíthatóak a végrehajtást szervező szovjet tisztek, pártfunkcionáriusok nevei, a táblázatokban pedig nemzeti-ségre és személyi állapotra lebontva megtalálhatóak a pontos számadatok is.

Az érkezős külön alfejezetében foglalkozom az 1944. november 26-i munkácsi kongresszussal, és annak visszásaival. A sebtében megválasztott küldötteknek a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsának a nyomására, arról kellett döntést hozniuk, hogy kéri Kárpátalja Szovjet-Ukrajnához való csatlakozását. Idézünk az 1945 júniusában magyar nyelvre is lefordított, akkor elfogadott *Manifesztumból*⁷, amely több helyen nyílt és rejtett magyarellenes kijelentéseket is tartalmaz: „*A diadalmas Vörös Hadsereg segítségével leráztuk a német-magyar fasiszták jármát. Ukrán földön véget ért a több száz éves idegen elnyomás.*”⁸ Bemutatom a magyarság viszonyulását a munkácsi kiáltványhoz. Ennek kapcsán megemlítem azokat a történéseket is, akik munkáikban hamis érvek alapján azt állítják, hogy Kárpátalja egykor Ukrajna szerzes része volt. A magyar polgárjogi aktivisták későbbi tiltakozásai a Manifesztum vádló kitételei ellen válasz nélkül maradtak, sőt a Kiáltványt mind a mai napig hivatalos dokumentumnak tekintik.

Részletesen foglalkozom az 1944–1946. évi elhurcolásokat megelőző, és az azt követő általános politikai hangulattal, hogy miként zajlott az önkéntesek toborzása a Vörös Hadseregbe és a csehszlovák hadtestbe. Kitérek az Ivan Turjanica bábállamának fegyveres egységei által Kárpátaljáról, a 4. Ukrán Front védelme alatt szervezett kelet-magyarországi, kelet-szlovákiai, valamint a Romániához tartozó máramarosi elhurcolásokra és területfoglalásokra, amelyekről a szláv történelemírás mélyen hallgat. Dokumentumokkal alátámasztott külön alfejezetben mutatom be a csehszlovák közigazgatás és a megszálló szovjet kommunista hatóságok képviselőinek Kárpátalja hovartatozására vonatkozó versengését. A két fél éles propagandaháborút vívott a területen. Amíg a csehszlovákok František Nimec irányításával az 1938 előtti közigazgatási rend visszaállítását hirdették, addig a kommunisták, Ivan Turjanica vezetésével az Ukrajnával való „újraegyesülés” és a Szovjetunióhoz való csatlakozás mellett szálltak síkra. A Kárpátaljára visszatért csehszlovák közigazgatás az 1944. május 8-i londoni csehszlovák–szovjet megállapodás alapján biztos volt a helyzetében, amit csak a decemberi események, ezek között az Eduard Beneš köztársasági elnöknek küldött levél változtatott meg; ebben ugyanis bejelentették Kárpánton-túli Ukrajna kilépését Csehszlovákia kötelékéből. Az is tény, hogy Beneš, 1939 és 1945 között több ízben felajánlotta Kárpátalja területét Sztálinnak, aki azt el is fogadta. Ez bizonyítja, hogy az „újraegyesülés” megrendezése a szovjethata-

lom részéről csupán a figyelmet elterelő színjáték volt, amely sok ezer ártatlan ember életébe került. A terület Szovjet-Ukrajnához való csatlakozásának egyezményét 1945. június 29-én írták alá.

Külön fejezetben mutatom be a magyarok tragikus sorsában osztozó német férfiak és nők kényszermunkára történt mozgósítását. Az általam közzétett adatok magukért beszélnek. 1941-ben 13244 németajkú személy élt Kárpátalján, 1946-ban már csak 2398 fő. Az ÁVB/GKO 7161. számú, 1944. december 16-án kiadott rendelete értelmében ugyanis a 17–45 év közötti német férfiakat és 18–30 év közötti nőket a Donyec-medence, illetve az Urál-hegység bányásztelepüléseire hurcolták. Az 1946. január 15-én kiadott 1034. számú rendelet Kárpátalján mintegy 3 ezer német család kitelepítését irányozta elő.

A levéltári dokumentumok elemzése során külön alfejezetbe kíváncskozott a szovjetellenes elemek felkutatásának, letartóztatásának, továbbá a magyar, német, ruszin és ukrán vezető értelmiségiek fizikai megsemmisítésének a kérdése. A kiművelt emberfők letartóztatását 1945. január 11-én kezdték meg az SZSZKSZ NKVD N-0016. sz. rendelete alapján. Január 19. és február 17. között 2352 személy került őrizetbe, akikből 412 főt a SZMERS, a katonai elhárítási osztályára hurcoltak, ahol feltehetően az azonnali kivégzés várt rájuk. Ahogyan kifejtettem: Sztálin, a nemzetközi jogértelmezés szerint elítélendő népiártást hajtott végre, amikor letartóztatta, saját törvényei szerint elítélte, kivégeztette, internáltatta azokat a magyar, német, ruszin, ukrán, zsidó, szlovák, cseh, román származású értelmiségieket, akik 1938–1944 között a saját országuk állampolgáraként közfeladatokat láttak el. A szovjet igazságszolgáltatás törvénytelen alkalmazása a megtorló intézmények vezetőinek szabad kezet adott ahhoz, hogy leszámoljanak a „nép ellenségeivel.” Például csak az Ungváron felállított Rendkívüli Bíróság 1945–1947 között, mintegy 100 halálos ítéletet hozott. Valamennyit kegyelmi eljárás nélkül végrehajtották. A rendszerváltás után a koholt vád alapján kivégzetteket rehabilitálták.

A levéltári anyagok alapján külön foglalkozom a 4. Ukrán Front hadifogolyátvevő-, illetve gyűjtőtáboraival, azok létrehozásával, működtetésével és embertelen körülményeivel. Minden részletre kiterjedően vizsgálom és értékelem a hírhedt 2. számú szolyvai és a 22. számú sztarij szambori hadifogoly-gyűjtőtáborra vonatkozó, eddig feltárt forrásokat, dokumentumokat. Kárpátalja legnagyobb – 8 000-10 000 fő befogadására alkalmas – fogolybegyűjtő létesítményét Szolyván, a Magyar Királyi Honvédség egykori kaszárnyájában alakították ki. Volt időszak, amikor közel 20 000 hadifoglyot zsúfoltak össze, ezért nem meglepő, hogy már 1944. december 12. és 1945. január 1. között egészségügyi zárlatot rendeltek el a kitört

flekktifusz járvány miatt. Az elhalálozások számának rohamos emelkedéséről, valamint a helyzet javítására tett intézkedésekről 1944. december 20. és 30. között Mocsalov őrnagy, a hadifoglyok és internáltak ügyeivel foglalkozó osztály vezetője, több mint húsz jelentést küldött az NKVD felettes szerveihez. A szolyvai táborba zsúfolt hadifoglyok és internáltak helyzete azonban alig javult. Mint az ismertett okmányokból és a túlélők visszaemlékezéseiből kiderült, a szolyvai gyűjtőtáborban bekövetkezett tragédiákat elsősorban a járvány, a rendezetlen lágerélet, az elégtelen táplálkozás, az orvos-, illetve gyógyszerhiány, a kimerítő munka, a foglyok számára kiutalt élelmiszereknek a táborvezetés és az őrség általi elmulasztása okozta. Akik a gyűjtőhelyek borzalmait túlélték, azokat a Szovjetunió különböző területein létrehozott kényszermunka táboraiba szállították.

Munkámban természetesen a hazatérés kérdésével is foglalkozom, ezért külön kitérek az 1945-től az elhurcoltak hazaengedését sürgető civil kérvények és hatósági beadványok elemzésére. Az internáltak/deportáltak utolsó csoportjai csak az 1955. évi amnesztiarendelet után térhettek vissza otthonaikba. A 25 ezer (más adatok szerint 30–50 ezer) kárpátaljai internáltból körülbelül 20 ezren (más adatok szerint 34 ezer fő) tért haza, több mint 7 ezer személy (más adatok szerint 16 ezer fő) névtelen sírokban nyugszanak.

Az előre megtervezett népirtással a sztálini hatóságok elérték céljukat. Mindezt statisztikai adatok is alátámasztják: amíg az 1941. évi népszámlálás szerint 245 286 magyar élt Kárpátalján, addig 1946-ban már csak 134 558 fő. Ez nem kevesebb, mint 45%-os csökkenést jelentett. Ennél végzetesebb fogyás - 81, illetve 91% - csak a német és a zsidó nemzetiségűek körében volt. Az utóbbiak vesztesége a legnagyobb: amíg 1941-ben 78 272 izraelita vallású és 13 244 németajkú személy élt vidékünkön, addig 1946-ban már csak 6 998 zsidó és 2 398 német nemzetiségű. A náciizmusnak és a sztálinizmusnak együttesen 106 000 kárpátaljai lakos esett áldozatul.

A szovjetunióbeli kényszermunka lágerekbe elhurcolt magyar és német férfiaknak a becsült száma az egyes történészek, illetve a téma szakemberei szerint igen eltérő. Az újabb adatok azt jelzik, hogy az NKVD jelentéseiben megadott 22 951 főnél mindenképpen nagyobb, de a köztudatban elterjedt 40 000 áldozatnál jelentősen kisebb szám a valós. Véleményünk szerint 28 és 30 ezer fő között lehet, amely azonban a tragikus esemény lélektani hatásait semmivel sem enyhíti. A halálozás aránya 20-30%-ra becsülhető. Nagy részük disztrófiában (*dystrophia*, *dystrophia alimentaris*), illetve a hiányos táplálkozás miatt végelgyengülésben, továbbá flekktifuszban (*typhus exanthematicus*) és fagyhalál következtében halt meg.

Az 1959. évi első kárpátaljai szovjet népszámlálás szerint a magyar anyanyelvű lakosságon belül 9 ezer fővel kevesebb volt a férfi, mint a nő. Ez az átlagosnak több mint kétszerese. A korfa férfi oldalán tehát jó érzékelhető a kárpátaljai magyarság súlyos vesztesége, mert többségük nemzőképes életkorban volt.

KÖVETKEZTETÉSEK:

A magyarok és németek tömeges elhurcolásának főbb okai:

- a kárpátaljai magyarság mind a szovjet, mind a csehszlovák terület-szerző törekvések útjában volt;
- a kárpátaljai magyarságot és németiséget kollektív büntetés sújtotta;
- a kényszermunkások iránti általános szovjet igény;
- a magyar és német etnikum gyengítése, megfélemlítése, ukránok és ruszinok betelepítése;
- etnikai tisztogatás, a terület magyar jellegének megváltoztatására irányuló helyi szovjet-ukrán politikai törekvés.

Az értekezés II. fejezetében településekre lebontva adom közre a kárpátaljai magyarság veszteséglistáját, amelyet az évek folyamán közel két-száz adatközlő közreműködésével állítottam össze. Az eddig azonosított mintegy 7 ezer mártír nevét már felvették a településeken felállított emlékművekre és a szolymai emlékpark márványtábláira. A veszteséglistákból az is kiolvasható, hogy napjainkban demográfiai, gazdasági és politikai tekintetben sokkal előbbre tartana a kárpátaljai magyar és német közösség, ha sikerült volna elkerülnie az internálással járó népiirtást.

ÖSSZEGZÉS A TUDOMÁNYOS MUNKA LEGFONTOSABB EREDMÉNYEIRŐL, HASZNOSULÁSI LEHETŐSÉGEIRŐL

A jelen értekezés 25 év kutatómunka eredményeit összegzi. Az, hogy a kutatás során sikerült a munkában vázolt eredményekhez eljutni, számos magyar, ukrán, orosz és más nemzetiségű tudományos szakember, a légereket megjárt túlélők, illetve a fogoly-temetőkben nyugvó mártírok hozzátartozói együttműködésének „gyümölcse”, akiktől erkölcsi támogatást, biztatást, szakmai segítséget, és ami lényeges, az értekezésemhez értékes, eddig magyarul nem közölt adatok hatalmas tárházát kaptam. Dolgozatomban hiteles levéltári dokumentumokra hivatkozva megneveztem a sztálinista diktatúra rémtettei-

nek kárpátaljai elkövetőit, végrehajtóit. A legutóbbi felmérések szerint a sztálinisták által kollektív bűnösséggel megvádolt, megtizedelt ukrajnai/kárpátaljai népcsoportok körében már nincsen bosszúvágy, azonban a dokumentált és feltárt rémtettek mindmáig sem tudják feldolgozni, kiváltó okát értelmezni és kibeszélni, de nem tudnak sem felejtani, sem pedig megbocsátani.

Mint kutató, szakmai vitát folytattam a pártdiktatúra elkötelezett híveivel (magyar és nem magyar képviselőivel) akik a rendszerváltást megelőzően, de azután is akadályozták az igazság feltárását, kimondását. Nevezett személyek ebben a szellemi küzdelemben alulmaradtak, erkölcsi vereséget szenvedtek. Ugyanakkor az ukrajnai, az orosz történelemírás porondjára lépő új szereplőkkel, a nemzeti és liberális történelemferdítőkkel tovább folyik az izszipbirkózás – főleg azokkal, akik a történelem kényes kérdéseit elhallgatják, kiforgatják. Például a kárpátaljai történelem tankönyvekből, honismereti olvasókönyvekből hiányzik egy olyan fejezet, amely a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben 1944 novemberében elkövetett sztálini megtorlásról és népiirtásról átfogó, elfogulatlan és valósághű értékelést adna, de ilyet más ukrán kiadványok sem tartalmaznak. Ezért is fontos, hogy minél több, a dolgozatomhoz hasonló munka szülessen (ezek kiadvány formájában napvilágot lássanak), hogy a tárgyalt korszak még meglévő fehér foltjait eltüntessük.

1.) Értekezésem legfontosabb tudományos eredményének azt tartom, hogy a nemzetközi szakirodalomban ez az első monografikus és lexikális összefoglalást adó mű, amely a háborúvesztést követően a kárpátaljai magyarok, németek ellen 1944 november végén a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa szervezésében végrehajtott internálásokkal foglalkozik. Ezekkel a sorstragédiákkal eddig sem magyar, sem idegen nyelven ilyen alaposan és mélységig senki sem foglalkozott. Az értekezés olyan ukrajnai és oroszországi levéltári forrásokat, továbbá az internálás-problémakör kutatástörténetére, a hadifogolytáborok és a GULAG-büntetőtáborok különbözőségét és több egykori helyszínét (Donyec-medence, Ural-térség stb.) vizsgáló és más alap kutatásokra épülő adatokat tartalmaz, amelyek jelentős mértékben hozzájárulnak a II. világháború alatt a szovjet had- és pártvezetőség területfoglaló törekvéseinek, politikájának objektív megítéléséhez, illetve Kárpátalja – sok ártatlan emberi áldozattal, etnikai tisztogatással járó - szovjetizálásáról korábban alkotott kép teljesebbé tételéhez.

2.) Másrészt fontos kihangsúlyozni, hogy teljes részletességgel került bemutatásra az NKVD tisztogatási, begyűjtési akciója, amelynek egyes momentumairól jelen disszertációban lehet először magyar nyelvre fordított

forrásokat olvasni. A jövőben további levéltári kutatást igényel az internáltak személyi dossziéinak vizsgálata, feldolgozása a különböző gyűjtő-elosztók, hadifogolylágerek, kényszermunkatáborok embertelen körülményeinek tükrében, amely azonban már meghaladta e disszertáció keretét.

3.) Az értekezésben első alkalommal kerestem és kaptam választ azokra a sokakat foglalkoztató, de elhallgatott kérdésekre, hogy a szovjet politikusok, pártfunkcionáriusok, tábornokok, tisztek és főtisztek közül, nevesítve, kik is szervezték és hajtották végre a megtorlásokat a kárpátjai magyar, német, ruszin és más etnikai közösségekben. Bűnösségük megállapítást nyert, mert meggondolatlan, megalapozatlan katonai intézkedésükkel hihetetlenül magas halálozási arányokat idéztek elő a civil internáltak körében. Állításaimat a települések hiteles veszteséglistáival támasztom alá, amelyekből egyértelműen kiolvasható, hogy a fronton jóval kevesebben estek el. Másrészt a legyengült civilek többsége együtt raboskodott a testileg, lelkiileg edzett katonafoglyokkal, a lágerből hazakerült túlélők között is több volt az egykori baka, mint a civil.

4.) A Kárpát-medencében először az általam irányított kutatási programban készült a teljességre törekvő összefoglaló kimutatás és nevesített veszteséglista a kárpátjai internáltakról, a II. világháború áldozatairól, a koncepciók perekben elítélt, lágerbe hurcolt, illetve „lefejezett értelmiség” képviselőiről. A 25 éves kutatás egyik kézzelfogható eredménye, hogy szervezésünkben a térség egykori gyűjtőlágerének tömegsírjain felépült a Szolyvai Emlékpark, amelynek félkör alakú emlékfalán a magyarlakta településekről több ezer elhurcolt és a sztálini lágerekben odahalt magyar és német személy neve olvasható. A parkban épült Mártírok Kápolnájában a „malenkij robot”-tal kapcsolatban eddig feltárt fontosabb dokumentumokból nyílt állandó kiállítás. Az emlékpark azóta a Kárpát-medencei magyarság egyik központi kegyeleti és zarándokhelye lett. Hasonló emlékjelek létesültek a magyar- és németlakta településeken is.

5.) Az értekezés hiteles tényanyaga hozzájárul az eddigi feldolgozásokban, különböző ideológiákkal átítatott publikációkban, népszerűsítő cikkekben fellelhető pontatlanságok és történelemferdítő, hamis tények megcáfolásához, amelyeket célirányosan „helyeztek” el a köztudatban, s zavarták az objektív tisztánlátást. Az értekezés rámutat a két emberiségellenes ideológia, a nácizmus és a kommunizmus káros voltára. Mindkét totalitárius diktatúra áldozatainak száma a vizsgált térségben több ezerre, Európa szintjén is több millióra tehető. A dolgozat hozzá kíván járulni ahhoz az

európai akcióhoz, hogy a történészek, illetve a holokauszt-tagadó, „malenykij robot”- és GULAG-tagadó csoportok is egyformán értékeljék a náci és a kommunista diktatúra rémtetteit.

6.) Tekintettel a külhoni magyarság, a magyar-ukrán-orosz kapcsolatok XX. század eleji történetére, valamint a téma különlegessége iránt külföldön is megnyilvánuló szakmai érdeklődésre, céloim az értekezés angol és ukrán-orosz nyelven történő megjelentetése.

4. AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉBEN MEGJELENT FONTOSABB KÖZLEMÉNYEK JEGYZÉKE

ÖNÁLLÓ KÖNYVEK:

Egyetlen bűnük magyarságunk volt. Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól (1944-1946). Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993., 328 p.

This book is dedicated to the memory of all Hungarian men and women, victims of Stalinist tyranny in Transcarpathia. *GENOCIDE THE TRAGEDY OF THE HUNGARIANS OF TRANSCARPATHIA* They were born Hungarian: that was their only crime! A BOOK OF RECOLLECTION OF THE VICTIMS OF STALINISM IN TRANSCARPATHIA (1944 - 1946), Edited by Dupka György. Published by Patent-Intermix, Ungvár-Budapest. 215 p. FOREWORD TO THE ENGLISH VERSION: S.J. Magyarody (Toronto). Digitális változata angol nyelven: http://www.hunsor.se/dosszie/hungarian_genocide_in_transcarpathia.pdf

„Sötét napok jöttek...” Konceptiós perek magyar elítélteinek emlékkönyve 1944-1955. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993. 168 p.

Kárpátaljai magyar GULAG-LEXIKON. Lefejezett értelmiség 1944-1959. (116 szócikk), Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1999. 116. p.

„Keressétek fel a sírom...” Szolyvai emlékkönyv a „malenykij robot” 60. évfordulójára a sztálinizmus kárpátaljai magyar áldozatairól 1944 -2004. (Közreadott dokumentumok, 126 település veszteség-listája), Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2004. 108. p.

A veszteség-lista tárolt változata: http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=28&book_id=310 (2008.)

„Népiünk temetője: Szolyva” Kárpát-medencei magyarság kegyhelye. A

szolyvai gyűjtőtábor történetéből 1944-1945. Tanulmány. Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet, Beregszász, 2009. 53. p. Tárolt változat: http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=40&book_id=341 (2009.)

A mi golgotánk. A kollektív bűnösség elvének alkalmazása a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben. (A 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa határozatainak végrehajtása az NKVD-jelentések tükrében, 1944–1946.) Szolyvai Emlékparkbizottság - Intermix Kiadó, Ungvár - Budapest, 2012. 376. p.

Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/10900/10996/10996.pdf> (2012.)

www.kmmi.org.ua/...pdf/215-Dupka-Gyorgy-A-mi-golgotank.pdf (2012.)

„Hova tűnt a sok virág...” Időutazás Urálba magyar és német rabok (1941-1955) nyomában. (Történelmi szociográfia. Fotók, archív felvételek: Fuchs Andrea, térképrészletek, felvételek: dr. Havasi János), Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet - Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2012. Utánnyomás: Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2013. 224. p.

Tárolt változatok: <http://mek.oszk.hu/11300/11392/index.phtml#> (2013)

http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=409 (2013.)

TÁRSSZERZŐS KÖNYVEK

Botlik József - Dupka György: *Ez hát a hon... Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918-1991.* Mandátum Kiadó, Univerzum Kiadó. Budapest - Szeged, 1991. 300 p.

Botlik József - Dupka György: *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján.* Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó. 1993. 359 p.

Dupka György – Alekszej Korszun: A „malenykij robot” dokumentumokban. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1997. 164. p.

Bakura Sándor, Dupka György, Kovács Elemér, Kovács Erzsébet, Molnár D. Erzsébet, Tóth Zsuzsanna: *„Otthon a könny is édes...” 1944-1955. Kényszermunkára hurcolt kárpátaljai magyarok és németek nyomában a Donyec-medencében.* Tanulmányok, hatásvizsgálatok, interjúk, riportok hivatalos iratok, vallomások tükrében. Melléklet: válogatás Dupka György és Kovács Elemér felvételeiből (28 fotó). Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2009. 7-33. p.

Tárolt változatok: <http://mek.oszk.hu/11000/11023/11023.pdf>, http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=212 (2009.)

SZERKESZTETT/ÖSSZEÁLLÍTOTT KÖTETEK

Istenhez fohászkodva... 1944 Szolyva. Verses levelek, imák a sztálini lágeremből 1944-1957. Összeállította, a jegyzeteket és az utószót, a kronológiát írta. Dupka György. Intermix Kft., Ungvár-Budapest, 1992. 84 p.

„Élő történelem” Válogatás a meghurcolt magyarok visszaemlékezéseiből (1944-1992), Dupka György közreadásában, utószóval. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993. 120 p.

Nagy Jenő: *Megaláztatásban* (A kárpátaljai magyar férfiak deportálása 1944 őszén). Magnófelvétel alapján lejegyezte: Dupka György. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1992. 100 p.

Istenhez fohászkodva... 1944 Szolyva (Verses levelek, imák a sztálini lágeremből, szemelvények a hozzátartozók visszaemlékezéseiből). Összeállította és az utószót írta: Dupka György. Második bővített kiadás. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1995., 85 p.

Закарпатські угорці і німці: інтернування та депортаційні процеси. 1944-1945 рр. Архівні документи і матеріали. Упорядник . О. М. КОПСУН. Редакційна колегія: З.М. КІЗМАН, Ю.Ю. ДУПКО, А.М. ФУКС... Всеукраїнське державне видавництво «Карпати», Ужгород, 2012. Видавництво Закарпаття, Ужгород, 2012. 780 p.

KÖTETBEN, ÉVKÖNYVBEN, SAJTÓKIADVÁNYBAN MEGJELENT FONTOSABB TANULMÁNYOK

A lágerballadák. Dupka György gyűjtéséből. – In: *Küzdőtér*.(Szeged). A JATE Galiba kör társadalomtudományi kiadványa. 1988. 2. szám.

Lágerversek 1944-ből. Bevezető: Dupka György. In: *Évgyűriúk '90.* Ungvár, Kárpáti Kiadó, 1991. (74–78. p.)

Zakarpatszka Ukrajina államiságának létrejötte. A magyar férfilakosság deportálása /1944 novemberében./, (Társszerző: Botlik József). – In: *Szívárvány.* Irodalmi, művészeti és kritikai szemle. Szerk. Mózsai Ferenc. (Chicago), (29.) X. évf. 1989. Október, (123–131. p.)

Kárpátaljai magyar férfilakosság deportálása. 1944. november. (Függelékkel). – In: *Szabolcs-Szatmári Szemle.* (Nyíregyháza), 1989/4. sz. (369–378. p.)

Szolyva 1944. Amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell. In: *Hatodik Síp* (Ungvár). 1989. augusztus. Próbaszám, (17–18. p.)

Юрій Дупко: Из життя угорського населення Закарпаття з часу визволення краю, або ж кривди які спіткали угорців області через сталінсько – брежнєвську національну політику. In: Молодь Закарпаття, 1990. 22 грудня.

Юрій Дупко, Олексій Корсун: Закарпатський острів архіпелагу ГУЛАГ. In: Новини Закарпаття, 1991. N-146-147. 3 серпня.

Юрій Дупко, Олексій Корсун: Скорбная память Свалявы. In: Единство, N-32, 1991. 3 августа.

Юрій Дупко, Олексій Корсун: Сталінські депортації угорців. In: Новини Закарпаття, 1991. 9 серпня.

Юрій Дупко: *Про мого товариша, яким я його знаю.* (З нагоди 60-річчя з дня народження Корсуна О. М.) In: Срібна Земля, 1996, N-21. 8 червня.

Levelek a szolyvai lágerből. In: A 20. századi magánlevelek nyelvi világa. Válogatás a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma anyanyelvi pályázataiból. Szerk.: Balázs Géza és Grétsy László. Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, Budapest, 2003. (30–44. p.)

A sztálini hordák rabszolgaszedő razziai a magyarok és a németek körében. Reflexiók egy kéziratra utószó helyett. In: Singer Zsuzsa. *Nyomok a lelkekben.* A sztálini munkatáborok kényszerű öröksége. Tanulmány. KMMI – füzetek VII. Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet, Beregszász. 2010. (52–55.p.)

A sztálini hordák rabszolgaszedő razziai a magyarok és németek körében. Reflexiók szomorú évfordulóinkra. In: Együtt. Szerk. Vári Fábián László. (Ungvár), 2010/1. sz. (49–55. p.)

Adalékok boldog Romzsa Tódor püspök életéhez. (Részletek egy készülő monográfiából). In: Együtt, 2011/3. sz. (63–69. p.)

65 éve történt (A kényszermunkára hurcolt kárpátaljai fiatalok kálváriája.) In: Együtt, 2012/1. sz. (66–73. p.)

1947 – a magyar és német internáltak hazatérésének esztendeje. In: Együtt, 2012/2. sz. (82–92. p.)

Még egyszer a lágerköltészetről. In: Együtt, 2013/1. (84-94. p.)

Kárpátaljai magyarok és németek elhurcolása. In: Szemelvények a Gulágok memoár-irodalmából. Ártatlan magyar és német áldozatok sorsa a Gulágokon és a „malenykij robot” táborokban. Összeállította, szerkesztette: Zsíros Sándor tanár, a Gulágkutatók Nemzetközi Társasága alapító elnöke. Kiadta a Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre, Pécs, 2013. (15–18. p.)

Utószó. A Kárpát-medencei németek és magyarok internálásával, deportálásával kapcsolatos fontosabb dokumentumok az orosz levéltárakban (1944-

1955). In: „Messze voltam és fogságban, nagy Oroszországban...” magyarországi németek szovjet kényszer munkán 1944/1945-1949. „Malenkij robot” interjúkötet. Szerkesztette Márkus Beáta. Kiadta a Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre, Pécs, 2013. (348-362. p.)

Az elhurcolás 70. évfordulójának küszöbén. In: Együtt, 2013/6. (85–105. p.)

PUBLIKÁLT FONTOSABB KONFERENCIA-ELŐADÁSOK

A kárpátaljai magyarok, németek és más nemzetiségű férfiak elhurcolásának politikai körülményeiről, következményeiről (Beregszász, 1989. november 18.) In: A sztálinizmus kárpátaljai áldozatai. Nemzetközi emlékkonferencia. Beregszász, 1989. november 18. Szervező: A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség. *Egyetlen bűnük magyarságunk volt.* Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól (1944-1946). Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993. (198–202. p.)

A magyarok sztálini deportációja (Дердь Дупко (Ужгород, Україна): *Сталінські депортації угорців*) (Київ, 14-16 квітня 2005 р.) - In: *Magyar-ukrán közös múlt és jelen.* (Україна-Угорщина: спільне минуле та сьогодні)/ Nemzetközi tudományos konferencia anyagai. (2005. április 14-16.) Відповідальний редактор: Смолий В.А. Az Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete. Kijev, 2006. (A konferencia anyagai egy kiadványba szerkesztve, ukrán változata: (228-230. p.), magyar változata (221–223.p.)*Hány ezer ártatlanul elhurcolt magyar és német vére szárad a sztálinista vezetők lelkén...* (Beregszász, 2010. november 19.) In: „*Nem mondhatom el senkinek, elmondom hát mindenkinek*” címmel rendezett I. nemzetközi konferencia a Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre projektje alapján, Beregszász, 2010. november 19. In: Emlékezés a sztálinizmus áldozataira. Trianoni Szemle (Budapest), 2011/1. sz. (37-39. p.)

Tárolt változata: http://www.kmmi.org.ua/news?menu_id=2&ar_id=98 (2010.)

Elvázott autonómiatörekvések Kárpátalján 1918-1992. Tézisek egy tanulmányból (2010. február 26.) In: *A magyar-ukrán közös múlt és jelen: összekötő és elválasztó „fehér foltok”.* Nemzetközi tudományos konferencia anyagai (2010. február 26.). (Ebből 111 oldal magyarul és 79 oldal ukránul közreadott tanulmányok, előadások.) A kiadványt összeállította, szerkesztette: Zubánics László. Ungvár-Budapest, 2011. (71-77. p.)

Tárolt változat: http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=353 (2011.)

KUTATÓCSOPORTBAN TEREPGYAKORLATON

2009. június 26.–2009. július 4. Kutatócsoportban terepgyakorlaton az *Utak a gyökerekhez* c. pályázat (*Polgári lakosság internálása „malenykij robotra” a Szovjetunióba* elnevezésű projekt) **az EU EACEA támogatásával** a malenkij robotosok nyomában Donyeck és Luganszk megyékben a Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre szervezésében. A csoport több mint ezer kilométernyi utat megtéve a következő helyiségeket kereste fel: *Donyeck (Sztalino), Makejevka, Ilovajszk-Sirokoe (Szpartak); Zugresz; Sahtyorszk (Katik), Kantarna; Gorlovka; Luganszk (Vorosilovgrád), Sztahanov (Kagyijevka), Lutugino; Uszpenka; Perevalszk (Parkamona), Krasznyj Lucs; Novij Donbasz.* A helyi szemtanúk bevonásával felkeresték, azonosították és dokumentálták az említett településeken gyakor működtetett munkatáborokat, fogoly-temetőket.

Tárolt változat: <http://www.haboruskeresoszolgalat.hu/#id=&t=103&page=2> (2009)

2011. május 4-9. Kutatócsoportban terepgyakorlaton *Erdélyben. „Itt volt a végállomás”* című uniós pályázat részeként és a „*Nem mondhatom el senkinek, elmondom hát mindenkinek*” című projekt keretein belül a kutatók, túlélők a Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre – Német Kör szervezésében végiglátogatták, azonosították és dokumentálták azokat a helyszíneket, ahol elosztó és gyűjtőtáborok voltak: *Nagykároly, Szaniszló, Szatmárnémeti, Érmindszent, Nagyszében, Nagydisznód, Brassó, Ligetfalva, Marosvásárhely, Szászrégen, Nagyenyed, Déva, Lugos, Temesvár, Arad.* 2011-2012 között a pécsi Német Kör hasonló kegyeleti és emlékező utat szervezett Vajdaság (Szabadka, Zombor) Felvidék és Kárpátalja területére, azonosították, dokumentálták azokat a helyszíneket, ahol gyűjtőlágerek, lágertemetők voltak. <http://www.nemetkor.hu/index.php/hu/galeria/category/2-kepek> (2011)

2012. június 29.–július 10. Kegyeleti és kutatóút az Ural térségébe az EU EACEA támogatásával. A magyar és német malenykij robotosok, hadifoglyok, koncepciós perek által elítélt politikai foglyok nyomában, oda-vissza 10 ezer kilométernyi utat megtéve a következő oroszországi térségeket kereste fel: Perm megye (*Perm*), Szverdlovszk megye (*Jekatyerinburg*), Cseljabinszk megye (*Cseljabinszk*), Baskírföld (*Ufa*) térségében a pécsi Német Kör szervezésében. A felsorolt területeken 35 egykori, második világháborús kényszermunkatábor, civil internált- és hadifogoly temetőt azonosítottak, dokumentáltak.

Tárolt változat: <http://www.haboruskeresoszolgalat.hu/#id=&t=164&page=2> (2012), <http://www.nemetkor.hu/index.php/hu/galeria/category/5-ural>(2012).

EGYÉВ

Олексій Корсун: Завдяки Юрієві Дупко в нашій історії стало менше „біли плям”.

Ін: Новини Закарпаття, 2012. N-44-45. 21 травня.

Havasi János – Jurkovicz János: *Idegen ég alatt.* (Urál térségi légerekben elhunyt magyar foglyok emlékének adózik az 57 perces film.) Szeged. 2012. http://www.port.hu/idegen_eg_alatt/pls/w/films.film_page?i_film_id=136919 (2012)

ЦІНА ЖИТТЯ НА ЗЕМЛІ ЖИВИХ. фільм-реквієм. Закарпатські угорці і німці: інтернування та депортаційні процеси 1944-1955 рр. Фільм-реквієм. 2014 рік. (48,57). Ідея: Зіґхард Рашдорф та Михайло Товт. Автор сценарію та тексту: Оксана Головчук. Оператор-постановник і режисер: Олександр Гриців Im Auftrage Sieghard Raschdorf & Ludmila Kononovitch. <https://www.youtube.com/watch?v=gclOz8mk8I> (2014)

JEGYZETEK:

¹ 2014. szeptember 19. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar Történettudományi Doktori Iskolájában (Témavezető: Dr. Horváth Miklós.) Dupka György megvédte doktori (PhD) disszertációját summa cum laude (legnagyobb dicséret, színjeles) minősítéssel. Az értekezésével 25 éves kutatómunkát zárt le. 70 esztendőre vette kezdetét a magyar és német civilek internálása, a nevezett közösségek megtizedelése, népirtása. Összefoglaló munkájával az áldozatok emléke előtt tisztelleg.

² Шляхом Жовтня. Т. VI. (VIII.1944. – I. - 1946. р.) Вид-во Карпати, Ужгород, 1965. 15-16.p.

³ Шляхом Жовтня. Т. VI. (VIII.1944. – I. - 1946. р.) Вид-во Карпати, Ужгород, 1965. 208.p.

⁴ Шляхом Жовтня. Т. VI. (VIII.1944. – I. - 1946. р.) Вид-во Карпати, Ужгород, 1965. 263.p.

⁵ Kovács Vilmos: Holnap is élünk. Kárpáti Kiadó, Uzsgorod, 1965. 27. p.

⁶ A „Kárpátaljai magyarok és németek internálása és deportálása 1944-1955 között” című, túlzás nélkül rendhagyó és korszakalkotó, 780 oldalas dokumentációs könyv ukrán adatai: “Закарпатські угорці і німці: інтернування та депортаційні процеси. 1944-1945 рр.” Архівні документи і матеріали. Упорядник . О. М. Корсун. Редакційна колегія: З.М. Кіzman, Ю.Ю. Дупко, А.М. Фукс. Всеукраїнське державне видавництво «Карпати», Ужгород, 2011. Видавництво Закарпаття, Ужгород, 2012. – 780 с.

⁷ 1944. november 26-án Munkácson a Manifesztumot egyhangúlag elfogadta a Zakarpatzka-ukrajnai Népbizottságok első kongresszusa.

⁸ Munkás Újság (Ungvár), 1945. június 3.

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ

KÁRPÁTALJA MAGYARSÁGA A RENDSZERVÁLTOZÁS FORGÓSZELEBEN

A kelet- és a közép-kelet-európai rendszerváltozások kezdeteit, mint a korszakváltás elindító eseményeit, senki sem tudja konkrétan meghatározni, hiszen a korszakváltások rendszerint történelmi folyamatok eredményeként, és az egyes történések következményeként jelentkeznek. Érzékelhetjük viszont az egyre gyakrabban érkező jelzéseket: a társadalom egyes csoportjainak váratlan megnyilvánulásait a kezdeti izgatottságtól a keserves vajúdásig, s mindezt az éppen regnáló hatalom ideges válaszait, aztán azt tapasztaljuk, hogy már benne is vagyunk az események kellős közepében. Negyedszázad távlatából már akár jó adag humorral is visszautalhatunk egykori helyzetünkre. A vicc nyelvére lefordítva nyakunkon volt a disznóvágás, oszt se szalma a kéz alatt, se disznó az ólban. Bizony, bevallhatjuk, nem voltunk felkészülve a rendszerváltozásra, mindezek ellenére vegyük számba a régió társadalmainak jelzéseit.

Mivel is kezdődött? Magyarországnak bizonyára '56-tal, Csehszlovákiának '68-cal, Lengyelországnak a Szolidaritással, Romániának a temesvári forradalommal, a Ceausescu-házaspár kivégzésével, a Szovjetunióknak pedig... A gorbacsovi bel- és külpolitikával? Csernobillal? A krími tatárok tüntetésével a Vörös téren? Igen, vitathatatlan a felsorolt tények fontossága, én azonban – egy picivel messzebb merészkedve az időben – Breznyev halálát jelölném meg origóként. Az akkori idők hangulatának érzékeltetése végett most felidézek egy korabeli moszkvai életképet. A túlzásúfolt metró egyik utasa a Pravdába mélyedve a gyászrovatot böngész. Észreveszi, hogy egy szorosan mögötte álló utastárs nyakát nyújtogatva potyán szeretne információhoz jutni, de ez rászól: Ne erőlködjön, polgártárs, még nincs benne. Amire ön vár, azt majd az első oldalon közlik. Ma is azt mondhatjuk, nincs ebben semmi túlzás, ez volt maga a valóság, az ország titkon már hosszú ideje erre várt. S amikor végre 1982 novemberében bekövetkezett, az emberek egyszerűen szomorúságot mutató álarcot öltöttek, de szemük izgatottan, felszaba-

dult örömet és kérdéseket közvetítve villantak össze. Ma is biztos vagyok benne, hogy nem az ember halálának, hanem a küszöbön álló változásnak örültek, amelyre már tíz évet sem kellett várni.

Egy túlzottan óvatos írókollégám, amikor a krími tatárok 1987-es moszkvai tüntetéséről már a sajtó is beszámolt, ekképpen töprengett: Képzeltbeli kötelékeink oldódását valóban érezzük, de ezután honnan fogjuk tudni, hol a határ, hogy meddig merészkedhetünk? Mert nem kétséges, hogy a hatalom lecsap, ha túl messzire mennénk, mint ahogy volt is erre példa az utóbbi évtizedekben nem egyszer. A kollégának, aki mind ez ideig a hatalom kegyeltje volt, a maga ideológiai szempontjai tekintetében igaza lehetett, de voltak a kárpátaljai értelmiség soraiban jócskán, akik egy valóságosabb demokrácia közelgéseként értékelték a kérdéses helyzetet. S ettől a ponttól már nem a nagyrégió rendszerváltásának szakaszairól folyik a beszéd, hanem arról, hogy a kárpátaljai magyar lakosságra hogyan hatottak a szovjet vagy az ukrán belpolitika földrengései, hogy a földmozgásokat kísérő forgószelekben hogyan próbáltunk megkapaszkodni, majd megmaradásunk érdekében kihasználni a változások kínálta lehetőségeket. Mert voltak közösségünknek olyan értelmiségi képviselői, akiket nem értek váratlanul és felkészületlenül a változást hozó események, akiknek volt már bizonyos ellenzéki múltjuk, s talán történelmi tapasztalatuk is. Személyes érintettség okán nem én folytatom a gondolatot, hadd szólaljon meg az újságíró: *„Bő negyedszázadnak kellett eltelnie ahhoz, hogy az 1944-es fordulat után a lefejezett és megfélemlített kárpátaljai magyarság szakítson a visszahúzóds és a passzív ellenállás taktikájával (...), tudatossítsa sajátos helyzetét, és hozzálasson a kisebbségi létből adódó feladatainak megfogalmazásához. Zömében az ungvári egyetem magyar szakos diákjaiból (...) alakult meg 1967 novemberében a Forrás Irodalmi Stúdió, amely nemcsak a fiatal költők és írók szárnypróbálgatásainak adott szervezeti keretet, de úttörő szerepet vállalt a magyarság érdekvédelmi törekvéseiben is. A Stúdió tagjai – nagyrészt az őket ért irodalmi és ideológiai vonatkozású támadásokra válaszolva – 1971 őszén először vetették papírra a területi pártbizottsághoz eljuttatott hivatalos beadványukban a magyar kisebbség sérelmeit és panaszait.”*¹¹

Az idézetben főszerepet játszó Beadvány a Forrás tagjainak a párt napilapjában névtelenül közzétett augusztus 20-ára időzített durva ideológiai támadásra² megfogalmazott és mintegy háromszáz aláírással támogatott válasza volt, amelyet 1972 tavaszán mindjárt egy újabb, a lenini nemzetiségi politika elveire hivatkozó, az SZKP Központ Bizottságának Politikai Bizottságához és a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsához címzett 2. számú Beadvány

követett. Ez a memorandum, melyet már ezer s néhány száz aláírás erősített, az anyanyelvi oktatás megoldatlanságában jelölte meg a kárpátaljai magyarok legfőbb gondját, aláírói kérték a magyar nemzeti kisebbség kollektív jogainak elismerését. A dokumentumban felvetett közösségi panaszok kivizsgálására hivatalos bizottság létesült, a szerzők (Kovács Vilmos, S. Benedek András, Fodó Sándor), valamint a szövegezésben és terjesztésben, aláírásgyűjtésben részt vállaló diákok után titkosszolgálati hajszá indult. Többedmagammal (S. Benedek András, Tóth István, Fodor Géza), tanulmányainkat kényszerből megszakítva, hamarosan a szovjet hadsereg soraiban találtuk magunkat, s velünk szemben érvénybe lépett egy nyolc-tíz esztendő szilencium. A Beadvány hatását illetően azt kell mondanunk, hogy egyfelől talán rontott helyzetünkön, mert a hatalom a „magyar burzsoá nacionalizmus” ellenében meghirdette „az ideológiai harc fokozását”, másfelől viszont a dokumentumban felsorolt problémák tüneti kezelésére vezető pozícióba juttattak néhány, a rendszert feltételek nélkül kiszolgálni hajlandó magyart.

A viszonylag rövid életű gorbacsovi korszakból a kárpátaljai magyarok életének több, jelentős eseményét is rögzíti a krónika, most azonban két igazán fontos részletre hívom fel a figyelmet. Az egyik az, hogy a '80-as évek második felében érkező társadalmi-ideológiai enyhülés Kárpátalján a civil szerveződésben már kellően összekovácsolódott, tette kész értelmiséggel rendelkező magyar közösséget talált³. A másik tulajdonképpen ebből a helyzetből következett. 1988 decemberében a Kárpáti Igaz Szóban már megjelenhetett egy emlékezés a '44 novemberében Szolyvára hurcolt magyar férfiakról, néven lett nevezve a *láger*; s ezzel megdőlt a legnagyobb tabu. Ettől kezdve folyamatosan láttak napvilágot az ártatlanul elhurcoltak emlékezései, levelei, előkerültek a lágerirodalom termékei, az emberek településenként hozzáláttak a veszteséglisták elkészítéséhez.

De Ukrajna-szerte is fellángoltak a nemzeti ébredés tüzei. Létrejött a Tarasz Sevcsenko Anyanyelvi Társaság, ennek példáját követve 1989 február 26-án Ungváron megalakult a kárpátaljai magyarság kulturális és politikai-érdekvédelmi szervezete, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség. A regnáló hatalom mindent elkövetett, hogy szabályozza, illetve saját embereinek beépítésével fékezze és szabotálja tevékenységét. Érdemes felidézni mindjárt az alakuló közgyűlés lázas hangulatát. A hatalmi háttér támogatásával ketten pályáztak az elnöki székre: Balla László, a Kárpáti Igaz Szó nyugalmazott főszerkesztője és Petro Lizanec, az ungvári egyetem magyar tanszékének vezetője, de a teremben megjelent félezer alapító tag másként vélekedett, s ott az ő akaratuknak

kellett érvényesülni. Az emberek közfelkiáltással Fodó Sándort akarták elnöknek. Ekkor Fodó munkahelyi főnöke, Lizanec professzor azzal a nevetséges érveléssel állt elő, hogy még nem írta meg a disszertációját. „Megírjuk helyette!” – zúgott fel a tömeg, s e pillanattól kezdve megszűnt minden ellenállás. Küzdelemmel teli, eseménydús hónapok következtek, amíg a Szövetséget törvényesítette a hatalmi gépezet, aztán a KMKSZ néhány év alatt az egész Kárpát-aljára kiterjesztette hatáskörét, kiépítette politikai és szakmai intézményeit. A szekér elindult – mondta találoán az egyik idős, köztiszteletnek örvendő alapító tag, s a mondás hamarosan szállóigévé lett.

Fentebb már történt utalás az egykori Forrás Stúdió tagjainak a változásokban játszott szerepére, s hogy ez nem oktalan szócséplés csupán, arra szolgálja, hogy igazolásul Fodó Sándor szavai, aki már a KMKSZ tiszteletbeli elnökeként, egy ünnepi alkalom kapcsán a következő módon fogalmazott: „A „szovjet-magyarok” fogalmát bevezetni szándékozó, és meglévő iskolahálózatunkat is folyamatosan romboló hatalmi szándék legalább részben megtorpant ellenállásunkon, és így sokban ennek köszönhető, hogy a rendszerváltozás után sok mindent sikerült megvalósítani korábbi törekvéseinkből. Az egykori egyetemisták, Forrás-tagok egyéni helytállása jelentette azt a bázist, amelyen immár egy évtizede megalakulhatott a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség. Ezért mondtam már ki több fórumon: a Forrás a KMKSZ előképe volt.”⁴ Azóta eltelt több mint másfél évtized, ám a Forrás szerepének társadalmi megítélése nem változott. A '72-es Beadvány 40. évfordulójára szervezett tudományos konferencia⁵ tanulságait összefoglalva dr. Orosz Ildikó kijelentette, hogy a két Beadvány nélkül a kárpátaljai magyarság ma sokkal hátrányosabb helyzetben lenne, s szinte bizonyos, hogy Beregszászban nem lenne magyar főiskola.

Ez volt a nem egészen dicstelen múlt. De mit mond, és mire figyelmeztet a jelen?

A kárpátaljai magyarok – akárcsak az elszakított nemzetrészek magyarjai mindenütt – politikai értelemben megosztottak. Beszédes adat, hogy az ukrainai parlamenti választásokon a KMKSZ jelöltje mindössze egy alkalommal tudott győzni, míg a Szervezetből kiváltak új politikai tömörülése, az Ukrainai Magyar Demokrata Szövetség – igaz, az éppen aktuális hatalom támogatásával – négy alkalommal is mandátumhoz jutott. Bárhogy is csűrjük-csavarjuk a magyarázkodást, igencsak bosszantó tény ez. Hol követtük el a hibákat? Az elsőt már 1990-ben, amikor a Szövetség jelöltje, első elnöke önhatalmilag átengedte a biztos győzelmet ígérő beregszászi választási körzetet a Beregvidék legismertebb zöldbárójának, Vaszil Sepának, maga pedig a nagyszülősi járás-

ban próbált mandátumhoz jutni, ám a kétfordulós versenyben a RUH helyi vezetői által megígért ukrán támogatás ellenére alulmaradt. Ez volt a KMKSZ akkori vezetésében az első nagy szakítópróba, mert az elnökség Beregszász képviselő tagja, Dalmay Árpád kezdeményezésére Sepával szemben a beregszásziak Molnár Bertalan személyében csak azért is más magyar jelöltet állítottak. Négy esztendő múlva, 1994-ben Fodó Sándor újra elindult a képviselőválasztáson, de ekkorra már még inkább elmélyültek az árkok a Szövetség elnökségében is, s a beregszászi lobbisták Tóth Mihályt, a KMKSZ korábbi elnökségi tagját, de a választások idején már, mint az ukrán kormány beregszászi járási elnöki megbízottját indította a KMKSZ elnökével szemben. Fodó Sándor ebben a tornában is alul maradt, nyerni tudott viszont Kovács Miklós 1998-ban, s négy év múlva, 2002-ben csak kevésen múltott, hogy nem újíthatta meg mandátumát a következő ciklusra. Mert az első eredmények alapján minimális fölényrel győzött ugyan, azonban a vele szemben induló Gajdos István, a Beregvidék egyik akkori vezetője hatalmi eszközök bevetésével néhány vitatott településen érvénytelenítette a választási eredményeket. Nem túlzok, ha kijelentem, hogy a kárpátaljai magyar érdekvédelmi szervezetek szembenállásában ez volt a legkritikusabb eset, aminek következtében a felek közötti ellentétek kibékíthetetlenek lettek. Ennek következményeként aztán még inkább kiteljesedett a kárpátaljai magyarság politikai megosztottsága. Az így előállt helyzet újabb, egész nemzetközösségünkre kiterjedő feszültségeket okozott: barátságok bomlottak szét, jó ismerősök, rokonok kerültek egymással szembe. Tapasztalatból tudjuk, mindez mivel jár: az egymással civakodó pásztorok látán szétszéled a nyáj, s amikor a leginkább számítanánk a „tömegek” politikai támogatására, például a parlamenti vagy önkormányzati választások idején, a szavazatszámállásakor derül ki, hogy a polgárok jelentős része különböző ukrán pártok korteseire hallgatva össze-vissza szavazott, míg a KMKSZ jelöltjei legfeljebb 18000 – 20000 szavazatot tudtak összekaparni. Magánbeszélgetésekben született vélemények és óvatos politikai prognózisok alapján – sokan úgy véljük, hogy ez az állapot az egyhelyben topogáshoz talán elég lehet, a továbblépéshez azonban kevés.

Néhány éve egy helyhatósági választás kapcsán megkerestek a Kárpáti Igaz Szótól, hogy a magyar érdekvédelmi szervezetek esélyeiről kérdezzenek. Akkor – többek között – ezt válaszoltam: „*A gödörből, melyet magunknak kapartunk, meglátásom szerint egyetlen módon juthatunk ki, s ez – továbbra is – a békiülés útja. Így látán ezt Fodó Sándor is, a KMKSZ első, alapító elnöke, aki rövid, tragikus élete utóbbi két-három évében nem egyszer sajnálkozva beszélt a kárpátaljai magyarság*

áldatlanná lett politikai helyzetéről, amelyet bizonyos, tévesen meghozott döntések következményeként tartott számon. Azóta sok minden változott ugyan, de a megosztottság változatlanul fennáll, tovább rombolja a közösségi esélyeinket, és közvetve ugyan, de negatív hatással van a kultúrára is. Ebből lassan mindenkinek kezd elege lenni, fogytán a türelem. Ki kell végre mondani, hogy amennyiben vezetőink képtelenek egymással szemben, a magyarság érdekében kompromisszumra jutni, kénytelenek leszünk megvárni társadalmi-érdekvédelmi szervezeteink tisztújító közgyűléseit, ahol a demokrácia szabályai szerint ismét a tagság kerül döntéshozó helyzetbe. Köztudott, hogy vannak az elnöki szerepre erre megfelelő, megfontolt, minőséges képzésben részesült, az államnyelvet anyanyelvi szinten beszélő kádereink itt is és amott is. Másképpen: vezetőváltásokra van szükség, ráadásul mindkét oldalon, amelyre a felkészülést máris el lehet kezdeni.”⁶

Ma a KMKSZ-nek (2014 márciusától) dr. Brenzovics László személyében új elnöke van, akit a tagság és a hatalom is sokkal inkább elfogad elődjénél, Gajdos István pedig, hogy ne álljon egy újból aktuálisvá válható szervezeti összefogás útjába, lemondott tisztségéről.

A soron következő ukrainai parlamenti választásokra készülve (2014. október 26.) a kárpátaljai magyarok számára – a KMKSZ és magyar kormány határozott kérése ellenére – ez alkalommal sem hoztak létre magyar többségű választási körzetet. Ugyanakkor Porosenko elnök pártja saját fölényes, lekezelő megnyilatkozása ellensúlyozására felkínálta a KMKSZ elnökének a lista 62., biztos befutónak mondott helyét. Fura egy helyzet. Olyan kegyet kell elfogadni a hatalomtól, amelyre legkevésbé vágyakozunk. De visszautasítani sem lehet, mert azt egyértelműen barátságtalan gesztusként értékelnék, így nem marad más hátra, mint legalább látszólag azonosulni a hatalmi párt törekvéseivel, és lenyelni ugyanazt a békát, amelyet az utóbbi időkben a Gajdos István fejére kiabáltunk.

Mint látható, rendkívül szeszélyes mifelénk a politikai széljárás, amely időnként e helyzetjelentés címében már jelzett forgószéllé erősödhet. Az ukrán Szvoboda párt aktivistái eddig csak a vereckei honfoglalási emlékmű elleni rendszeres rohamaikkal, a magyar településekre is benyomuló demonstrációkon harsogott magyarellenes jelszavaikkal vonták magukra a figyelmet, de a polgárháborús helyzetben – félünk – sokkal messzebbre merészkedhetnek. Ez a legtöbb ukrainai magyar és nem magyar, ám békés természetű állampolgárban rémületet kelthet, ezért a kárpátaljai magyarság joggal várja el vezetőitől, hogy szervezeti struktúráját, a sajtó nyilvánosságát felhasználva, Magyarország diplomáciai támogatását kérve komolyan felzárkózzanak a közösség védelmére, hogy elejét vegyék bármilyen, elle-

nünk lobbantott nemzetiségi konfliktusnak, mert a jövőre tekintve – valószínűleg – ezzel is számolnunk kell. Ezért ad számunkra megnyugvást és biztonságérzetet, ha zsebünk mélyén ott érezzük a magyar útlevelet.

Az időkeret szűkössége miatt épp csak megemlítjük, hogy lehetséges a témának több más szempontú megvilágítása is, kimondottan tömören azonban csak csak arról beszélünk, hogy a rendszerváltozás forgószelei közül a politikaival szinte egyenlő mértékben a gazdasági anomáliák rázták meg igazán, és zilálták szét magyar közösségeinket. A szovjet népgazdaság szétesésével úgy az állami, mint a kollektív (mezőgazdasági) szférában tízezrek munkahelye szűnt meg, de a közoktatás finanszírozásának hiányosságai is százakat kényszerítettek állásaik feladására, új megélhetési lehetőségek keresésére. Ezek indultak neki a magyar határnak, újabb ezrek pedig a kishatárforgalom lehetőségeit kihasználva, üzemanyag- és cigarettacsempészettel próbáltak – általában jelentős sikerrel – gazdasági előnyökhöz jutni. Ez az állapot részben ma is fennáll, s úgy a magyar kormánynak, mint a kárpátaljai magyarság vezetőinek azon is el kell gondolkodnia, hogy a magyar állam egyre bőkezűbben juttatott támogatásait miként lehetne átstrukturálni a kultúra és a felsőoktatás bőkezű szponzorálása mellett egy gazdaságélénkítő, és a szülőföldön maradást is hatékonyan ösztönző gazdasági erővé.

JEGYZETEK:

¹ Möricz Kálmán: Kárpátalja sorsfordulói. Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 2001, 144. o.

² Elidegenedés? Kárpáti Igaz Szó, 1971. 08. 20. A szerkesztőségi cikk szerzője Balla László főszerkesztő, aki később ekként magyarázkodik: „Az Elidegenedés? publikálását sokan a rovásomra írják, s úgy érzem: nem ok nélkül. Magam is sokat töprengtem, szabad-e ezt a lépést megtennem. De másrészt viszont: vajon elkerülhető lett volna? Kétségtelen, hogy a szemellenzős pártpolitika szempontjait markánsan kifejező, jó szándékú alkotók írásait elmarasztaló cikk közléséért felelősség terhel, akkor is, ha a tőlünk elvárt, ennél sokkal élesebb szövegből sikerült valamit lefaragnom. Mindamelllett még ma is úgy látom, hogy akkori függelmi viszonyomban nem volt módom rá, hogy megtagadjam a kapott utasítás teljesítését.” (Balla László: Szegény ember vízzel főz (Visszaemlékezések 1947 – 1987) PoliPrint, Ungvár, 2002.)

³ 1984-től sorra alakultak a hagyományörző művelődési körök: Beregszászban az Illyés Gyula nevét viselő Magyar Könyvklub, a munkácsi II. Rákóczi Ferenc Művelődési Kör, a nagyszőlősi Bartók Béla Kör, a gáti Kovács Vilmos Kör, stb.

⁴ Fodó Sándor: A Forrás a KMKSZ előképe. Kárpátaljai Minerva, II. kötet, 1 – 2 füzet. Budapest – Beregszász, 1998. 55-56. o.

⁵ A 72-es Beadvány. Nemzetiségi és oktatáspolitikai a '60 – '70-es években a Szovjetunióban. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Intézetének konferenciakötete, szerk.: Darcsi Karolina, Dobos Sándor. PoliPrint, Ungvár, 2013.

⁶ A nyomtatott lapszám hiányában részlet a kéziratból.

„A képeket soha sem látjuk egymagukban,
amit látunk, az mindig több a puszta látványnál.”

Michael Butor

MEMENTO – A FELEJTÉS SZÁMÚZÉS, AZ EMLÉKEZÉS SZABADULÁS

Aktualitást e gondolatnak az ad, hogy a 2014-es esztendő több szempontból is az emlékezés éve. Az első világháború kitörésének 100., a holocaustnak pedig 70. évfordulója. Ugyanakkor a Szovjetunióba való deportálásoknak, a Kárpát-medence magyar és német lakosai, civilek és katonák elhurcolásának is ugyanúgy 70. évfordulója.

Mai társadalmunk közösségi tudatában emléküik már igencsak meghalványult. A művészet az elmondhatatlan tolmácsa, mert sérelmek mindig vannak, voltak és sajnos lesznek, nemcsak a háborúkban, hanem a békés hétköznapokban is. Hogy hogyan kell túlélni, embernek maradni és hogyan kell kezelni a kis és nagy sérelmeinket, ez az örök kérdés, s éppen erre tanít meg minket számos lágerlakó története.

A valóság tudatos agyonhallgatása a 20. század egyik tragédiája. Számptalan eszközhöz folyamodva lopták el emberek ezreinek életét. Napjainkban sajnos már egyre kevesebben vannak, akik túlélőként emlékezhettek hadifogságuk borzalmaira.

Munkáim ilyen emlékszilánkok, de nem az egykori történetek illusztrációi kívánnak lenni, hanem inkább e trauma közös feldolgozásának, mélyebb megértésének terápiás eszközei. A vizuálisan ábrázolt, különböző lágermotivumok az érzéseket a gondolatok felé terelik. A szögesdróton innen a nézők reflektáló képességére van szükség.

Az októberi napokban lesz éppen 70 éve hogy Erdély szellemi fővárosából mintegy 5000 magyar és német, vagy németes nevű civil fiút és férfit hurcoltak el a „felszabadítás” jelszavával érkező Vörös Hadsereg katonái. A foglyok közül csak minden második tért haza. Róluk megemlékezni, emléküket nyilvánosan ápolni, a velük történekről írni, de még erről beszélni sem lehetett évtizedeken keresztül.

A kiállítással emlékművet szeretnék állítani annak a sok száz, ezer hősnak, akik megjárták a hadifogság kálváriáját.

M. Lovász Noémi

KÁRPÁTALJAI KULTÚRKRÓNIKA

2014. AUGUSZTUS – SZEPTEMBER

ELISMERÉSEK

* **2014. augusztus 19.** Külhoni Magyarságért Díjat vehetett át **Molnár Ferenc**, a *Kárpátalja* című hetilap megbízott főszerkesztője Budapesten, a Parlamentben. A díjazottak között szerepelt a *Kárpátalja* hetilap is az objektív tájékoztatásért.

* **2014. augusztus 20.** A kárpátaljai magyar oktatási, tudományos és gazdasági élet több kiemelkedő teljesítményt nyújtó képviselője részesült állami elismerésben nemzeti ünnepünk alkalmából. **Potápi Árpád**, a Miniszterelnökség nemzetstratégiáért felelős államtitkára – **Áder János** köztársasági elnök nevében – a *Magyar Ezüst Érdemkereszt* kitüntetését nyújtotta át Ungváron **Cserniczkó Istvánnak**, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola rektor-helyettesének, **Lengyel Zoltánnak**, Munkács polgármesterének, **Nagy Sándornak**, a Csongori

Általános Iskola igazgatójának. *Magyar Arany Érdemkereszt* kitüntetésben részesült: **Vidnyánszky Éva** nyugalmazott pedagógus, **Virág László** üzletember, **Spenik Ottó**, az Ukrán Tudományos Akadémia Ungvári Elektronfizikai Kutatóintézetének igazgatója pedig tevékenysége elismeréseként a *Magyar Érdemrend Lovagkeresztje* kitüntetését vehette át.

* A nemzeti ünnep alkalmából díjakat és kitüntetésekkel adott át **Balog Zoltán**, az emberi erőforrások minisztere a Pesti Vigadóban. Kimagasló tevékenysége elismeréseként *Magyar Arany Érdemkereszt* polgári tagozat kitüntetésben részesült a viski származású **Pál Katalin**, a Podmaniczky Alapfokú Művészetoktatási Intézmény tanára. Kiemelkedő színvonalú munkája elismeréseként a *Magyar Érdemrend Tisztikereszt polgári tagozat* kitüntetésében részesült **Nagy Béla**, a Kárpátaljai Református Egyház Diakóniai Osztályának igazgatója, a KRE főgondnoka.

ESEMÉNYNAPTÁR

AUGUSZTUS

* A beregszászi Európa-Magyar Házban megnyílt **Klisza János** és **Réti János** egyéni kiállítása a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet szervezésében.

* A Péterfalvai Kultúrházban megtartották a játék- és táncházat biztosító *Napsugár Hagyományörző Napokat*. Az idén a környező településekről összesen közel 80 gyermek vett részt a programon. A nevelők Tiszapéterfalva testvértelepüléséről, Zalakomárból érkeztek, az oktatók pedig Budaörsről.

* Megtartotta soros műhelymunkáját a Kovács Vilmos Irodalmi Társaság (KVIT). A tagok közül **Csordás László**, **Kovács Eleonóra**, **Ámorth Angelika**, **Pák Diána**, **Ráti Emese**, **Shrek Tímea**, **Kertész Dávid**, **Pógyor Levente**, **Kurmai-Ráti Szilvia**, **Gálfi Dezső** és **Pusztai-Tárczy Beatrix** volt jelen. Ezúttal a téma a húzás művészete volt, amit Kosztolányi Dezső *Egy és más az írásról* c. esszéje alapján vitattak meg. A közös beszélgetésen és íráselemzésen túl szó esett még az Együtt-tábor részleteiről, illetve csapatépítő alkalmak megszervezéséről.

* Táncházat rendeztek Csonkapiiban (a missziós központban), a fergeteges muzsikát a *Kokas Banda*

szolgáltatta: **Kokas Károly** (harmonika), **ifj. Szilágyi Csaba** (prímás), **Szilágyi Gergely** (hegedű), **Lakatos Dávid** (nagybőgő), **Király András** (brácsa) és **Kokas Erzsébet** (ének). A táncosok (**Kokas Krisztina** és **ifj. Kokas Károly**) különböző tájegységek táncait mutatták be.

* Beregszászon lezajlott a IV. Keresztyén Balázs olvasótábor a KMPSZ szervezésében.

* A 42. Tokaji Írotáborban sor került az *Együtt* c. irodalmi-művészeti-kulturális folyóirat bemutatkozására. Közreműködött: **Csordás László** (olvasószerkesztő), **Dupka György** (felelős kiadó), **Vári Fábián László** (a szerkesztőbizottság elnöke).

* Az ungvári járási Császlócon megrendezték az első Dobó-napok hagyományörző fesztivált. A programban sor került az Ung-vidéki népzenei és művészeti csoportok, kézművesek és hagyományörzők, civil szervezetek és vállalkozók bemutatkozására is.

* Ungváron Kárpátaljai Honismereti Múzeum, azaz az ungvári vár udvarán lezajlott a *JazzFest Ivaskovics István (Buksi)* zenész, az egykori legendás Ivaskovics-trió nemrég elhunyt tagjának emlékére.

* Egnapos látogatást tett Kárpátalján **Novák Katalin**, az Emberi Erőforrások Minisztériuma család- és ifjúságügyért felelős államtitkára. Beregszászban találkozott a Kárpát-

aljai Magyar Nagycsaládosok Egyesülete, a Kezünkben a Jövő Alapítvány, valamint a Beregszászi Római Katolikus Egyházközség képviselőivel. Délután Munkácsra utazott, ahol a Család és Élet egyesület munkatársai, valamint Majnek Antal, a Munkácsi Római Katolikus Egyházmegye püspöke fogadta. Novák Katalin államtitkár látogatásának célja az említett külföldi szervezetek tevékenységének megismerése, azok igényeinek és támogatási lehetőségeinek felmérése volt.

* Nemzetiségi szervezetek kerekasztalát rendezték meg az ungvári Nemzetiségek Kulturális Központjában, eszmecserét folytattak a megye vezetőivel, a keleti polgárháborús helyzettel kapcsolatosan a résztvevők békenyilatkozatot fogadtak el. A MÉKK-et v. **Kövér György** és **Marcus Gergely** képviselte.

* Kárpátaljára látogatott **Balog Zoltán**, az emberi erőforrások minisztere, aki kétnapos programja keretében Ungváron kétoldalú tárgyalást folytatott Valerij Luncsenkóval, Kárpátalja kormányzójával, majd Ivan Balogával, a megyei közgyűlés elnökével. Balog Zoltán felkereste az UNE magyar karát, találkozott a tanári testülettel, majd Volodimir Szmolankával, az Ungvári Nemzeti Egyetem rektorával, ezt követően a KMKSZ vezetőségével is tárgyalt. A tárcavezető még pénteken Beregszá-

szon a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség és a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola vezetőségével egyeztetett köznevelést és felsőoktatást érintő kérdésekről, felavatta a KMPSZ felújított épületét. **Balog Zoltán** szombaton a nagybereg-i családi csendes napon szemináriumi előadást tartott, majd beszédet mondott a Nagybereg-i Református Líceum felújított épületének ünnepélyes átadásán.

* 65. születésnapja alkalmából az Ungvár galériában került sor Klisza János festőművész életmű-kiállításának megnyitójára. Az ünnepségen tisztelői mellett megjelentek a kárpátaljai képzőművészeti szakma legjelesebb képviselői is, akik jubileuma alkalmából köszöntötték a művészt: Borisz Kuzma, az Ukrajnai Képzőművészeti Szövetség kárpátaljai tagozatának elnöke, Volodimir Mikita akadémikus, festőművész, Jurij Hleba, a Kárpátaljai Megyei Közigazgatási Hivatal művelődési főosztályának vezetője, Lovas Ilona, a Panoráma Világklub Kárpátaljai Társklubjainak magyarországi társelnöke, Fuchs Andrea, a MÉKK Munkácsy Mihály Képzőművészeti Egyesületének elnöke és Magyar László, a RIT elnöke, a Magyar Művészeti Akadémia tagja.

* Július-augusztus folyamán a MÉKK lebonyolította a Munkácsy Mihály Alkotótáborát a Péterfalvai Képtár állományának gyarapítása érdekében. A következő festőművé-

szek és grafikusok vettek részt a táborban: **Pók Andrea, Kovács Anton, Fuchs Andrea, Vovcsok Vaszil, Levlyasz Tetyana** és mások. A tiszabökényi tábor képzőművészei egy-egy alkotásukat ajánlották fel a Képtárnak.

* Megjelent **Oleg Zajcev** *A 20. század kárpátaljai rendezői* című könyve, melyben első alkalommal kerül bemutatásra a megye elismert színházi rendezőinek alkotói tevékenysége. A kiadvány harminc művészportréja között méltán kapott helyet a beregszászi születésű **Vidnyánszky Attilának**, a Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház egykori rendezőjének, a Magyar Nemzeti Színház jelenlegi vezérigazgatójának a munkássága is.

SZEPTEMBER

2014. szeptember 3. Kárpátaljára látogatott **Schanda Tamás** Ifjúságpolitikáért felelős helyettes államtitkár, hogy találkozzon a Magyar Ifjúsági Konferencia (MIKK) kárpátaljai tagszervezeteinek, vagyis a Kárpátalján működő jelentősebb ifjúsági szervezetek vezetőivel, képviselőivel.

2014. szeptember 5-7 A balatonföldvári Riviéra Park Hotelben lezajlott a Kárpátaljai Szövetség hagyományos balatonföldvári találkozója és együttműködési fóruma.

Ahol többek között **Lőrincz P. Gabriella**, a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet irodalmi referense a beregszászi székhelyű KMMI csapatának értékmentő és értéktéremtő tevékenységéről tartott tájékoztatót, különös tekintettel a tehetséggondozásra.

2014. szeptember 15-22. Lezajlott a Berekfürdői Körmenyi Lajos Író-tábor, amelyen Kárpátaljáról **Dupka György** és **Vári Fábrián László** vettek részt, akik többek között rendhagyó irodalmi órát tartottak Karcagon a Szent Antal Sámuel Gimnázium, Szakközépiskola és kollégium diákjainak. Közreműködött **Kocsis Csaba** költő, aki kárpátaljai költőktől is megzenésített verseket adott elő.

2014. szeptember 13. Rendezvényesorozattal ünnepelte fennállásának 25. évfordulóját a Lembergi Magyar Kulturális Szövetség, amely fő feladatának a magyar kultúra ukrán közegben történő népszerűsítését tekinti. Ebből az alkalomból Boksay Józsefnek, Erdélyi Bélának, Fegyir Manajlónak, Soltész Zoltánnak, Kassai Antalnak, Koczka Andrásnak, Habda Lászlónak, Sütő Jánosnak, Ilku Marion Józsefnek, Öcsinek, alias Szemán Ferencnek, valamint néhány ma is élő és alkotó neves kárpátaljai festőművésznek az alkotásaiból nyílt nagyszabású kiállítás a Lembergi Nemzeti Művészeti Galériában.

2014. szeptember 19. A beregszászi Európa-Magyar Házban *Embert barátjáról, könyvtárat könyvtárosról* címmel egynapos önismerteti tréninget tartottak a könyvtárosoknak, közművelődési munkatársaknak a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet és az OSZK Könyvtári Intézet Oktatási és Humán erőforrás-fejlesztési osztály szervezésében. A tanfolyamot **Vraukóné Lukács Iona** főtanácsos (nyíregyházi MórícZ Zsigmond megyei és Városi Könyvtár) vezette. Közreműködött **Gosztonyi Enikő** nyíregyházi könyvtáros oktató. A megjelenteket a házigazdák nevében **Zubánics László** elnök köszöntötte.

2014. szeptember 19. Jubileumi kiállítással ünnepelte Beregszászban 80. születésnapját **Derceni Viola** kigyósi népművész. Az Ukrajna Érdemes Népművésze címet viselő idős szövönő munkáiból az Európa-Magyar Ház Munkácsy Mihály kiállítótermében a Bereg Alkotóközösség és a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet (KMMI) rendezett tárlatot, melynek megnyitóján a pályatársak, a családtagok és a barátok vettek részt. Az egybegyűlteket és az ünnepeltet **Zubánics László**, a KMMI elnöke köszöntötte, majd a BorzsaVári népi zenekar játszotta el Viola néni kedvenc nótáit. A pályatársak közül **Füzesi Magda** költőnő készült: *Szöttes pi-*

rossal, feketével című kétnyelvű verseskötetének azonos című versét olvasta fel az ünnepelt tiszteletére.

2014. szeptember 19. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar Történettudományi Doktori Iskolájában **Dupka György** *A kollektív bűnösség elvének alkalmazása a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben, a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa határozatainak végrehajtása az NKVD-jelentések tükrében, 1944-1946* címmel megvédte doktori (PhD) disszertációját *summa cum laude* minősítéssel.

2014. szeptember 20. Az I. világháború kitörésének 100. évfordulója alkalmából a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) és Nagydobrony községe kétnapos rendezvénysorozatot szervezett, melynek során a helyi tanintézet diákjai és tanárai felkeresték a szolyvai Emlékparkot, a Torunyai-Hágón lévő első világháborús katonai temetőt. Megkoszorúzták az elesett hősök sírjait. Majd **dr. Téglás Gyula** alezredes, a Honvédelmi Minisztérium Társadalmi Kapcsolatok és Háborús Kegeletli Főosztály irodavezetője a Kárpátokban zajlott harcokról szóló előadását hallgatták meg.

2014. szeptember 24–26. Háromnapos látogatást tett Kárpátalján a Magyar Művészeti Akadémia (MMA) Irodalmi Tagozata, egyúttal megtar-

totta beregszászi kihelyezett ülését is. Körútjuk során többek között Beregszászban a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán találkozott az intézmény tanáraival, diákjaival. A közönség tíz alkotót ismerhetett meg közelebbről. Elsőként **Szentmártoni János** József Attila-díjas költő, a Magyar Írószövetség elnöke mutatkozott be, majd **Albert Gábor**, **Ács Margit**, **Ágh István**, **Ferdinandy György**, **Kiss Anna**, **Orosz István**, **Tamás Menyhért**, **Vathy Zsuzsa** következtek. Az irodalmárok között köszönthettük az akadémia kárpátaljai tagjait is, köztük **Vári Fábián Lászlót**, **Füzesi Magdát** és **Nagy Zoltán Mihályt**. Mindannyian beszéltek magukról, életükről. Verseiket és novelláik egy-egy részletét, **Tarpai Viktória** és **Domáreckájá Júlia**, a Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház színészei tolmácsolták. A nap befejező részében az akadémikusok az *Együtt* című irodalmi lap szerkesztőbizottságának tagjaival, alkotóival találkoztak. Az eszmecsereben részt vett **Zubánics László**, **Vári Fábián László**, **Nagy Zoltán Mihály**, **Füzesi Magda**, **Dupka György**, **Lőrincz P. Gabriella**, **Bartha Gusztáv**, **Shrek Tímea Pusztai-Tárczy Beatrix**. Másnap a neves költőkből és írókból álló csapat Munkácsra utazott, ahol a Munkácsi Állami Egyetem Humán-pedagógiai Koledzs magyar tagozatának diákjaival és tanáraival találkozott, vé-

gezetül koszorút helyeztek el a Szolyvai Emlékparkban.

2014. szeptember 26. Beregszászban megtartották a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tanévnyitó ünnepségét, amelyen **Orbán Viktor**, Magyarország miniszterelnöke is részt vett. A helyi református templomban megtartott rendezvényen idén **Orosz Ildikó** elnök és **Szikura József** rektor először adta át a főiskola tudományos tanácsa által 2014-ben alapított Rákóczi-díjat is. A főiskolai tanács határozatának értelmében 2014-ben első alkalommal a díjat **Orbán Viktornak**, Magyarország miniszterelnökének és **Brenzovics Lászlónak**, a KMFA elnökének nyújtotta át. A díjátadást követően **Orbán Viktor** mondott ünnepi köszöntőt. A miniszterelnök beszédében kiemelte a hallgatók számának jelentőségét: „*Jelenlétük azt bizonyítja, hogy ennek az intézménynek nem csak küzdelmekkel teljes múltja és jelene, hanem reményelti jövője is van.*”

2014. szeptember 27. Megtartotta soros találkozóját a Kovács Vilmos Irodalmi Társaság (KVIT) az Európa-Magyar Házban. Az alkalmon jelen volt **Zubánics László**, a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet (KMMI) elnöke és **Dupka György**, a KMMI igazgatója, a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közösségének elnöke. A KVIT meghívást kapott a VIII. Együtt Írótabor irodalmi karavánra, amelyet október

8. és 12. között tartanak. Ennek részleteit egyeztették a nap folyamán a jelenlévők. A délután további részében a pályakezdő fiatalok munkáit elemezték a társaság tagjai **Bakos Kiss Károly** és **Lőrincz P. Gabriella** segítségével. Felmerült egy kötet megjelentetésének lehetősége a KVIT-tagok munkáiból.

2014. szeptember 28. Emléktáblát avattak Gállocsban. Bakajnsza József tiszteletére, aki 1944-ben helyi bíróként egyetlen magyar férfit sem engedett elhurcolni a helységből a sztálini lágerekbe.

2014. szeptember 28. Bethlen-napot tartott Huszton a Pro Cultura Subcarpathica civil szervezet, Magyarország Beregszászi Konzulátusa, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) Huszti Alapszervezete a huszti református és római katolikus egyház közreműködésével. A köszöntők után (**Brenzovics László**, a KMKSZ elnöke, **Bacsikai József** főkonzul, **Orosz Ildikó**, a KMPSZ elnöke, **Volodimir Kasczuk**, Huszt polgármestere és mások) a templomkertben újonnan elhelyezett három kopjafát lepleztek le, amely azt szimbolizálják, hogy Máramaros vármegye az Erdélyi Fejedelemséghez tartozott. A frissen felavatott oszlopokat **Józan Lajos** református lelképásztor áldotta meg. Ezt követően kulturális műsorra került sor.

2014. szeptember 30. Ungváron megrendezték a könyv ünnepét.

Ezúttal is rendhagyó, változatos programmal várta az érdeklődőket a megyei könyvtár, ahol megtartották az Éjszaka a könyvtárban irodalmi fórumot.

2014. szeptember 30. A hagyományokhoz híven, az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Filológiai Tanszékén az idén is megrendezték a Kossuth Lajos szónokverseny kárpátaljai döntőjét. A hallottakat a zsűri és a közönség értékelte. A végeredmény: I. helyezett: **Gorzó Katalin** (III. évfolyam), II. helyezett: **Gulyás Márk** (II. évfolyam), III. helyezett: **Ámort Angelika** (III. évfolyam). Vidékünket a verseny magyarországi országos fordulóján, 2014. november 7–8-án, Budapesten, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsész tudományi Karán az első és második helyezett képviseli.

ÚJ KÖNYVEK

MEGJELENT

Bartha Gusztáv: *A gabonafarkas legendája.* Válogatott novellák, 1988–2012. Kárpátaljai Magyar Könyvek 228. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 2014.

Csordás László: *A szétszóródás árnyékában.* (Tanulmányok, esszék, kritikák). Kárpátaljai Magyar Könyvek. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2014.

Ferenczi Tihamér: *A magány templomában.* Versek. Kárpátaljai Magyar Könyvek. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2014.

Nagy Zoltán Mihály: *Ünnep Szodomában.* Regény. Kárpátaljai Magyar Könyvek. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2014.

Szépasszony dombja. Kárpátaljai történeti és helyi mondák. Összeállította: Dupka György és Zubánics László. Kárpátaljai Magyar Könyvek 227. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 2014. 240 old. Tárolt változat: http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=29&book_id=444

Dupka György: *A szovjet hatóság megtorló tevékenysége Kárpátalján 1944-1991 között.* (történelmi szociográfiai hatásvizsgálat levéltári források, dokumentumok alapján). Történelmi szociográfia. Kárpátaljai Magyar Könyvek. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2014.

MEGJELENÉS ALATT

Dupka György: *Népiprtás Kárpátalján.* Elhurcolt magyarok, németek és más népek sorsa. Történelmi szociográfia. Kárpátaljai Magyar Könyvek. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2014.

Dr. Tóth Mihály-Dr. Cserniczkó István: Tudományos-gyakorlati kommentár Ukrajnának az állami

nyelvpolitika alapjairól szóló Törvényhez. Kárpátaljai Magyar Könyvek. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2014.

ELŐKÉSZÜLETBEN

„Uram... segíts haza minket...!”
Versek, imák, levelek, naplórészletek a sztálini légerekből (1944-1959) a „malenkij robot” 70. évfordulójára. Összeállította, a jegyzeteket és az utószót írta: Dupka György. Kárpátaljai Magyar Könyvek. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2014.

Tárczy Andor, *Úgy szépen.* Versek. Kárpátaljai Magyar Könyvek. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2014.

Pomogáts Béla: *A lélek térképe.* Kárpátalja szellemi életével kapcsolatos tanulmányok, előadások. Kárpátaljai Magyar Könyvek. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2014.

ELŐRELÁTHATÓAN 2015-BEN JELENNEK MAJD MEG:

Zubánics László: *Világok végein. Északkelet-Magyarország a XVI-XVIII. században: politika, gazdaság, kultúra.* Tanulmány. Kárpátaljai Magyar Könyvek. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2015.

Lengyel János, *Arc-poeticák. Beszélgetmi jó.* Interjúk. Kárpátaljai Magyar Könyvek. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2015.

Finta Éva. *A kárpátaljai Sáfáry László.* Monográfia. Kárpátaljai Magyar Könyvek. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2015.

Hájas Csilla. *A fele sem komoly.* Novellák. Kárpátaljai Magyar Könyvek. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2016.

Dupka György: *Magyar irodalmi élet és írásbeliség Kárpátalján. Az írástudókat adó táj kultúrtörténeti jellegzetességei, kortárs írók, irodalmi életet generáló intézmények adattára.* Kárpátaljai Magyar Könyvek. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2016.

DOKUMENTUMFILM

* **Sieghard Rasendorf** német mecénás és **dr. Tóth Mihály**, a Szolyvai Emlékparkbizottság elnökének kezdeményezésére ukrán- orosz nyelven (tervezik német és

magyar változatának elkészítését is) film-rekviem készült a „Kárpátaljai magyarok és németek internálása és deportálása 1944-1955 között” címmel (48,57 p.). A 70 éve történt eseményeket feldolgozó film-rekviem dokumentum-anyagának összeállításában többek között részt vett **Alekszej Korszun, Dupka György és Zubánics László** történész. Forgatókönyv- és szövegíró, narrátor: **Okszana Golovcsuk** (Munkács). Rendező, operatőr: **Olekszandr Griciv** (Munkács). A film letölthető és megtekinthető: <https://www.youtube.com/watch?v=gclOzg8mk8I>

Összeállította: *Dupka György*

Együttműködő partnerünk a Magyar Művészeti Akadémia:
<http://www.mma.hu/az-akademia>

SZERZŐINK

BARTHA GUSZTÁV – 1963, Nagybereg
CSEH SÁNDOR (1949 – 2013)
CSORDÁS LÁSZLÓ – 1988, Eszeny
DUPKA GYÖRGY – 1952, Tiszabökény
F. SCOTT FITZGERALD – (1896 – 1940)
GULYÁS IMRE – 1945, Debrecen
LŐRINCZ P. GABRIELLA – 1982, Beregszász
MARCSÁK GERGELY – 1990, Ungvár
M. LOVÁSZ NOÉMI – 1979, Kolozsvár
NAGY ZOLTÁN MIHÁLY – 1949, Csonkapapi
ORTUTAY PÉTER – 1942, Bélapátfalva
PÓSA ZOLTÁN – 1948, Budapest
PAPP-FÜR JÁNOS – 1976, Hajdúböszörmény
PÓGYOR ADRIÁN – 1989, Tiszaújlak
SHREK TÍMEA – 1989, Beregszász
SZÖLLŐSY TIBOR – 1940, Nyírmada
TÓTH ENIKŐ – 1990, Halábor
UTASSY JÓZSEF (1941 – 2010)
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ – 1951, Mezővári

Lapszámunkat M. Lovász Noémi kolozsvári képzőművész munkáival
illusztráltuk